

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

Σ.Ε.Υ.Π

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΘΕΜΑ: «ΔΙΑΖΥΓΙΟ, ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ»

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΑΝΔΡΟΥΛΑ

ΑΛΕΚΟΥ ΛΟΥΚΙΑ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΟΥ ΜΑΡΙΝΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ:

Δρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-

ΚΑΛΠΙΝΗ ΧΡΥΣΗ

Πτυχιακή εργασία για την λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Ανώτατου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι ΠΑΤΡΑΣ).

ΠΑΤΡΑ ΜΑΙΟΣ 2011

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Αναγνώριση.....	6
Περίληψη Πτυχιακής.....	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9
Αναγκαιότητα μελέτης.....	12
Το Πρόβλημα.....	12
Σκοπός της μελέτης.....	13
Ορισμοί όρων.....	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΙΑΖΥΓΙΟ

1.1	Διαζύγιο: Όταν η αγάπη εκπίπτει.....	16
1.2	Ιστορική Αναδρομή	19
1.3	Είδη Διαζυγίου.....	23
1.3.1	Συναισθηματικό Διαζύγιο.....	23
1.3.2	Νομικό Διαζύγιο.....	24
1.3.3	Οικονομικό Διαζύγιο.....	24
1.3.4	Διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο.....	25
1.3.5	Διαζύγιο από την κοινότητα.....	26
1.3.6	Ψυχικό Διαζύγιο.....	26
1.3.7	Συναινετικό Διαζύγιο.....	30
1.4	Φάσεις Διαζυγίου	31
1.4.1	Φάσεις Μοναδικές για εκείνον που φεύγει.....	31
1.4.1.1	Όταν εγκαταλείπεις χωρίς να έχεις δημιουργήσει άλλη σχέση.....	33
1.4.1.2	Όταν εγκαταλείπεις έχοντας	

	δημιουργήσει άλλη σχέση.....	33
1.4.2	Φάσεις μοναδικές για εκείνον που τον εγκαταλείπουν.....	34
1.4.3	Φάσεις κοινές για όσους χωρίζουν και μένουν μόνοι τους..	34
1.4.3.1	1 ^ο Είδος: Μη Αποκλειστική / Προσωρινή Σχέση.....	39
1.4.3.2	2 ^ο Είδος: Αποκλειστική / Προσωρινή Σχέση.....	39
1.4.3.3	3 ^ο Είδος: Μη Αποκλειστική / Μόνιμη Σχέση.....	39
1.4.3.4	4 ^ο Είδος: Αποκλειστική / Μόνιμη Σχέση.....	40
1.5	Αιτίες – Λόγοι Διαζυγίου	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΑΖΕΥΜΕΝΟΙ ΓΟΝΕΙΣ

2.1	Γονιός μόνος στο σπίτι.....	49
2.2	Χαρακτηριστικά Μονογονεϊκής Οικογένειας.....	51
2.2.1	Το στίγμα της μονογονεϊκότητας.....	53
2.3	Μονογονεϊκές Οικογένειες: οικονομικοί παράμετροι, κοινωνικός αποκλεισμός εργασία, πρακτικές αλλαγές,	55
2.4	Τρόπος διαπαιδαγώγησης από τους γονείς στα παιδιά.....	61
2.5	Ενημέρωση των παιδιών για τον χωρισμό των γονέων τους.....	62
2.5.1	Γιατί οι γονείς πρέπει να μιλήσουν με το παιδί τους για την ανακοίνωση του χωρισμού;.....	66
2.6	Ανακοίνωση των νέων γεγονότων – μια ξεκάθαρη κουβέντα.....	66
2.6.1	Οι γονείς πριν την ανακοίνωση του χωρισμού θα πρέπει να έχουν σχεδιάσει τι θα που.....	67
2.6.2	Τρόποι ανακοίνωσης	67
2.6.3	Οι γονείς θα πρέπει να αποφύγουν μερικά σημεία.....	69
2.7	Μερικές πρακτικές συμβουλές ώστε το παιδί να μην αισθάνεται υπεύθυνο για το χωρισμό.....	69
2.8	Έκφραση συναισθημάτων, αποριών και φόβων των παιδιών: αναγνώριση, κατανόηση, αποδοχή, στήριξη.....	70

2.9	Ο ρόλος του πατέρα στην διαμόρφωση του παιδιού, σήμερα.....	72
2.9.1	Όταν ο πατέρας έχει την επιμέλεια του παιδιού.....	74
2.9.2	Όταν ο πατέρας δεν έχει την επιμέλεια του παιδιού.....	75
2.10	Ο ρόλος της μητέρας στη διαμόρφωση του παιδιού, σήμερα.....	77
2.10.1	Όταν η μητέρα δεν έχει την επιμέλεια του παιδιού.....	78
2.10.2	Όταν η μητέρα έχει την επιμέλεια του παιδιού.....	79
2.11	Όταν οι γονείς δεν είναι έτοιμοι συναισθηματικά να αντιμετωπίσουν το χωρισμό –επιπτώσεις.....	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 6-12 ΕΤΩΝ

3.1	Βοήθεια ! Η μαμά και ο μπαμπάς χωρίζουν.....	84
3.2	Πως αντιλαμβάνεται το παιδί το διαζύγιο.....	85
3.3	Προσαρμογή των παιδιών στο χωρισμό των γονέων.....	88
3.4	Οι πρώτες ερωτήσεις των παιδιών.....	96
3.5	Τι ρόλο παίζει το φύλο του παιδιού.....	98
3.6	Άμεσες αντιδράσεις των παιδιών στο χωρισμό των γονέων τους.....	100
3.6.1	Γενικοί παράγοντες.....	102
3.6.2	Ειδικοί παράγοντες	103
3.7	Αναμενόμενες και τυπικές αντιδράσεις των παιδιών στο διαζύγιο των γονέων του.....	104
3.7.1	Θετικές επιπτώσεις διαζυγίου στα παιδιά.....	106
3.8	Θεωρητικές προσεγγίσεις για την επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά.....	106
3.8.1	Ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με το αυξημένο κίνδυνο και ευπάθεια.....	107
3.8.2	Η σύνθεση της οικογένειας – απουσία του ενός γονέα.....	108

3.8.3	Το στρές και δυσμενείς κοινωνικό-οικονομική κατάσταση.....	109
3.8.4	Επιβαρυσμένη ψυχολογική κατάσταση των γονέων.....	109
3.8.5	Η λειτουργία της οικογένειας.....	110
3.9	Σχολική ηλικία 6-12 χρονών.....	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1	Εισαγωγή.....	118
4.2	Είδος Έρευνας.....	119
4.3	Ερευνητικές Υποθέσεις.....	120
4.4	Πληθυσμός- Δείγμα.....	120
4.5	Εργαλείο Έρευνας	120
4.6	Τόπος και χρόνος έρευνας.....	121
4.7	Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας.....	122
4.7.1	Αξιοπιστία.....	122
4.7.2	Εγκυρότητα.....	122
4.7.3	Υποκειμενικότητα.....	123
4.7.4	Σεβασμός.....	124
4.7.5	Εμπιστευτικότητα.....	124
4.8	Συλλογή δεδομένων.....	124
4.8.1	Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων.....	125
4.8.2	Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας.....	125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1	Τα γενικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων.....	127
-----	---	-----

5.1.1	Δημογραφικά στοιχεία συνεντευξιαζόμενων διαζευγμένων γυναικών.....	127
5.2	Θεματικές Ενότητες-Ανάλυση αποτελεσμάτων.....	128
5.2.1	<i>Λόγοι που οδήγησαν στο διαζύγιο.....</i>	128
5.2.2	<i>Ψυχολογική κατάσταση πριν και μετά το διαζύγιο.....</i>	130
5.2.3	<i>Οι σχέσεις των διαζευγμένων γυναικών με τον πρώην σύζυγό τους και τα παιδιά μετά το διαζύγιο.....</i>	131
5.2.4	<i>Κοινωνικός περίγυρος.....</i>	133
5.2.5	<i>Οικονομική κατάσταση μετά το διαζύγιο.....</i>	133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

6.1	Συζήτηση.....	134
6.2	Συμπεράσματα.....	136
6.3	Προτάσεις.....	138

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	140
--------------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	145
-----------------------	-----

Αναγνώριση

Σε όλη αυτή μας την προσπάθεια να μελετήσουμε και να δώσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα αυτό, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε αρχικά την καθηγήτρια μας, Δρ. Παπαδοπούλου Χρυσή που συνέβαλε στην εκπλήρωση και ολοκλήρωση της Πτυχιακής μας Εργασίας, τόσο για τις κατευθυντήριες γραμμές που μας έδωσε όσο και για την συμπαράσταση της.

Επιπλέον, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους τους φορείς, ιδιαίτερα την υπεύθυνη Κοινωνική Λειτουργό του Γενικού Νοσοκομείου Λεμεσού για τις χρήσιμες πληροφορίες και τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε για μας, για την ολοκλήρωση της μελέτης μας.

Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ στις οικογένειες μας και τους φίλους μας που με την διακριτική αλλά ουσιαστική τους παρουσία συντέλεσαν στην δημιουργία αυτής της εργασίας.

Περίληψη μελέτης

Στην τελική φάση των σπουδών μας αναλάβαμε να μελετήσουμε το θέμα «Διαζύγιο, Γονείς και οι επιπτώσεις στα Παιδιά Σχολικής Ηλικίας», διότι κρίναμε ότι είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο που αναπτύσσεται στην σημερινή εποχή μας και απασχολεί ολοένα και περισσότερο την κοινωνία μας.

Αρχικά παρουσιάζουμε την ιστορική αναδρομή και την εννοιολογική οριοθέτηση του διαζυγίου. Αναφερόμαστε σε διαφορετικές προσεγγίσεις που ερμηνεύουν το θέμα από διάφορες σκοπιές. Επιπλέον καταγράφουμε τα είδη διαζυγίου, τα αίτια όπου προκαλούν ένα διαζύγιο και τις φάσεις που περνά ένας διαζευγμένος γονέας.

Στην συνέχεια κάνουμε μια εκτενή αναφορά στους Γονείς και στα χαρακτηριστικά Μονογονεϊκής οικογένειας. Ακόμη, τονίζονται οι επιδράσεις που επιφέρει η μονογονεϊκότητα στην μητέρα- πατέρα και στο παιδί.

Ακολούθως εξετάζουμε τις αντιδράσεις των παιδιών ανάλογα με την ηλικία τους καθώς επίσης και τους παράγοντες εκείνους που συμβάλουν σε αυτές.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε την μεθοδολογία της έρευνας όπου σε αυτό το σημείο πάρθηκαν συνεντεύξεις από διαζευγμένες γυναίκες για να αναλυθούν η ψυχολογική και κοινωνικό- οικονομική τους κατάσταση πριν και μετά το διαζύγιο.

Τέλος, στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο αναφέρονται τα δημογραφικά στοιχεία των διαζευγμένων γυναικών, αναλύονται τα αποτελέσματα και παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις της παρούσας έρευνας.

Abstract

The current study explores the effects divorce has on parents and what impact on children of school age as it is a new phenomenon in Greek society.

First we review the history and conceptual definition of divorce. Refer to different approaches to interpret the issue from different perspectives. In addition, we examine the causes of the divorce to families and children.

Then we explore parents' behaviour and characteristics of single parent families. Moreover, we highlight the effects brought about by single parents, and the child. Then we look at the reactions of children according to their age as well as those factors that contribute to them.

The fourth chapter presents the research methodology. Twelve divorced women were interviewed. Their psychological and socio-economic status were examined. Various difficulties of single parent families and the impact the divorce has on the children were questioned.

Finally, the profile of divorce women was described, the research findings were analyzed and recommendations and conclusions and the of this investigation were presented.

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες αυξάνεται διεθνώς ο αριθμός των διαζυγίων και αντίστοιχα ο αριθμός των παιδιών που ζουν και μεγαλώνουν μ' ένα γονέα, γεγονός που εγείρει τον προβληματισμό σχετικά με τις παραδοσιακές αντιλήψεις για το θεσμό του γάμου και της οικογένειας.

Η δραματική αύξηση του αριθμού των παιδιών και των εφήβων από διαζευγμένες οικογένειες έχει προκαλέσει το επιστημονικό και κοινωνικό ενδιαφέρον για τις συνέπειες του διαζυγίου στην ανάπτυξη και στην ευεξία του παιδιού. Η επικρατούσα άποψη για το διαζύγιο είναι ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σύνθετο κοινωνικό και συγχρόνως προσωπικό φαινόμενο, το οποίο διαδραματίζεται σε πολλά επίπεδα επιφέροντας πολλαπλές και δραστικές αλλαγές στην οργανωτική δομή, στη λειτουργία της οικογένειας και στις συναισθηματικές σχέσεις των μελών της (Whiteside & Becker, 2000).

Οι ερευνητές επισημαίνουν ότι ενώ το διαζύγιο ορίζεται ως το τέλος του γάμου, δεν συνεπάγεται κατ' επέκταση και τη διάλυση της οικογένειας, δεδομένου ότι η ψυχική επαφή εξακολουθεί να υφίσταται και να συνδέει όλα τα μέλη της, υπό διαφορετικές πλέον συνθήκες. Η ευρεία ανασκόπηση των ερευνών της διεθνούς βιβλιογραφίας, ως προς τις συνέπειες του διαζυγίου στα παιδιά και στους εφήβους, καταδεικνύει ότι η εκτίμηση της επίδρασης του διαζυγίου αποτελεί δύσκολη υπόθεση λόγω των αντιφατικών δεδομένων, που δυσχεραίνουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων (Whiteside & Becker, 2000).

Η πλειοψηφία των ερευνών των περασμένων δεκαετιών (1950-1980), ανέφερε ότι το διαζύγιο επιδρά καταλυτικά στην προσαρμογή των παιδιών και των εφήβων προκαλώντας ψυχολογικές, κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες από τις οποίες τα παιδιά δεν συνέρχονται ποτέ. Όμως οι πιο σύγχρονες έρευνες διαπιστώνουν λιγότερο αρνητικές συνέπειες (Amato, 2001).

Αυτό οφείλεται στην προοδευτική αλλαγή της στάσης που υπάρχει γύρω από το διαζύγιο, δεδομένου ότι αυτό εμφανίζεται με αυξανόμενη συχνότητα στην κοινωνία μας και δεν αντιμετωπίζεται με την ίδια προκατάληψη. Οι

γονείς καταβάλλουν μεγαλύτερες προσπάθειες να μειώσουν την εν δυνάμει καταστροφική επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά και τα παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες αισθάνονται λιγότερο στιγματισμένα τώρα απ' ό τι κατά τις περασμένες δεκαετίες (Amato, 2001).

Ο τρόπος που τα μέλη μιας διαζευγμένης οικογένειας επικοινωνούν μεταξύ τους, μπορεί να εξηγήσει γιατί ορισμένα παιδιά προσαρμόζονται καλύτερα από άλλα στην περίοδο που ακολουθεί μετά το διαζύγιο των γονέων τους (Amato & Afifi, (2006).

Η ποιότητα της σχέσης των γονέων και η ποιότητα της σχέσης των παιδιών με καθέναν από τους γονείς μετά το διαζύγιο αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες που μπορεί να προβλέψουν τον βαθμό που τα παιδιά θα αισθανθούν εγκλωβισμένα ανάμεσα στους γονείς και θα αναπτύξουν αντιστροφή ρόλων σε σχέση με αυτούς, επηρεάζοντας εν συνεχεία τη συμπεριφορική και συναισθηματική κατάστασή τους (Amato & Afifi, (2006).

Συγκεκριμένα, ο βαθμός που τα παιδιά εγκλωβίζονται συναισθηματικά ανάμεσα στους γονείς τους, στην προσπάθεια των τελευταίων να τα «κερδίσουν» και να μονοπωλήσουν την προτίμησή τους, αλλά και να τα χρησιμοποιήσουν ως πληροφοριοδότες και μεταφορείς μηνυμάτων, καθώς και η προσπάθεια των παιδιών να αποκρύψουν πληροφορίες του ενός γονέα από τον άλλο, προκειμένου να εξομαλύνουν τις διαφορές των γονέων τους, ή να μην τις οξύνουν περαιτέρω, φαίνεται ότι επηρεάζεται από την ποιότητα της σχέσης των γονέων, την ποιότητα σχέσης πατέρα – παιδιού, μητέρας – παιδιού και στη συνέχεια επιδρά στη συμπεριφορική και συναισθηματική κατάσταση των παιδιών (Buchanan, 1996).

Επίσης, ο βαθμός που τα παιδιά καλούνται να αναλάβουν «συζυγικούς» και «γονεϊκούς» ρόλους, όταν η συμμαχία των γονέων καταρρέει και τα συναισθηματικά όρια δεν είναι ευδιάκριτα ανάμεσα στις σχέσεις γονέα – γονέα και γονέα – παιδιού, προκαλώντας αντιστροφή των λειτουργικών θέσεων ανάμεσα στον γονέα και στο παιδί, αποτελεί μια άλλη παράμετρο που μπορεί να επηρεάσει τη γενικότερη συμπεριφορική και συναισθηματική κατάσταση των παιδιών (Buchanan, 1996).

Στην παρούσα μελέτη στοχεύουμε να διερευνήσουμε αν το αίσθημα εγκλωβισμού των εφήβων από τον πατέρα και τη μητέρα, καθώς και η αντιστροφή ρόλων των εφήβων σε σχέση με τον πατέρα και τη μητέρα επηρεάζονται από την ποιότητα σχέσης των γονέων, την ποιότητα σχέσης των εφήβων με τον πατέρα και τη μητέρα και αν ακολούθως επιδρούν επί της συμπεριφορικής και συναισθηματικής κατάστασης των εφήβων (Buchanan, 1996).

Συγκεκριμένα, επιδιώκουμε να μελετήσουμε το αίσθημα εγκλωβισμού και την αντιστροφή ρόλων στους εφήβους, εξετάζοντας τόσο τους παράγοντες που μπορεί να τα προκαλέσουν, όσο και τις συνέπειες που μπορεί να προκύψουν για τους εφήβους από τα παραπάνω (Buchanan, 1996).

Επειδή οι διαζευγμένες οικογένειες αποτελούν ένα θέμα που δεν έχει μέχρι στιγμής αναλυθεί επαρκώς στην ελληνική βιβλιογραφία, είτε σε ότι αφορά τα χαρακτηριστικά της ως εναλλακτική και αναπτυσσόμενη μορφή οικογενειακής οργάνωσης, είτε σε ότι αφορά τις επιδράσεις που ασκεί στα μέλη της οικογένειας και ιδιαίτερα στα παιδιά (Χατζηχρήστου, 1999), η παρούσα εργασία έρχεται να καλύψει ένα μέρος αυτού του κενού.

Αναγκαιότητα Μελέτης

Το φαινόμενο του διαζυγίου έχει λάβει παγκόσμια ανησυχητικές διαστάσεις, γεγονός που έχει σαν συνέπεια να επηρεάζει την μετέπειτα ζωή των γονέων καθώς και των παιδιών με αποτέλεσμα πολλά από αυτά να μετατρέπονται σε προβληματικούς ενήλικες.

Το παραπάνω φαινόμενο, στάθηκε αφορμή ώστε να ασχοληθούμε με τους διαζευγμένους γονείς και τη στάση τους απέναντι στα παιδιά τους καθώς και με τις επιπτώσεις που επιφέρει το διαζύγιο σ' αυτά.

Η επιθυμία μας αυτή έγινε πραγματικότητα, με την άσκηση της εξάμηνης πρακτικής μας στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας Λεμεσού. Εκεί, εργαστήκαμε και ασχοληθήκαμε στο τομέα Οικογένεια και Παιδιά όπου μας δόθηκε η ευκαιρία να συνεργαστούμε με διαζευγμένους γονείς καθώς και με τα παιδιά τους.

Μας έκανε εντύπωση, η οργάνωση του συστήματος των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας για τη συμβουλευτική στήριξη και βοήθεια που παρέχουν στις γυναίκες αυτές καθώς επίσης και η πολύ καλή συνεργασία μεταξύ των υπηρεσιών, κρατικών και εθελοντικών οργανώσεων, που ασχολούνται με τα παιδιά.

Για τους λόγους αυτούς θελήσαμε να εμβαθύνουμε και να ερευνήσουμε τους λόγους του διαζυγίου, τη ψυχολογία των διαζευγμένων γυναικών καθώς και τις επιπτώσεις που επιφέρει το διαζύγιο στα παιδιά.

Το πρόβλημα

Το φαινόμενο του διαζυγίου έχει αυξητικές τάσεις σε όλη την Ευρώπη συμπεριλαμβανομένου σε Ελλάδα και Κύπρο.

Η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών που έχει υποστεί την κρίση του διαζυγίου έχει αρχηγό τη μητέρα. Αυτή έχει την αποκλειστική ευθύνη της φροντίδας των παιδιών και γενικότερα την ευθύνη για την ομαλή λειτουργία της οικογένειας.

Σημαντική είναι επίσης η ψυχολογική πίεση που δέχεται ο μόνος γονέας εξαιτίας του διαζυγίου, όσον αφορά την προσωπική του κατάσταση και των πρακτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει (οικονομικά και κοινωνικά), ενώ παράλληλα βρίσκεται αντιμέτωπος με τα ανήλικα παιδιά του και τις επιπτώσεις που έχουν δεχθεί από το διαζύγιο των γονιών τους.

Αναφερόμαστε σε μια οικογένεια που χαρακτηρίζεται από άλλες δυσκολίες που προκύπτουν από το γεγονός της διάσπασης της, εξαιτίας του διαζυγίου και τη διαφοροποίηση της μορφής της από πυρηνική σε μονογονεϊκή οικογένεια.

Σκοπός Μελέτης

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι, να διερευνήσουμε κατά πόσο το διαζύγιο επιδρά αρνητικά πάνω στα παιδιά της σχολικής ηλικίας. Να δούμε δηλαδή τις αντιδράσεις τους, τα συμπτώματα που εμφανίζουν τα παιδιά μετά το διαζύγιο και γενικότερα τις επιπτώσεις που έχει αυτό στον κοινωνικό και ψυχοσυναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πάντα δυστυχώς τα λάθη των μεγάλων τα επωμίζονται και τα «πληρώνουν» τα παιδιά.

Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων τις τελευταίες δεκαετίες διεθνώς, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και η αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των παιδιών που ζουν με ένα γονέα, αποτέλεσαν τη βάση του ενδιαφέροντος για τη μελέτη των επιπτώσεων που έχει το διαζύγιο στο παιδί, κατά κύριο λόγο, αλλά και στο γονέα που μένει.

Τέλος, η μελέτη στοχεύει συγκεκριμένα στη διερεύνηση των τομέων:

- Των κοινωνικό-οικονομικών επιπτώσεων του διαζυγίου ως αιτία μονογονεϊκότητας στη μητέρα, αλλά και των ψυχολογικών επιπτώσεων που αυτό προσδίδει.
- Των παραμέτρων εκείνων που σχετίζονται με το διαζύγιο και οι συνέπειες αυτών, στη ζωή και την προσωπικότητα του παιδιού.

Εννοιολογικοί Ορισμοί

Διαζύγιο: είναι η λύση του γάμου με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, εφόσον ζουν οι δύο σύζυγοι και συντρέχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπονται από το νόμο (Παϊπάης,1996, Εγκυκλοπαίδεια: «Πάπυρος Λάρους Μπριτάνικα, 1990, σελ.262).

Επιμέλεια: περιλαμβάνει την ανατροφή, την επίβλεψη, την μόρφωση, την εκπαίδευση καθώς και τον προσδιορισμό του τόπου διαμονής των παιδιών (Παϊπάης, 1996).

Γάμος: είναι η μορφή σύζευξης (θρησκευτική ή κοινωνική τελετή) άντρα και γυναίκας που θεσμοποιεί-νομιμοποιεί τις σχέσεις τους. Ο γάμος είναι ο ηθικός και νομικός θεσμός, στον οποίο θεμελιώνεται η κοινωνική συμβίωση (Παϊπάης,1996).

Η νομική ένωση και συμβίωση δύο ετερόφυλων προσώπων (Μπαμπινιώτης, 2006).

Σχολική ηλικία: Είναι ένα στάδιο ανάπτυξης που εμφανίζεται στα έξι χρόνια και διαρκεί ως τα δώδεκα. Καλύπτει δηλαδή την ηλικία φοίτησης των παιδιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, τόμος 8)

Παιδί: Κάθε άτομο κατά τα πρώτα στάδια της ζωής του, δηλαδή σε όλη τη διάρκεια της βρεφικής και παιδικής ηλικίας (από 0-13 ή 14 ετών). Η διαίρεση αυτή είναι των Zubek και Solberg, ενώ άλλοι ψυχολόγοι τοποθετούν το τέλος της παιδικής ηλικίας γύρω στο 7^ο ή 8^ο χρόνο (Παγκόσμια Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 12^{ος}, 2002, σελ.126).

Οικογένεια: Η οικογένεια αποτελείται ομάδα δύο ή περισσότερων ατόμων που αναπροσδιορίζονται ως οικογένεια, και κατά τη διάρκεια της ζωής τους αναλαμβάνουν υποχρεώσεις που είναι ευρύτερα αποδεκτές και συνιστούν ουσιώδη συστατικά των οικογενειακών συστημάτων (Ζαφείρης, Ζαφείρη, Μουζακίτης, 1999, σελ:198).

Μονογονεϊκή οικογένεια: Ο γονέας που δεν ζει με κάποιον άλλον ως ζευγάρι (είτε γάμος, είτε συμβίωση), που μπορεί ή όχι να μένει μαζί με άλλους και που μένει με ένα τουλάχιστον παιδί κάτω των 18 ετών (Χατζηαργύρου, 1999, σελ:21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΙΑΖΥΓΙΟ

1.1 Διαζύγιο: Όταν η αγάπη εκπίπτει...

Το διαζύγιο είναι χωρίς αμφιβολία, μια δοκιμασία. Όμως η ουσία της υπόθεσης είναι να κατανοήσει κανείς σε ποιο επίπεδο δοκιμάζεται, να κατανοήσει ότι εδώ διακυβεύεται ό, τι πολυτιμότερο έχουμε – η ικανότητα μας να κάνουμε τον εαυτό μας και τους άλλους ευτυχισμένους. Αν ήταν να δοκιμαστούμε στην ικανότητα επιβίωσης ή στη μαχητικότητα μας, τότε το διαζύγιο, με ή χωρίς παιδιά, δεν θα αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα. Εκείνο που προέχει είναι να μην εγκλωβιστεί κανείς σε μια τέτοια αντίληψη, ώστε να παραιτηθεί από το δικαίωμα του στη χαρά της ζωής και της ελευθερίας, και να αποδεχτεί το δικαίωμα της θυσίας. Το να γίνουμε «θύματα», είναι μεγάλος πειρασμός – δίνει αρκετές ικανοποιήσεις. Είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος να τραβά κανείς την προσοχή των άλλων – μάλλον την λύπη τους: «Τον καημένο»... αλλά το τίμημα είναι βαρύ. Και είναι πολύ εύκολο να πέσει κανείς σ' αυτή την παγίδα (Gonzales, 2000).

Η λέξη «διαζύγιο», είναι αρκετά οικεία τα τελευταία χρόνια στην ελληνική κοινωνία. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι ο γάμος τους πρέπει να έχει ημερομηνία λήξης, όταν πια δεν μπορεί να έχει συνέχεια. Και όσο και αν προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τα συγκεκριμένα αίτια ενός χωρισμού μέσα στο γάμο, τόσο θα προσθέτουμε τη μία αιτία, πίσω από την άλλη. Γεγονός αναμφισβήτητο είναι ότι ο σύγχρονος άνθρωπος χωρίζει πιο εύκολα σήμερα από το χθες, ότι και τα δύο φύλλα, με μικρότερη ανοχή και περισσότερο ατομισμό μεταξύ τους, λένε πιο άνετα: «Χωρίζουμε», με την γυναίκα μπροστά και τον άνδρα πίσω... δηλαδή, ο γάμος μπορεί να εξακολουθεί να είναι ισχυρό κίνητρο ζωής στην πορεία ενός ανθρώπου που θέλει να παντρευτεί και να κάνει παιδιά, αλλά φαίνεται ότι το διαζύγιο κερδίζει όλο και πιο πολύ έδαφος στις μέρες μας (Ασκητής, 1997).

Το διαζύγιο παρ' όλα αυτά αποτελεί γενικά μια σημαντικότερη αλλαγή στο ρυθμό της ζωής των εμπλεκόμενων συζύγων, παιδιών, στενών συγγενών, στο βαθμό που το κάθε μέλος ανάλογα με την δική του ιδιοσυστασία, επηρεάζεται στη σχέση του με τον εαυτό του, τα άλλα μέλη της οικογένειας αλλά και την ικανότητα που ζει. Το διαζύγιο όμως, πρέπει να τονιστεί, πως είναι το «τέλος» μιας συνήθως επιμονής, μακροχρόνιας και ανεξέλεγκτης αλληλουχίας διαμαχών των δύο συζύγων, μιας ανελέητης διεκυστίνδας για το ποιος θα «νικήσει» (Παπαϊωάννου, 2000).

« Η δυναμική του διαζυγίου όχι μόνο μπορεί να ελευθερώσει άντρες και γυναίκες από καταστροφικές και μη ικανοποιητικές σχέσεις, αλλά και να επιτρέψει στους ενήλικες να αναπτυχθούν και να αλλάξουν προς το καλύτερο ως συνέπεια του διαζυγίου». Η πλειοψηφία των ανδρών και γυναικών που παρακολούθηθηκαν κατά την περίοδο που ακολούθησε το χωρισμό δήλωσαν ότι το διαζύγιο υπήρξε ένα θετικό και αναγκαίο βήμα, που είχε ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη προσωπική ικανοποίηση, αυξημένη αυτοεκτίμηση και υγιέστερα επίπεδα ψυχολογικής λειτουργίας. Όσοι τα είχαν καταφέρει θεωρούν τους εαυτούς τους ως τυχερούς επιζήσαντες μιας τραγωδίας (Σλήμον, 2010).

Τις περισσότερες φορές αναλόγως με τις επιλογές και τις πράξεις των συζύγων, το διαζύγιο μπορεί να γίνει ένα πέρασμα για βαθύτερες αλήθειες ή ένας δρόμος που δεν οδηγεί πουθενά. Μερικοί μετά το διαζύγιο επιλέγουν να ξαναχτίσουν την ζωή τους σε πιο στερεό έδαφος, αξιοποιώντας τη σοφία που γεννήθηκε από την θλίψη ως οδηγό στη νέα τους προσπάθεια. Άλλοι προτιμούν να αποφύγουν οτιδήποτε μοιάζει έστω και με πλησίασμα προς κάποιον άλλον (Σλήμον, 2010).

Δηλαδή ο γάμος μεν εξακολουθεί να είναι ισχυρό κίνητρο ζωής στην πορεία ενός ανθρώπου που θέλει να παντρευτεί και να κάνει παιδιά, αλλά φαίνεται ότι το διαζύγιο κερδίζει όλο και πιο πολύ έδαφος στις μέρες μας (Ασκητής, 1997).

Όλο και περισσότεροι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι ο γάμος τους πρέπει να έχει ημερομηνία λήξης, όταν πια δεν μπορεί να έχει συνέχεια. Όσο και αν προσπαθούν να εντοπίσουν τα συγκεκριμένα αίτια ενός χωρισμού μέσα στο γάμο, τόσο θα προσθέτουν τι μία αιτία πίσω από την άλλη (Ασκητής, 1997).

Η διαφωνία στο ζευγάρι είναι φυσιολογική και αναμενόμενη. Αντίθετα, η αποφυγή της διαφωνίας είναι μια σημαντική αιτία για την ύπαρξη αδιεξόδων, νεκρωμένων σχέσεων και πολλών ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, κυρίως στις γυναίκες. Η εποικοδομητική διαφωνία στον γάμο, όπως κάθε διαπροσωπική σχέση, σημαίνει επαναπροσανατολισμός προς την αλήθεια και την εξέλιξη (Κοκκίνου, 2009).

Δεν έχουν όλα τα διαζύγια αρνητικές και μόνιμες συνέπειες, αλλά είναι πάντα μια περίοδος έντονου ψυχικού πόνου ψυχικής και πρακτικής αναδιοργάνωσης. Οι ψυχολόγοι, γνωρίζουμε, ότι ο καλύτερος παράγοντας μακροπρόθεσμων συνεπειών δεν είναι το ίδιο το διαζύγιο-χωρισμός αλλά οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις που τις περισσότερες φορές συνοδεύουν τον χωρισμό (Κοκκίνου, 2009).

Σε αντιδιαστολή με τις «ξεκαθαρισμένες» διαφορές ανάμεσα στο ανδρόγυνο υπάρχει και η περίπτωση, σύμφωνα με την οποία το ζευγάρι χωρίζει αφήνοντας πίσω του άλυτα προβλήματα και δυσκολίες που δε συζητήθηκαν για να βρεθεί λύση. Τα διαδοχικά ερωτήματα που ανακύπτουν, παραμένουν ίσως για πολλά χρόνια αναπάντητα, και ο αυτοέλεγχος επιβαρύνει ψυχοσυναισθηματικά τους διαζευγμένους και τον κοινωνικό τους περίγυρο (Κορώσης, 2002).

Παράλληλα, τα χωρισμένα ζευγάρια αντιμετωπίζουν προβλήματα επικοινωνίας με το περιβάλλον τους, όπου το δίκτυο των κοινωνικών τους σχέσεων αραιώνει, και οι δυνατότητες να ανακτήσουν τη χαμένη τους αυτοπεποίθηση μειώνονται (Κορώσης, 2002).

Το διαζύγιο, όπως αναφέρθηκε, δεν είναι πεδίο μάχης με τον αντίπαλο απέναντι. Είναι κυρίως μια δίκη που διαδραματίζεται μέσα στη συνείδηση του ζευγαριού και είναι δυνατό να δώσει σωστές απαντήσεις σε πραγματικά ερωτήματα.

1.2 Ιστορική αναδρομή

Πράγματι, στην εποχή μας η οικογενειακή ζωή έγινε οδυνηρή, ο γάμος εύθραυστος και οι σχέσεις γονέων και παιδιών γεμάτες εχθρότητα και αλληλοκατηγορία (Κοκκίνου, 2009).

Στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες, η λύση του γάμου οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στο θάνατο του ενός από τους δύο συζύγους. Αντίθετα, στις σύγχρονες κοινωνίες και ιδιαίτερα μεταξύ των νέων μελών τους, η λύση του γάμου οφείλεται με αυξανόμενη συχνότητα σε διαζύγιο. Διαμορφώθηκε έτσι σταδιακά μια κατάσταση κατά την οποία και για τα τελευταία δέκα χρόνια τουλάχιστο, οι γάμοι που διαλύονταν λόγω διαζυγίου τείνουν να είναι περισσότεροι εκείνων που διαλύονται λόγω θανάτου του ενός συζύγου (Μουσούρου, 2006).

Παλαιότερα το διαζύγιο ήταν μία πιο «δύσκολη» υπόθεση νομικά, κοινωνικά ακόμη και οικονομικά κυρίως για τη σύζυγο – γυναίκα – μητέρα, που με το διαζύγιο βρισκόταν σε άθλια οικονομική κατάσταση. Σχεδόν επιβαλλόταν να μην κοινοποιούνται διενέξεις μεταξύ συζύγων (πατριαρχική οικογένεια μέσα σε μια απορριπτική κοινωνία όπου το διαζύγιο αποτελούσε ντροπή και για τους στενούς συγγενείς). Προκαταλήψεις και κακίες κατέτασσαν τις ζωντοχήρες σε μια κατηγορία ανθρώπων, ασφαλώς απορριπτέα. Από την άλλη πλευρά η ύπαρξη παιδιών σχεδόν απαγόρευε ακόμη και τη σκέψη «διάλυσης της οικογένειας». Εξάλλου οι μακροχρόνιοι απάνθρωποι δικαστικοί αγώνες και η όχι σπάνια χρησιμοποίηση των παιδιών ως «παραγόντων» μεταξύ των γονιών τους, απέτρεπαν ή καθυστέρουσαν το διαζύγιο. Υπήρχαν δηλαδή μακροχρόνιοι νεκροί γάμοι που μόνο τυπικά ίσχυαν ή ατελείωτες και συχνά «βρώμικες» διαμάχες που

έμοιαζαν με πολεμικές στρατηγικές. Βέβαια ορισμένα από τα αίτια αποδίδονται στο γεγονός ότι, σε μεγάλο βαθμό, οι σύζυγοι δεν είχαν επιλέξει ο ένας τον άλλο αλλά και όταν ακόμη υπήρχε επιλογή, αυτή δεν ήταν ελεύθερη. Δεν στηριζόταν στην εκτίμηση ή στη συναισθηματική έλξη αλλά σε καθαρά πειστικούς οικονομικούς ή και κοινωνικούς παράγοντες (Παπαϊωάννου, 2000).

Να σημειωθεί ότι πολλά διαζύγια είχαν αίτια την ατεκνία ή το θέμα της προίκας που έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο, ενώ η επιστροφή της σε περίπτωση διαζυγίου, αποτελούσε ένα άγριο, μακροχρόνιο αγώνα επιβολής του ισχυρότερου, που κατά τον τότε ισχύοντα νόμο συνήθως ευνοούσε τον άνδρα. Με το νόμο 1329, του 1983, πολλά από τα αρνητικά στοιχεία έπαψαν να ισχύουν ή η ένταση τους είναι πολύ ηπιότερη (Παπαϊωάννου, 2000).

Το διαζύγιο, σύμφωνα με τη Σκορίνη-Παπαργυροπούλου (2001), ήταν πάντα θεμιτό και αποδεκτό από το δίκαιο και δεν αμφισβητήθηκε ποτέ στη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας.

Από τη μικρή ιστορική αναδρομή, φαίνεται ότι ο Ιουστινιανός πρώτος ρύθμισε συστηματικότερα τη διαδικασία του διαζυγίου, με την Νεαρά 117, σύμφωνα με την οποία μέχρι το 12^ο αιώνα το διαζύγιο δε χρειαζόταν δικαστική απόφαση, αλλά ήταν προσωπική υπόθεση και ο νόμος αναγνώριζε απλώς μερικές ποινές εναντίον του συζύγου που ήταν η αιτία διάλυσης του γάμου.

Η νομοθεσία του Ιουστινιανού εφαρμόστηκε και στην Τουρκοκρατία από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, τα οποία ήταν αρμόδια για τα διαζύγια, και συνεχίστηκε να ισχύει και στη νεότερη Ελλάδα μέχρι το 1920, οπότε και ψηφίστηκε ειδικός νόμος για το διαζύγιο. Οι περισσότερες διατάξεις αυτού του νόμου, με μερικές παραλλαγές, επαναλήφθηκαν στον Αστικό Κώδικα του 1946.

Κατά το νόμο αυτό, κάθε σύζυγος είχε το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, αν ο λόγος σε βάρος του άλλου συζύγου ήταν ένας από αυτούς που προέβλεπαν οι σχετικές διατάξεις.

Συνήθως, όμως, οι σύζυγοι που «έλυναν» το γάμο τους είχαν διαπράξει σοβαρά υπαίτια παραπτώματα και έτσι κατέφευγαν στο δικαστήριο. Εκεί στην ουσία, γινόταν μια μάχη μεταξύ των συζύγων, όπου χρησιμοποιούσαν κάθε είδους όπλα.

Το 1983 όμως, το δίκαιο του διαζυγίου άλλαξε σχεδόν ριζικά. «Θεσπίστηκαν νέες διατάξεις, που επέφεραν μια αποδραματοποίηση και μια πιο σύγχρονη αντιμετώπιση του διαζυγίου-θεραπεία ενός αποτυχημένου γάμου» (Σκορίνη – Παπαργυροπούλου, 2001, σ. 4-5).

Σήμερα οι σύζυγοι που φτάνουν στο διαζύγιο έχουν δύο εναλλακτικούς τρόπους για να το επιτύχουν: α) να εκμεταλλευτούν κλονισμό της σχέσης τους από ακραία γεγονότα ή καταστάσεις που έχουν σχέση με τον άλλο σύζυγο και β) να διαζευχθούν με κοινή συναίνεση.

Το ελληνικό δίκαιο του διαζυγίου εφαρμόζεται για 18 χρόνια και παραμένει προοδευτικό και αποτελεσματικό και γι' αυτό δεν έχει κριθεί η απαραίτητη ή η άμεση αναμόρφωσή του (Σκορίνη – Παπαργυροπούλου, 2001, σ. 4-5).

Το ποσοστό διαζυγίων έχει αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό που ο χωρισμός αντιμετωπίζεται ως «φυσιολογικό φαινόμενο». Η συχνότητα της «λύσης» ενός γάμου ως θεσμού έχει προσλάβει το χαρακτήρα ενός νεομοδίτικου προσδιορισμού των συζυγικών σχέσεων ως συστατικών στοιχείων ενός μόνιμου τρόπου ζωής. Η βίωση της οποιασδήποτε διαφωνίας στο γάμο συνυφαίνεται ή συμβαδίζει με την ιδέα του χωρισμού ως διεξοδική απεξάρτησης από τα βάρη των δεσμευτικών υποχρεώσεων (Κόρωσης, 2002).

Στη σύγχρονη πραγματικότητα, του 21 αιώνα, η πολιτεία διευκολύνει τη λήψη διαζυγίου καταργώντας τις διαδικαστικές δυσκολίες, με απώτερο σκοπό την προστασία των μελών της οικογένειας (Χατζηβασίλη, 1997).

Στη σύγχρονη κοινωνία υπάρχει ένας ανταγωνισμός ανάμεσα στα δύο φύλα, αποτέλεσμα των σαρωτικών κοινωνικών αλλαγών και της κρίσης ταυτότητας του άνδρα και της γυναίκας που αυτές προκάλεσαν. Ταυτόχρονα παρατηρείται μια αυξανόμενη απροθυμία ή και άρνηση ζευγαρώματος και δημιουργίας οικογένειας. Άνδρες και γυναίκες, απορροφημένοι από το επάγγελμα, αποφεύγουν τον γάμο, γηράσκοντας σε ένα αλλοτριωμένο κόσμο που κυριαρχείται από τη μοναξιά. Η στάση αυτή δεν μπορεί παρά να έχει σοβαρές συνέπειες, ήδη φανερές, για τον λόγο ότι ο ίδιος ο Δημιουργός έκρινε πώς «ου καλόν είναι τον άνθρωπο μόνον» (Χατζηβασίλη, 1997).

Η ιστορική εξέλιξη της νομοθεσίας για το διαζύγιο αποτυπώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τις συζυγικές σχέσεις. Ιστορικά, η καθημερινή της μονογαμίας, είχε ως αποτέλεσμα την έκφραση της σεξουαλικής ζωής του ζευγαριού μόνο μέσα στο στενό πλαίσιο του γάμου. Το γεγονός αυτό όμως, επηρέασε κυρίως την γυναίκα, αφού μέσα από την ιστορική μελέτη των πιθανών παραγόντων που μπορούσαν να οδηγηθούν σε ένα διαζύγιο, αλλά και της μελέτης της νομοθεσίας που το ρύθμιζε διαχρονικά, είναι φανερή η καταπίεση της γυναικείας σεξουαλικότητας από τον άντρα. Σύμφωνα με τον Χατζηβασίλη (1997), ο ιουδαϊσμός, ο μωαμεθανισμός και ο χριστιανισμός, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην συντήρηση και παραγωγή της γυναικείας καταπίεσης.

Σήμερα εκτός από την νομοθεσία και άλλοι παράγοντες επηρεάζουν διεθνώς την αύξηση του αριθμού των διαζυγίων όπως οι προκαταλήψεις που έχασαν τη μεγάλη δύναμη τους, η οικονομική θέση, η μόρφωση, το δικαίωμα στην ευτυχία, είναι παράγοντες που ευνοούν ως κάποιο βαθμό την αύξηση των διαζυγίων. Για τις γυναίκες, που πλέον δεν συμβιβάζονται με έναν αποτυχημένο γάμο, είναι πιο διαδεδομένο το διαζύγιο σε όσες είναι οικονομικά εύρωστες, υψηλότερου μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου. Όταν δεν υπάρχουν παιδιά το διαζύγιο εξακολουθεί να είναι ευκολότερο ή μάλλον δημιουργεί λιγότερα προβλήματα. Βέβαια παρ' όλα όσα αναφέρθηκαν, στην Ελλάδα ο αριθμός των διαζυγίων παραμένει σε χαμηλότερα επίπεδα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες παρά την αύξηση του. Ο

παραδοσιακός χαρακτήρας της οικογένειας διατηρείται ακόμη (Παπαϊωάννου, 2000).

1.3 Είδη Διαζυγίου

1.3.1 Συναισθηματικό Διαζύγιο:

Κατά την φάση αυτή, οι σύζυγοι αρχίζουν προοδευτικά να συνειδητοποιούν περισσότερο τη συναισθηματική απομάκρυνση στη σχέση τους, την απογοήτευση, τη δυσαρέσκεια και την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ τους και επικεντρώνονται σε αρνητικούς χαρακτηρισμούς του/της συζύγου και του γάμου τους. Με την σταδιακή απομάκρυνση από τη σχέση του ενός από τους δύο συζύγους σε μεγαλύτερο βαθμό, αν και η λειτουργία της οικογένειας μπορεί φαινομενικά να διατηρείται στα ίδια επίπεδα, ουσιαστικά παραβλέπονται και αγνοούνται τα προβλήματα και δεν γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισης και επίλυσης τους, γεγονός που συντελεί και επιτείνει το αδιέξοδο της σχέσης (Χατζηχρήστου, 1999).

Το συναισθηματικό διαζύγιο είναι πολύ πιο συχνό φαινόμενο στην εποχή μας, δίχως να επιφέρει απαραίτητα τη νομική λύση του γάμου. Πολλά ζευγάρια αποδέχονται τη μεταξύ τους αποξένωση και τη συναισθηματική ρήξη που έχουν προκαλέσει στη σχέση τους, παίρνουν απόφαση ότι δεν ταιριάζουν και στη συνέχεια παραιτούνται από κάθε προσπάθεια επικοινωνίας και διάθεση για επίλυση των προβλημάτων τους, όμως δε χωρίζουν νομικά. Επιλέγουν και προτιμούν να ζουν με συνεχείς συμβιβασμούς, αισθανόμενοι προδομένοι, απονεκρωμένοι συναισθηματικά και απογοητευμένοι από το αποτέλεσμα της μεταξύ τους σχέσης παρά να δώσουν τέλος στο γάμο τους (Φραγκομίχαλου, 2007).

1.3.2 Νομικό Διαζύγιο:

Το νομικό διαζύγιο είναι η απόφαση του ζευγαριού να διαχωρίσει το δρόμο και να κοινοποιήσει την απόφαση του πως δεν επιθυμούν πλέον την κοινή συμβίωση, δεν έχουν τίποτα κοινό και πρέπει να χωρίζουν (Σκορίνη – Παπαργυροπούλου, 2001).

Η νομική διάσταση περιλαμβάνει τη νομική λύση του γάμου με τη συνεργασία των δικηγόρων ενώ η ψυχολογική προηγείται της νομικής και ξεκινάει από τη στιγμή που οι σύζυγοι αρχίζουν να αισθάνονται ότι απομακρύνονται μεταξύ τους και ξεκινούν να χαράζουν διαφορετική πορεία ζωής ο ένας απ' τον άλλο (Φραγκομίχαλου, 2007).

Κατά την φάση αυτή, ένας από τους δύο συζύγους αναζητά τη βοήθεια δικηγόρου για να προχωρήσει την αγωγή διαζυγίου. Ο Buhannon αναφέρει ότι οι περισσότερες σχετικές νομοθεσίες στις δυτικές χώρες δεν επιδεικνύουν την απαραίτητη ευαισθησία ως προς τις ανάγκες των μελών της οικογένειας που βρίσκεται στη διαδικασία διαζυγίου και δεν διαθέτουν τη σωστή δομή έτσι ώστε να είναι δυνατή ή αποφόρτιση όλων των συναισθημάτων με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους κατά την φάση του συναισθηματικού διαζυγίου. Επίσης αναφέρει ότι μερικοί δικηγόροι, μη έχοντας και την κατάλληλη κατάρτιση, πολλές φορές συντελούν στην ένταση και στη χρησιμοποίηση μη σωστών τακτικών κατά την νομική διαδικασία (Χατζηχρήστου, 1999).

1.3.3 Οικονομικό Διαζύγιο:

Οικονομικοί λόγοι ή ακόμη και αμοιβαία συμφέροντα μπορεί να κρατήσουν μαζί ένα ζευγάρι που έχει υποστεί συναισθηματική ρήξη και εγκατάλειψη. Τα παιδιά είναι ένας ακόμη λόγος για να μην προχωρήσει το ζευγάρι σε διαζύγιο, κάτι που όμως μπορεί να δημιουργήσει πολλά προβλήματα στην οικογένεια στην περίπτωση που το ζευγάρι πλήττεται από συγκρούσεις και διαξιφισμούς μπροστά στα παιδιά (Φραγκομίχαλου, 2007).

Η φάση αυτή του διαζυγίου είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προηγούμενη, γίνεται η διευθέτηση της κοινής περιουσίας των συζύγων και οι ρυθμίσεις οι σχετικές με τη διατροφή της συζύγου και των ανήλικων παιδιών (Χατζηχρήστου, 1999).

Η παρέμβαση ειδικών συμβούλων στην περίπτωση του διαζυγίου, τόσο του συναισθηματικού όσο και του νομικού, μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμη και βοηθητική και να συντελέσει στη συναισθηματική αποφόρτιση και εξομάλυνση των συγκρούσεων και αντικειμενικότερη εικόνα της κατάστασης που επικρατεί (Φραγκομίχαλου, 2007).

1.3.4 Διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο

Ο ρόλος «διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο» αναφέρεται στο γεγονός ότι, ενώ οι γονείς χωρίζουν σε ότι αφορά το συζυγικό ρόλο από κοινού σε ισότιμη βάση, ο κάθε γονέας ξεχωριστά διατηρεί το γονεϊκό ρόλο απέναντι στα παιδιά (Χατζηχρήστου, 1999).

Σ' αυτή τη φάση, συνδέεται άμεσα με το νομικό και οικονομικό διαζύγιο, όπου διευθετούνται όλα τα ζητήματα σχετικά με την επιμέλεια των παιδιών και τα δικαιώματα επικοινωνίας του γονέα που δεν έχει την επιμέλεια (Σαραντοπούλου, 2010).

Ο Buhannon (1996), θεωρεί ότι η ρύθμιση της επιμέλειας δημιουργεί αναπόφευκτα μια άνιση κατανομή στα δικαιώματα και των δύο γονέων, οπότε αντίστοιχα η διαφορά στη δυνατότητα επίδρασης στην ανατροφή και την εκπαίδευση των παιδιών αποτελεί πηγή έντασης και συγκρούσεων μεταξύ των συζύγων καθώς και έντονου ψυχικού πόνου. Τονίζει επίσης ότι ο πιο έντονος ψυχικός πόνος με τη μεγαλύτερη διάρκεια προέρχεται από αυτό το διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο (Χατζηχρήστου, 1999).

1.3.5 Διαζύγιο από την κοινότητα

Το στάδιο αυτό συνδέεται με τις αλλαγές που επέρχονται στον κοινωνικό κύκλο των φίλων και γνωστών, είτε οι πρώην σύζυγοι παραμείνουν στην ίδια γειτονία είτε μετακομίσουν σε άλλη, στα αντίστοιχα προβλήματα μοναξιάς και κοινωνικής απομόνωσης και στην αναζήτηση υποστήριξης από άλλα άτομα, ομάδες, κοινωνικούς συλλόγους (Χατζηχρήστου, 1999).

1.3.6 Ψυχικό Διαζύγιο

Είναι το πιο δύσκολο από όλα τα στάδια. Και οι δύο σύζυγοι προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα ψυχικά τραύματα που τους δημιούργησε ο φυσικός χωρισμός. Είναι η φάση που ασχολείται με την δημιουργία της νέας οικογενειακής σταθερότητας, η οποία προϋποθέτει την πλήρη αποκατάσταση της ψυχολογίας των διαζευγμένων γονέων (Σαραντοπούλου, 2010).

Μετά από μια συνεχή προσπάθεια για την αντιμετώπιση του ψυχικού τραύματος και την προσωπική ανασυγκρότηση έρχεται σταδιακά η ανεξάρτηση του ενός συζύγου από τον άλλο, ο χωρισμός του εαυτού από την προσωπικότητα και την επίδραση του άλλου συζύγου. Αν και το ψυχικό διαζύγιο είναι το πιο δύσκολο στάδιο της διαδικασίας, προσφέρει τη μεγαλύτερη ευκαιρία για ατομική ανάπτυξη και εξέλιξη και μπορεί να θεωρηθεί το πλέον σημαντικό και εν δυνάμει θετικό στοιχείο της διαδικασίας (Χατζηχρήστου, 1999).

Όσο αφορά τις ψυχολογικές και τις συναισθηματικές διαστάσεις της προσαρμογής του ατόμου στη διαδικασία του διαζυγίου, ο Χατζηχρήστου, (1999) αναφέρει τα στάδια αντίστοιχα της διαδικασίας του θρήνου που δημιουργεί μια ψυχολογική κρίση παρόμοια με το θάνατο αγαπημένου προσώπου (Χατζηχρήστου, 1999). Τα πέντε στάδια που περιγράφει είναι τα ακόλουθα:

- **Άρνηση:** Ο άνθρωπος που βρίσκεται σε κατάσταση άρνησης είναι ανίκανος να αντιληφθεί την πραγματικότητα. Συχνά χρειάζεται κάποια έντονη παρέμβαση από μέρους ενός ειδικού, ενός φίλου ή ενός φωτισμένου πνευματικού πριν ο άνθρωπος συνέλθει και δει τίμια την αλήθεια. Η άρνηση είναι ο συνήθης τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τις οδυνηρές καταστάσεις. Όποια κι αν είναι η κατάσταση, ανεξαρτήτως του πόνου και παρά τα όποια σημάδια ελπίδας απομένουν. Η απώλεια της εργασίας, ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου, η διάγνωση μιας ανίατης ασθένειας φέρνει στην επιφάνεια την ίδια στάση (Σλήμον, 2010).

Πρόκειται για ένα μηχανισμό που οι σύζυγοι χρησιμοποιούν συχνά για να διατηρήσουν το γάμο τους. Έχουν παρατηρηθεί δύο μορφές άρνησης: 1. Οι σύζυγοι δηλώνουν ότι είναι ικανοποιημένοι από την έγγαμη ζωή τους και την σχέση τους παρά τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και 2. Οι σύζυγοι μπορεί να παραδέχονται ότι έχουν σοβαρά προβλήματα, αλλά τα αποδίδουν κυρίως σε άλλους εξωτερικούς παράγοντες για να αποφύγουν τη συνειδητή αντιμετώπιση τους (Σλήμον, 2010).

Η έξοδος από την άρνηση μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολη, επειδή το άτομο αρνείται το γεγονός ότι βρίσκεται σε άρνηση. Μπορεί επίσης να είναι και τρομακτική επειδή δεν γνωρίζουμε καθαρά που θα οδηγήσει ο δρόμος αυτός. Δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι, αν αποδεχθούμε την αλήθεια, θα αποκτήσουμε την ειρήνη μας. (Σλήμον, 2010).

- **Απώλεια και κατάθλιψη:** Με την σταδιακή συνειδητοποίηση της σοβαρότητας της κατάστασης προκύπτει η ανάγκη αντιμετώπισης της πραγματικότητας, οπότε οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα είναι παρόμοια με την απώλεια ενός σημαντικού ατόμου (Χατζηχρήστου, 1999).

Η κατάθλιψη είναι μια πολύ σοβαρή ψυχική νόσος, αλλά και εύκολη σήμερα πια, στη θεραπεία της. Είναι πάντα μια αντίδραση σε μια άσχημη κατάσταση της ζωής όπως το διαζύγιο, ο θάνατος αγαπημένου προσώπου ή η απώλεια εργασίας. Επίσης είναι ακατανόητο να υποφέρει ο σημερινός άνθρωπος του 21^{ου} αιώνα, από την πάθηση. Για να ζητήσει όμως ο πάσχοντας τη θεραπεία, θα πρέπει ο ίδιος να αναγνωρίσει την κατάθλιψη του (Δασκαλόπουλος, 2006).

Με την σταδιακή συνειδητοποίηση της σοβαρότητας της κατάστασης προκύπτει η ανάγκη αντιμετώπισης της πραγματικότητας, οπότε οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα είναι παρόμοια με την απώλεια ενός σημαντικού ατόμου (Χατζηχρήστου, 1999).

- **Θυμός και αμφιθυμία:** Η αντιμετώπιση της διαδικασίας του διαζυγίου προκαλεί έντονα αισθήματα θυμού, απογοήτευσης και αμφισβήτησης, τα οποία αποτελούν και την αιτία της κατάθλιψης. Η ρύθμιση οικονομικών και πρακτικών θεμάτων και θεμάτων σχετικών με την επιμέλεια των παιδιών προξενεί πολλές φορές εκρήξεις θυμού και συνήθως λειτουργούν ως διέξοδος των αρνητικών συναισθημάτων. Η έκφραση όλων αυτών των αρνητικών συναισθημάτων και η σταδιακή αντιμετώπιση τους είναι καθοριστικές για την τελική «αποδοχή» του διαζυγίου και τη μετάβαση στα επόμενα στάδια προσαρμογής. Κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου εμφανίζονται συνήθως και συναισθήματα αμφιθυμίας, οπότε πολλές φορές γίνονται προσπάθειες συμφιλίωσης και επανασύνδεσης (Χατζηχρήστου, 1999).
- **Επαναπροσανατολισμός του τρόπου ζωής και της ταυτότητας.** Κατά το στάδιο αυτό, το κάθε άτομο προσπαθεί να προσαρμοστεί σε ένα νέο τρόπο ζωής που απαιτεί και μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού της «ταυτότητας» του/της σε πολλούς τομείς: προσωπικό, επαγγελματικό, σεξουαλικό και

κοινωνικό. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τις γυναίκες που παντρεύτηκαν σε μικρή ηλικία, επειδή ο γάμος αποτελούσε βασικό στοιχείο της αυτοαντίληψης τους και δεν είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν την ταυτότητα τους στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα ξεχωριστά από το σύζυγο τους (Χατζηχρήστου, 1999).

- **Αποδοχή και νέο επίπεδο λειτουργίας.** Η αποδοχή του χωρισμού έρχεται προοδευτικά καθώς το άτομο που έχει χωρίσει αρχίζει σταδιακά να σταθεροποιεί μια νέα ταυτότητα στον κοινωνικό, σεξουαλικό και επαγγελματικό τομέα έχοντας αντιμετωπίσει σε μεγάλο βαθμό τα συναισθήματα θυμού προς τον άλλο σύζυγο και έχοντας αποκτήσει μια μεγαλύτερη ικανότητα κατανόησης και συνεργασίας (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα παραπάνω στάδια αφορούν τις επί το πλείστον αντιδράσεις των συζύγων αναφορικά με το διαζύγιο. Βέβαια, η προσαρμογή του κάθε ατόμου διαφοροποιείται, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του και τις οικογενειακές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος στο οποίο ζει, οπότε η σειρά των σταδίων δεν είναι απαραίτητη ή ίδια για όλα τα άτομα (Χατζηχρήστου, 1999).

Σύμφωνα με τα παραπάνω η έννοια του διαζυγίου, πέρα από τη νομική διαδικασία και το «ξεκαθάρισμα λογαριασμών» αποτελεί καθοριστική στιγμή στην εξέλιξη ενός ζευγαριού και από την άποψη της λήξης μιας σχέσης που ξεκίνησε με διαφορετική διάθεση και σκοπό, και γιατί σίγουρα καθορίζει τα συναισθήματα και κατά συνέπεια τη ψυχολογία ενός ολόκληρου συστήματος που λέγεται οικογένεια (Χατζηχρήστου, 1999).

1.3.7 Συναινετικό Διαζύγιο:

Συναινετικό διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί μόνον μετά από δύο χρόνια γάμου. Οι σύζυγοι πρέπει να έχουν και οι δύο ηλικία τουλάχιστον είκοσι τριών ετών. Αν οι σύζυγοι έχουν περιουσία που πρέπει να διανεμηθεί, διενεργείται απογραφή και εκτίμησή της από συμβολαιογράφο. Στη συνέχεια, οι σύζυγοι ρυθμίζουν με απόλυτη ελευθερία τα αμοιβαία δικαιώματά τους στα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία. Διαφορετικά, εφόσον δεν υπάρχουν περιουσιακά στοιχεία που πρέπει να απογραφούν, δεν απαιτείται σύμπραξη συμβολαιογράφου (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009).

Οι σύζυγοι πρέπει επίσης να συμφωνήσουν όσον αφορά την κατοικία τους κατά τη διάρκεια της δίκης, την τύχη των τέκνων κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της δίκης, τη συμμετοχή κάθε συζύγου στην εκπαίδευση και τη συντήρηση των τέκνων πριν και μετά το διαζύγιο και, τέλος, όσον αφορά το ύψος τυχόν διατροφής που θα καταβάλλει ο ένας σύζυγος στον άλλο κατά τη διάρκεια της δίκης και μετά την έκδοση του διαζυγίου. Η συμφωνία αυτή καταρτίζεται με έγγραφο που υπογράφεται από τους δύο συζύγους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009).

Είναι και η πιο συνηθισμένη περίπτωση διαζυγίου. Οι δύο σύζυγοι πρέπει να είναι σύμφωνοι όχι μόνο ως προς τον χωρισμό, αλλά και ως προς τα θέματα επιμέλειας των παιδιών τους, και επικοινωνίας τους με τον γονέα που δεν έχει την επιμέλεια. Τα υπόλοιπα θέματα που προκύπτουν εξαιτίας του χωρισμού, δηλαδή η διατροφή των παιδιών και οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, είναι ανεξάρτητα από την έκδοση του διαζυγίου, με την έννοια ότι δεν χρειάζεται να λυθούν πρώτα αυτά, και μετά να εκδοθεί το διαζύγιο. Στην πράξη όμως έχει αποδειχθεί ότι κανένα ζευγάρι δεν προχωρά στην έκδοση του διαζυγίου, αν δεν έχει επιλύσει όλα τα θέματα (Gonzales, 2000).

1.4 Φάσεις Διαζυγίου

1.4.1 Φάσεις Μοναδικές για Κείνον που φεύγει:

Σύμφωνα με την Shelia Kessler, τις περισσότερες φορές δεν υπάρχει άνθρωπος που να εγκατέλειπει το σύντροφο του χωρίς να ένιωσε πιο πριν ο ίδιος συναισθήματα «εγκαταλειμμένος» από τον άνθρωπο που αφήνει. Αυτό μπορεί να το ένιωσε με διαφορετικούς τρόπους. Δεν είναι δηλαδή απαραίτητο η εγκατάλειψη να είναι μόνο ένα φαινόμενο όπου κάποιος μας απαλλάσσει από την φυσική του παρουσία. Πολλές φορές βρισκόμαστε να νιώθουμε ότι ένας άνθρωπος μας έχει εγκαταλείψει, πάνω απ' όλα συναισθηματικά. Έτσι, παρόλο που πολλές φορές η κοινωνία κριτικάρει πιο αυστηρά αυτόν που φεύγει από μια σχέση, είναι άδικο να πιστέψουμε ότι κάποιος φεύγει γιατί είναι κακός, σκληρός ή άκαρδος. (Πιντέρης, 2008).

• Η Απογοήτευση

Τις περισσότερες φορές που θυμώνει με κάποιον, και αργότερα το ξανασκέφτεται τι έγινε και έφτασε στο θυμό, ανακαλύπτει πως κάτι άλλο ένιωσε πριν φτάσει στο θυμό. Αυτά που συνήθως έχει νιώσει πρώτα είναι : αδικημένος, παραμελημένος ή κάτι ανάλογο. Όταν είναι απογοητευμένος από ένα άνθρωπο, την απογοήτευση αυτή τη ζει με την μορφή μιας πικρίας (Πιντέρης, 2008).

• Έκρηξη

Όταν η απογοήτευση φτάσει σε τέτοιο σημείο που να μην ελπίζει πια ότι με τη συζήτηση μπορεί να βελτιώσει τη σχέση του, τότε περνάει στη φάση της Έκρηξης που είναι μια φάση πιο ενεργητική. Η Έκρηξη μπορεί να' χει πολλές μορφές και να διαρκέσει διαφορετικό χρόνο από το ζευγάρι σε

ζευγάρι. Μπορεί η Έκρηξη να είναι μια τελειωτική, μπορεί όμως να είναι και μια σειρά από καθημερινές εκρήξεις. Μπορεί να έχει τη μορφή του καυγά, τη μορφή της γκρίνιας, της παθητικής επιθετικότητας, της ψυχρότητας και καμία φορά να οδηγήσει στη δημιουργία μιας άλλης παράλληλης σχέσεις (Πιντέρης, 2008).

• Η Αποξένωση

Η φάση της αποξένωσης χαρακτηρίζεται από μια ειδική αδιαφορία. Δεν αδιαφορώ μόνο για την βελτίωση της σχέσης τους. Αδιαφορούμε και για τα συναισθήματά μας. Αδιαφορούμε ακόμα και για την ίδια μας την αδιαφορία. Τα διάφορα συναισθήματα θυμού ή λύπης, που μπορεί να έχουν, τα αποφεύγουν και, φυσικά δεν τα δείχνουν στο σύντροφο τους (Πιντέρης, 2008).

Αυτή η φάση είναι λίγο-πολύ «μοιρολατρική». Τα άτομα νιώθουν αποτελεσματικά σαν άνθρωποι και στερημένοι από τις ανάγκες, φθάνοντας στο σημείο να μην έχουν όρεξη να λουστούν, να χτενιστούν, να ντυθούν καλά με αποτέλεσμα να μην έχουν τα κίνητρα να νιώθουν ωραίοι (Πιντέρης, 2008).

Ίσως η κυριότερη ένδειξη ότι έχουν μπει στη φάση της Αποξένωσης να είναι ότι δεν συζητούν πια με τον άνθρωπο τους το τι τους συμβαίνει μέσα τους (Πιντέρης, 2008).

Ο φυσικός Χωρισμός

Εδώ χρειάζεται να γίνει ένας σημαντικός διαχωρισμός όπου, υπάρχει διαφορά ανάμεσα σ' αυτόν που εγκαταλείπει το σύντροφο του χωρίς να έχει βρει καινούργιο σύντροφο, και σ' εκείνον που εγκαταλείπει αφού έχει πρώτα δημιουργήσει μια νέα σχέση. Το μόνο κοινό ανάμεσα στους δύο αυτούς τρόπους είναι ότι κάποιο γεγονός φέρνει το φυσικό χωρισμό. Ας παρουσιαστούν οι δύο τρόποι εγκατάλειψης, ο καθένας ξεχωριστά:

1.4.1.1 Όταν εγκαταλείπεις χωρίς να έχεις δημιουργήσει άλλη σχέση

Αυτή η περίπτωση δεν γίνεται τόσο συχνά. Είναι περίπτωση που κάποιος χωρίζει όχι γιατί βρήκε κάποιον καλύτερο σύντροφο, αλλά γιατί δεν άντεχε τον σύντροφο του άλλο. Τις περισσότερες φορές, ο άνθρωπος αυτός περνάει μια περίοδο έντονης αμφιταλάντευσης που μπορεί να διαρκέσει και μήνες. Μερικές φορές νιώθει ανακουφισμένος, απελευθερωμένος και περήφανος που βρήκε το κουράγιο να φύγει. Άλλες στιγμές τον πιάνει φόβος, ενοχές και κατάθλιψη. Μια νιώθει αισιόδοξος για το μέλλον του και μια έχει σοβαρές αμφιβολίες αν θα τα καταφέρει (Πιντέρης, 2008).

Πολλές είναι οι ενοχές στην περίοδο αυτή. Αν και η πρώτη περίοδος του Φυσικού Χωρισμού είναι γεμάτη συναισθηματική αμφιταλάντευση και αμφιβολίες, το δυσκολότερο που έχει ν' αντιμετωπίσει ο άνθρωπος που φεύγει, χωρίς να έχει πρώτα δημιουργήσει μια άλλη σχέση, είναι η μοναξιά (Πιντέρης, 2008).

1.4.1.2 Όταν εγκαταλείπεις έχοντας δημιουργήσει άλλη σχέση

Ένας άνθρωπος αποφασίζει να χωρίσει όταν φτάσει στα όρια της ανοχής του και της αντοχής του. Είναι φανερό ότι αυτό το όριο είναι αποτέλεσμα της δικής περιορισμένης ικανότητας να προσαρμοστεί. Μπορούμε να δούμε την εγκατάλειψη σαν μια φυγή από τα όρια του εαυτού μας. Αν δεν ξεπεράσει τις δικές του προσωπικές αδυναμίες που του γίνονται εμπόδιο όταν προσπαθεί να συμβιώσει, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα σε μια επόμενη σχέση να ξαναπροσκρούσει στις ίδιες ακριβώς δυσκολίες. Η φυγή δεν είναι πάντα λύση (Πιντέρης, 2008).

Η Κοινωνική Ψυχολογία υποστηρίζει πώς οι έρευνες που έχουν γίνει δείχνουν ότι οι άνθρωποι που χωρίζουν τείνουν να ξαναπαντρεύονται ανθρώπους που μοιάζουν με τον προηγούμενο σύζυγο τους. Η δημιουργία μιας νέας σχέσης σαν τρόπος χωρισμού περιέχει δύο κινδύνους: Ο πρώτος

είναι να επαναλαμβάνουν την προηγούμενη τους σχέση, δηλαδή τα παλιά λάθη, οπότε να προσκρούσουν και πάλι στα όρια που είχαν προσκρούσει και πριν. Ο δεύτερος είναι να παραμείνει αναλλοίωτος ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες τους μέσα σ' ένα δεσμό. Στην περίπτωση αυτή, αυτός ο τρόπος είναι να βρίσκουν κάποιον καινούργιο σύντροφο και να το βάζουν στα πόδια από τις δυσκολίες που είχαν στην προηγούμενη σχέση (Πιντέρης, 2008).

1.4.2 Φάσεις μοναδικές για εκείνον που τον εγκαταλείπουν

Ο φόβος της εγκατάλειψης μοιάζει να είναι ένας από τους πιο σημαντικούς φόβους που έχει ο σύγχρονος άνθρωπος. Πρωτοεμφανίζεται από πολύ μικρή ηλικία σύμφωνα με την εξελικτική ψυχολογία, ο φόβος αυτός αρχίζει από τότε που ένα βρέφος μπορεί κι αναγνωρίζει όχι μόνο το πρόσωπο της μητέρας του, αλλά και το ότι έχει μόνο μια μητέρα. Είναι πάρα πολλά τα πειράματα που δείχνουν πως ο φόβος της εγκατάλειψης αρχίζει από πολύ νωρίς.

Τις περισσότερες φορές φαίνεται ότι ο τρόπος που αντιδρά ένας άνθρωπος στην εγκατάλειψη, μοιάζει πολύ με τον τρόπο που αντιδρούν οι άνθρωποι που μαθαίνουν ότι σύντομα θα πεθάνουν. Η πρώτη αντίδραση είναι ένα σοκ. Καλά-καλά δυσκολεύονται να πιστέψουν ότι ο άνθρωπος αυτός δεν θα είναι από εκεί και πέρα μαζί τους. Αρνούνται να το πιστέψουν (Πιντέρης, 2008).

1.4.3 Φάσεις κοινές για όσους χωρίζουν και μένουν μόνοι τους.

- Μοναξιά

Ο πόνος που νιώθει ο άνθρωπος που χωρίζει και μένει μόνος είναι ένα κομμάτι του πόνου πηγάζει από το χαμού ενός αγαπημένου προσώπου με το οποίο υπήρχαν πολλές κοινές εμπειρίες και αναμνήσεις. Μια άλλη πηγή του πόνου είναι η αντιμετώπιση της μοναξιάς.

Τη μοναξιά λίγο πολύ οι περισσότεροι άνθρωποι την αποφεύγουν. Ο όρος μοναξιά δηλώνει την κατάσταση εκείνη στην οποία βρίσκεσαι μόνος, ενώ

δεν θέλεις να είσαι μόνος. Η μοναξιά από την άλλη μεριά, δεν είναι συνάντηση, αλλά αντιμετώπιση του εαυτού μας (Πιντέρης, 2008).

- Θρήνος

Πολλές πρόσφατες έρευνες δείχνουν πως η απώλεια είναι μια από τις πιο τραυματικές εμπειρίες που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος. Η απώλεια μπορεί να έχει πολλές μορφές όπως: Μπορεί να προέρχεται από το χωρισμό, το θάνατο, μια αναχώρηση και γενικά από ένα γεγονός , που έχει σαν αποτέλεσμα να χάσουν έναν από τους κεντρικούς ρόλους.

Ο πόνος που προέρχεται από το χωρισμό είναι μεγάλος. Επειδή ένα μέρος του έχει να κάνει με την αντιμετώπιση της μοναξιάς, στην αρχή είναι δύσκολο για τον άνθρωπο που μένει μόνος, να συνειδητοποιήσει πλήρως τι σημαίνει γι' αυτόν ο χαμός του συντρόφου του. Μέσα σε μια σχέση υπάρχουν και «αόρατα» από το σύντροφο του. Έτσι ο πρώτος πόνος προέρχεται από τις «αόρατες εξαρτήσεις» ή από το χαμό του συντρόφου μας (Πιντέρης, 2008).

Ο θρήνος λοιπόν, δεν έχει να κάνει με την πρώτη αντίδραση που ακολουθεί ο χωρισμός. Είναι μια αντίδραση που έρχεται αργότερα, από ένα άνθρωπο περισσότερο κατασταλαγμένο, και γι' αυτό αποτελεί ξεχωριστή φάση (Πιντέρης, 2008).

Με άλλα λόγια ο θρήνος είναι εκείνο το διάστημα μέσα στο οποίο έρχεσαι σε επαφή με την απώλεια, θρηνείς γι' αυτή την απώλεια και ,αφού θρηνήσεις, έχει πια τελειώσει η σχέση.

- Τα Παυσίπονα

Ο πόνος είναι πολύ δυσάρεστο συναίσθημα για τους περισσότερους. Ο καθένας μας κοιτά να ξεφύγει από τον πόνο με διάφορους τρόπους, και άλλωστε γι' αυτό υπάρχουν και τα παυσίπονα. Το κακό όμως είναι ότι τα παυσίπονα εξαφανίζουν τον πόνο, αλλά δεν κάνουν και πολλά σ' αυτόν που

προκαλεί τον πόνο. Ο πόνος έχει σαν σκοπό να μας προειδοποιεί πως κάπου υπάρχει κάτι που χρειάζεται τη φροντίδα μας. Δεν είναι λοιπόν πάντα κακό να χρησιμοποιούμε παυσίπονα για τον σωματικό πόνο (Πιντέρης, 2008).

Το πρώτο παυσίπονο είναι η Υπερκοινωνικότητα. Ο Υπερκοινωνικός άνθρωπος που συνέχεια θέλει να βρίσκεται με άλλους και δεν μπορεί καθόλου να μένει μόνος του. Υπάρχει όμως ο κίνδυνος μερικοί άνθρωποι να έχουν βρει μια φυγή στο να είναι συνέχεια με άλλους, και ν' αντικαταστήσουν την εξάρτηση που είχαν από το σύντροφο τους, με μια άλλη εξάρτηση, δηλαδή να βρίσκονται συνεχώς με άλλους ανθρώπους. Η Υπερκοινωνικότητα μπορεί γίνει επιζήμια γιατί, με τις συνεχείς επαφές, δεν μας δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουμε ποιες είναι οι πραγματικές μας ανάγκες (Πιντέρης, 2008).

Ένα ακόμα πιθανό «παυσίπονο» είναι η Υπερσεξουαλικότητα. Όταν κάποιος βγει από μια μακροχρόνια σχέση, βρίσκεται και πάλι ελεύθερος. Αυτή η καινούργια ελευθερία μπορεί να οδηγήσει σε μια ατελείωτη σειρά από φλερτ και σεξουαλικές σχέσεις. Το σεξ δεν είναι κακό και ούτε υπάρχει κανένας λόγος ο άνθρωπος που χώρισε να ζήσει ασκητικά. Όλοι οι φυσιολογικοί άνθρωποι έχουν σεξουαλικές ορμές. Κι εδώ όμως, η διάρκεια, η συχνότητα και η ένταση είναι τα στοιχεία που καθορίζουν κατά πόσο η σεξουαλική ζωή ενός ανθρώπου είναι ένα μέρος της ζωής του, ή αν έχει γίνει το κεντρικό του ενδιαφέρον. Γι' αυτό και πολλοί ενήλικες αποζητούν το σεξ τόσο πολύ, είναι γιατί τους αρέσει να τους αγκαλιάζουν (Πιντέρης, 2008).

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως το σεξ έχει μόνο αυτή τη διάσταση, όμως για μερικούς ανθρώπους καλύπτει μια δυσκολία που έχουν να ντρέπονται να ζητήσουν στοργή. Καλό είναι όμως να αποφεύγει κανείς να κάνει έρωτα με κάποιο αν δεν νιώθει έτοιμος για κάτι (Πιντέρης, 2008).

Ένα τρίτο «παυσίπονο» είναι και το αλκοόλ. Λίγο πολύ, οι περισσότεροι άνθρωποι πίνουνε. Αν και το αλκοόλ δεν κάνει καλό στην υγεία, δεν παύει να είναι ένα μέρος της κοινωνικής ζωής, βαθιά συνυφασμένο με τη διασκέδαση

Όταν κάποιος βρίσκεται στο στάδιο που χωρίζει και μένει μόνος του, υπάρχει κίνδυνος να πέσει στην παγίδα να δημιουργήσει σχέσεις που να χτίζονται γύρω από ένα μπουκάλι. Τις περισσότερες φορές οι σχέσεις αυτές είναι ψεύτικες. Το αλκοόλ δεν χαλαρώνει απλώς τις αναστολές μας. Δημιουργεί και συναισθήματα που δεν υπάρχει το μπουκάλι. Το αλκοόλ είναι ένα καλό παράδειγμα για το πώς ένα παυσίπονο μπορεί να γίνει πρόβλημα το ίδιο. Επειδή όμως το αλκοόλ είναι μια μορφή ζάχαρης, κάνει το πάγκρεας να εκκρίνει ινσουλίνη με αποτέλεσμα η ευδιαθεσία αυτή να μετατραπεί αργότερα σε κατάθλιψη. Με αυτό τον τρόπο το αλκοόλ προκαλεί την κατάθλιψη (Πιντέρης, 2008).

Μια άλλη μορφή «παυσίπονου» είναι και τα ψυχοφάρμακα. Δυστυχώς, στη χώρα μας πολλά από αυτά διατίθενται πολύ εύκολα, χωρίς τη συνταγή του γιατρού. Ένα δημοφιλές είδος είναι τα υπνωτικά. Τα χρησιμοποιεί ο κόσμος όταν έχει αϋπνίες ως εύκολη λύση για να κοιμηθεί (Πιντέρης, 2008).

- Νέες προσπάθειες

Πιστεύω πως λίγοι άνθρωποι μπορούν να ζήσουν τη ζωή τους με το αζημίωτο, χρωστώντας στον εαυτό τους την εφηβεία. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, κάποτε η εφηβεία μας, θα εμφανιστεί. Την περίοδο που ακολουθεί το θρήνο, ονομάζεται δεύτερη εφηβεία.

Αφού περάσει πια ο πόνος κι έχει μάθει κανείς να ζει μόνος και ανεξάρτητος, τότε οι ανάγκες του παρελθόντος που έχουν μείνει χρόνια ανικανοποίητες, αρχίζουν σιγά-σιγά να ζητάνε κι αυτές την ικανοποίηση τους. Έτσι, ο χωρισμένος άνθρωπος αρχίζει πια να απολαμβάνει ή να προσπαθεί να απολαύσει την ελευθερία που τόσο ποθούσε πριν χωρίσει (Πιντέρης, 2008).

- Στο δρόμο για μια νέα σχέση:

Για πολλούς ανθρώπους που χώρισαν, η σκέψη ενός νέου δεσμού προκαλεί φόβο. Από τις διαστάσεις που μπορεί να έχει μια σχέση ανάμεσα σε μια

γυναίκα και έναν άντρα, πιστεύω πως υπάρχουν τρεις βασικοί παράγοντες που συνθέτουν έναν «σύντομο οδηγό σχέσεων».

- Η Σεξουαλικότητα

Στη διάσταση της, η σχέση είναι ερωτική ή όχι. Στο σημείο αυτό, καλό είναι να ξεκαθαρίζει κανείς τη θέση του, ώστε να μη δημιουργούνται δυσάρεστες εκπλήξεις και παρεξηγήσεις (Πιντέρης, 2008).

- Η Αποκλειστικότητα

Η διάσταση της αποκλειστικότητας αφορά το αν μια σχέση είναι σεξουαλικά Αποκλειστική ή Μη Αποκλειστική. Το τι ταιριάζει στον καθένα, είναι θέμα προσωπικών προτιμήσεων, ιδιοσυγκρασίας, αλλά και της φάσης στην οποία βρίσκεται στην εξέλιξη του σαν άνθρωπος. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να κρίνει αν μια σεξουαλική σχέση είναι καλύτερα να είναι Αποκλειστική ή όχι. Μόνο δύο ανήλικοι μπορούν να φτάσουν στην απόφαση αυτή (Πιντέρης, 2008).

- Η Μονιμότητα

Η διάσταση της Μονιμότητας αφορά το αν μια σχέση είναι μόνιμη ή προσωρινή. Αν κάποιος θεωρεί το σύντροφο του μόνιμο, συνήθως κάνει και μια ανάλογη «κοινωνική δήλωση», ονομάζοντας τη σχέση «δεσμό», «αρραβώνα», ή «γάμο». Αν πάλι θεωρεί το σύντροφο του προσωρινό, τον βλέπει σαν την καλύτερη λύση για το παρόν, αλλά συνεχίζει να είναι διαθέσιμος για κάποιο μελλοντικό καταλληλότερο σύντροφο (Πιντέρης, 2008).

Ανάμεσα στην Αποκλειστικότητα και την Μονιμότητα, υπάρχουν τέσσερα είδη σχέσεων:

1.4.3.1 1^ο Είδος: Μη Αποκλειστική / Προσωρινή Σχέση

Αυτή είναι μια ανοιχτή σχέση. Οι δύο αυτοί άνθρωποι κάνουν παρέα, αλλά ο καθένας επιθυμεί να σχετίζεται ερωτικά και με άλλους. Ο ένας αναγνωρίζει στον άλλο το δικαίωμα να έχει κι άλλες σχέσεις στις οποίες να υπάρχει κάποια σεξουαλική διάσταση.

1.4.3.1 2^ο Είδος: Αποκλειστική / Προσωρινή Σχέση

Σ' αυτήν την περίπτωση, δύο άνθρωποι είναι μαζί, αλλά προσωρινά. Δεν έχουν άλλους ερωτικούς συντρόφους. Παρ' όλο όμως που η σεξουαλική σχέση τους περιορίζει μόνο ανάμεσα τους, ο καθένας αναγνωρίζει πως υπάρχουν βασικές συναισθηματικές ανάγκες του που δεν καλύπτονται από τον τωρινό του σύντροφο, οπότε διατηρούν αυτή την σχέση μέχρι ότου γνωρίσει ο ένας απ' τους δύο κάποιον άνθρωπο που να είναι καταλληλότερος από τον τωρινό. Πολλοί άνθρωποι προτιμούν να έχουν έναν ερωτικό σύντροφο απλά και μόνο γιατί δεν τους αρέσει να έχουν παράλληλες σεξουαλικές σχέσεις. Μερικοί άνθρωποι προτιμούν μια τέτοια σχέση και για λόγους υγιεινής (Πιντέρης, 2008).

1.4.3.3 3^ο Είδος: Μη Αποκλειστική / Μόνιμη Σχέση

Στην φάση αυτή δεν υπάρχει πλέον μονιμότητα. Οι δύο σύζυγοι θεωρούν ο ένας τον άλλο μόνιμο σύντροφο του. Παράλληλα όμως δεν νιώθει ο ένας έτοιμος να δώσει τη σεξουαλική αποκλειστικότητα στο σύντροφο του. Είναι απαραίτητο να νιώθει κανείς αρκετά ασφαλείς ο ίδιος σαν άνθρωπος και παράλληλα να έχει πολλή εμπιστοσύνη στο σύντροφο του.

Σ' αυτή τη μορφή γάμου, ο ένας σύζυγος αναγνωρίζει στον άλλο μια σεξουαλική ελευθερία, αλλά η συναισθηματική δέσμευση, είναι μόνο με τον άνθρωπο που είναι παντρεμένος. Μ' άλλα λόγια η πρωταρχική συναισθηματική του σχέση είναι με τον σύντροφο του. Ο «ανοιχτός γάμος» δεν έχει καμία σχέση με τη συμβατική συμβίωση που έχουν μερικά αυτό-αποκαλούμενα «μοντέρνα ζευγάρια». Στην συμβατική συμβίωση, μπορεί ο

ένας ή και οι δύο σύζυγοι να είναι σεξουαλικά ελεύθεροι, αλλά κάποιος από τους δύο έχει συμβιβαστεί με την κατάσταση αυτή, γιατί φοβάται πως αν δεν συμβιβαστεί θα χάσει τον σύζυγο του (Πιντέρης, 2008).

1.4.3.4 4^ο Είδος: Αποκλειστική / Μόνιμη Σχέση

Η φάση αυτή είναι παραδοσιακή σχέση που συνήθως ονομάζουμε «δεσμό» ή «γάμο». Σ' αυτή την περίπτωση οι δύο άνθρωποι έχουν μια σεξουαλικά αποκλειστική σχέση και παράλληλα η σχέση τους είναι μόνιμη. Είναι μια μορφή σχέσεις στην οποία συναντάμε τις περισσότερες παραλλαγές μια και πολλοί άνθρωποι ονομάζουν τι σχέση τους «δεσμό» ή «γάμο», αλλά, αν τους κρίνουμε από τις πράξεις τους, συχνά βρίσκουμε να λείπει το στοιχείο της Αποκλειστικότητας και συχνά και τις Μονιμότητας (Πιντέρης, 2008).

- Η «Υγιής» Σχέση

Λίγο- πολύ, οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν βρεθεί σε κάποιο από αυτά τα τέσσερα στάδια. Άλλες φορές σε συνειδητή εκλογή μας από την αρχή, άλλες φορές από τη ροή των γεγονότων.

Μια σχέση θα είναι «υγιής», όταν είναι ξεκάθαρο ανάμεσα στους δύο ανθρώπους που την απαρτίζουν, τι είδος σχέσης έχουν. Για όσους χωρίζουν και φοβούνται μετά να ξεκινήσουν μια νέα σχέση, θα' θελα να πω ότι δεν είναι αναγκαίο κάποιος να είναι τελείως απομονωμένος από το άλλο φύλο, μόνο και μόνο επειδή φοβάται μη δεσμευτεί. Η σχέση γίνεται ένας στενός κορσές που επέβαλαν πρόωρα στον εαυτό τους. Είναι καλύτερο να ξεκινάει κανείς μια σχέση σαν Προσωρινή και Μη Αποκλειστική (Πιντέρης, 2008).

Όταν δύο άνθρωποι έχουν μια Αποκλειστική σχέση για ένα διάστημα και δουν ότι θα ήθελαν και οι δύο η σχέση αυτή να διατηρηθεί, τότε φτάνουν στο σημείο να την μετατρέψουν και σε μόνιμη. (Πιντέρης, 2008).

Όσο περνάν τα χρόνια, ο άνθρωπος που είχε κάποτε μια μακροχρόνια σχέση, αντιμετωπίζει δυσκολίες στην προσπάθεια να κάνει ένα νέο δεσμό. Αν συγκριθεί το σώμα ενός ανήλικα, με το σώμα ενός παιδιού, θα δούμε πως το σώμα του ενήλικα έχει περισσότερες ουλές και φθορά από το χρόνο. Το ίδιο σημαίνει πιστεύω και για τον ψυχικό μας κόσμο (Πιντέρης, 2008).

- Αυτογνωσία και Σκληρή Δουλειά

Ένα βασικό χαρακτηριστικό για να δημιουργήσει κανείς μια σχέση που να είναι πετυχημένη, είναι να ξέρει τι θέλει. Συχνά όμως, πολλοί άνθρωποι βρισκόμαστε μπερδεμένοι. Πιστεύουμε ότι τα συναισθήματα μας είναι μπερδεμένα, ή ότι η λογική και το συναίσθημα δεν συμβιβάζουν. Αυτό τις περισσότερες φορές είναι αλήθεια, φτιαγμένοι από συναισθήματα και σκέψεις μόνο (Πιντέρης, 2008).

1.5 Αιτίες – Λόγοι Διαζυγίου

Ανάμεσα σε δισεκατομμύρια ανθρώπων στον κόσμο, δεν υπάρχει ούτε δύο όμοιοι άνθρωποι. Είναι γεγονός ότι, κάθε άνθρωπος, ξεχωρίζει για τη μοναδικότητα του χαρακτήρα του. Συνεπακόλουθο λοιπόν αυτού, είναι δύο σύζυγοι όσα κοινά και αν έχουν, να παρουσιάζουν μεταξύ τους λίγες ή πολλές διαφορές. Αυτές, σχετίζονται με τα σωματικά γνωρίσματα, τη μόρφωση, το χαρακτήρα, τις ιδέες, τη νοοτροπία και τις συνήθειες (Πιντέρης, 2008).

Όταν οι διαφορές αυτές είναι μικρές και ασήμαντες, δεν κρύβουν φόβο για διάλυση του γάμου. Όταν όμως, είναι μεγάλες και ο καθένας από τους δύο συζύγους επιμένει στην γνώμη τους χωρίς ίχνος διάθεσης για συνεργασία και συμβιβασμό, τότε είναι πιθανό να αποβούν ολέθριες για όλα τα μέλη και για τη συνοχή της οικογένειας (Πιντέρης, 2008).

Όποιος παίρνει στις μέρες μας, μια τέτοια μεγάλη απόφαση, να κάνει οικογένεια συνήθως υποστηρίζει ότι παντρεύεται από αγάπη, πιστεύει ότι η σχέση του χαρίζει ερωτική ικανοποίηση, παιδιά, συντροφικότητα, κοινωνική προβολή, αμοιβαία αφοσίωση, υλικές απολαύσεις και αληθινή φροντίδα. Όταν ένα άτομο δημιουργεί τη δική του οικογένεια, έχει υπόψη του να τη στηρίξει με τη δική του οργανωμένη δομή. Έτσι, όταν οι προαποφασισμένες δομές του δεν ταιριάζουν με την πραγματικότητα, αρχίζουν μέσα του οι πρώτες ανακατατάξεις. Ο άνθρωπος αυτός δεν σκέφτεται πόσο διαφορετική είναι η κάθε προσωπικότητα και πόσο ο τρόπος ζωής του κάθε ατόμου διαφέρει. Αντί όμως να προσπαθήσει να γεφυρώσει τις διαφορές με αμοιβαίες λογικές υποχωρήσεις, ωριμάζει μέσα του τι σκέψη για διαζύγιο και στη τέλεια διάλυση (Πιντέρης, 2008).

Στην σημερινή εποχή, ένα ζευγάρι παίρνει την απόφαση να χωρίσει πιο εύκολα, απ' ότι παλιότερα. Βέβαια, στην περίπτωση που υπάρχουν και παιδιά, η απόφαση αυτή γίνεται πιο δύσκολη αλλά η κατάληξη δεν παύει να είναι η γνωστή. Κανείς άνθρωπος, δεν προχωρεί στο γάμο του πιστεύοντας ότι, θα διαρκέσει κάποιο χρονικό διάστημα. Όλοι οι γάμοι έχουν στόχο τη δια βίου ένωση των συζύγων, παρά το γεγονός ότι κατά την πορεία πολλοί από αυτούς αποτυγχάνουν και διαλύονται (Πιντέρης, 2008).

Σύμφωνα με τον Παύλο Κυριακίδη (2000), οι αιτίες της διαβίωσης της σχέσης των συζύγων είναι άπειρες και με μεγάλη ευκολία, εάν δεν ξεπεραστούν εγκαίρως οδηγούν στο διαζύγιο.

Μια βασική αιτία είναι η ρουτίνα και αυτοεγκατάλειψη. Ζευγάρια που συμβιώνουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα μαζί, εμφανίζουν τάσεις και φαινόμενα που μπορούν να χαρακτηριστούν ως διαβρωτικά, διαλυτικά της συνοχής της σχέσης, γιατί δεν επικράτησαν τα στοιχεία εκείνα, που ενώνουν το ζευγάρι και το βοηθούν να ξεπεράσει τις αντιθέσεις, τις δυσκολίες και τις μεταξύ τους κρίσεις. Όταν δεν

υπάρχουν, ο ένας ή και οι δύο σύζυγοι απομακρύνονται από την συζυγική εστία και αναζητούν νέους τρόπους ευχαρίστησης και ικανοποίησης (Κυριακίδης, 2000).

Σημαντικό ρόλο, διαδραματίζουν μερικές αδυναμίες ή και ελλείψεις που ίσως εμφανιστούν στη ζωή του ζευγαριού. Πρόκειται για οργανικές ή ψυχολογικές δυσλειτουργίες, ή καμιά φορά συνδυασμός και των δύο. Στις οργανικές, συγκαταλέγονται τυχόν αναπηρίες σωματικές, που όμως μπορούν να ξεπεραστούν από το ζευγάρι, χωρίς να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα. Αντίθετα, τα προβλήματα είναι πιο έντονα, όταν πρόκειται για εγκεφαλικές δυσλειτουργίες και εκεί κανείς οφείλει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός (Κυριακίδης, 2000).

Περισσότερα όμως, είναι τα προβλήματα που δημιουργούνται από τον ψυχολογικό παράγοντα. Σ' αυτό το σημείο, φανερώνεται η αδυναμία του ατόμου να αναλάβει ευθύνες αναφορικά με τη λήψη ορθών αποφάσεων, τη ρύθμιση οικογενειακών θεμάτων, την εργασία, την φροντίδα, αγωγή και την περιποίηση των παιδιών (Κυριακίδης, 2000).

Το διαφορετικό μορφωτικό αλλά και εργασιακό υπόβαθρο των συζύγων μπορεί, κάτω από ορισμένες συνθήκες, να συμβάλει στην ταχύτερη ψυχική απομάκρυνση τους και να οδηγήσει έμμεσα στο διαζύγιο. Γυναίκες υπάλληλοι παίρνουν ευκολότερα διαζύγιο από τις ανειδίκευτες ή ειδικευμένες εργάτριες. Μετά τη βιομηχανική αλλά και μετά τη Γαλλική Επανάσταση, οι ανακατατάξεις σε όλους τους τομείς της ζωής και φυσικά και στην οικογένεια ήταν μεγάλες (Κυριακίδης, 2000).

Με το πέρασμα του χρόνου, είναι αρκετά πιθανό μεταξύ των συζύγων και κατ' επέκταση των υπόλοιπων μελών τις οικογένειας, να εμφανιστούν συναισθήματα έλλειψης αληθινής επικοινωνίας, εμπιστοσύνης, αμφιβολίας, αμφισβήτησης, καχυποψίας κ.α. η επίδραση του χρόνου που περνά, οι καθημερινές δυσκολίες της επιβίωσης, η πίεση από τη δουλειά είναι ικανοί λόγοι, να δημιουργήσουν τέτοιους

είδους συναισθήματα. Το ζευγάρι που προχωρά στο γάμο, πρέπει να έχει καλλιεργήσει την προσωπικότητα και να είναι ικανό και ώριμο για να αντεπεξέλθει σε ότα προβλήματα εμφανιστούν (Κυριακίδης, 2000).

Η ζήλια, είναι ένα συναίσθημα τελείως ανεξάρτητο, από τη θέληση. Ο άνθρωπος χρειάζεται να είναι απαλλαγμένος από τέτοιες είδους δυσάρεστες καταστάσεις. Αυτό, θα πρέπει να επιδιώκεται οπωσδήποτε όταν δημιουργείται πιο οικογένεια, διότι τέτοια βασανίστηκα συναισθήματα (π.χ θυμός, φόβος, ζήλια) εμποδίζουν το άτομο να μπορέσει να συμβιώσει αρμονικά με έναν άλλον άνθρωπο. Παρ' όλα αυτά, το φαινόμενο της ζήλιας είναι πολύ συχνό μεταξύ των ζευγαριών, διαταράσσοντας την συζυγική κλίνη και συχνά δημιουργώντας λόγους διαζυγίου. Βέβαια, δεν είναι λίγες και οι φορές που οδηγεί στο έγκλημα. Το άτομο που ζηλεύει γίνεται κουραστικό απέναντι στο άλλο και δεν έχει διάθεση να χαρεί με οτιδήποτε. Πονάει και υποφέρει, αισθάνεται δυστυχημένος και κυριεύεται από υποψίες, που ανεξάρτητα αν είναι πραγματικές ή όχι του καταστρέφουν τη ζωή και συνεπώς τον γάμο τους (Κυριακίδης, 2000).

Ένα ζευγάρι, έχει την ανάγκη των συγγενών και των φίλων του. Πολλά όμως, περιστατικά πιστοποιούν ότι οι «τρίτοι» στο γάμο προξενούν περισσότερο κακό, παρά καλό όπως, πεθερές και άλλοι φίλοι. Και οι δύο, είναι ικανοί να δημιουργήσουν στο ζευγάρι προβλήματα με τις συμπεριφορές τους. Γι' αυτό το λόγο, οι φίλοι και οι συγγενείς οφείλουν να αναγνωρίσουν τα όρια που το ζευγάρι έχει θέσει, χωρίς να επεμβαίνουν στη προσωπική τους ζωή, όταν παρουσιάζονται προβλήματα προσπαθώντας να δώσουν λύση (Κυριακίδης, 2000).

Ένας ακόμη σοβαρός λόγος, για να οδηγήσει το ζευγάρι στο διαζύγιο, είναι η αυταρχική συμπεριφορά. Όταν η αξιοπρέπεια κάθε ατόμου, αποτελεί ιερό και αναφαίρετο δικαίωμα και η διαφύλαξη της είναι πρώτιστο χρέος όλων. Όταν δεν γίνεται σεβαστή, καταλύεται κάθε έννοια οικογενειακής σχέσης (Κυριακίδης, 2000, σελ.186).

Αν και θεωρείται ότι ο έρωτας είναι βασικός λόγος για τη σύναψη ενός γάμου, σχετικά πρόσφατα άρχισε να γίνεται αποδεκτό ότι η έλλειψη έρωτα είναι επαρκής λόγος για να χωρίσει το ζευγάρι. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια ήταν αναγκαίο να καταγγέλλει ο ένας σύζυγος τον άλλο για ανάρμοστη συμπεριφορά ή για εμφανή αθέτηση των συζυγικών υποχρεώσεων, όπως για μοιχεία, αλκοολισμό, κακομεταχείριση ή εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης. Σχεδόν πάντα ο άνδρας θεωρείται ο ένοχος. Είναι επίσης πολύ πρόσφατη η αποδοχή κι άλλων λόγων για το χωρισμό και το διαζύγιο, πιο διακριτικών και «πολιτισμένων», όπως η ψυχική βία ή τα ψυχρά συναισθήματα που αποτελούν και τα συχνότερα επιχειρήματα. Σήμερα η απλή ασυμφωνία χαρακτήρων ή ο προσωρινός χωρισμός ενός ζευγαριού γίνονται αποδεκτά ως φυσιολογικοί λόγοι ρήξης και κερδίζουν έδαφος σε σχέση με τις πιο ακραίες και δραματικές αιτίες που επικαλούνταν παλιότερα (Κυριακίδης, 2000).

Πολλοί άνθρωποι συνεχίζουν να ζουν από συνήθεια, αγάπη ή και φόβο, μη αφήνοντας τους εαυτούς τους να συνειδητοποιήσουν πόσο συναισθηματικά αποτελεσματικές έχουν γίνει οι σχέσεις τους. Παντρεύονται, δουλεύουν, αγοράζουν ένα σπίτι, το επιπλώνουν, κάνουν παιδιά και συνεχίζουν να ζουν με τον σύντροφο τους (Κυριακίδης, 2000).

Ένας γάμος μπορεί να πεθάνει είτε από συναισθηματική ασιτία, είτε από την εμπόλεμη κατάσταση που δημιουργούν οι συνεχείς φιλονικίες. Δεν αποκλείεται, όμως ένας γάμος να είναι νεκρός επειδή απλά δεν έζησε ποτέ. Μια ανύπαρκτη ή ετοιμοθάνατη σχέση μπορεί να αγνοηθεί ή να γίνει δεκτή, για καιρό. Κάποια στιγμή, όμως η πραγματικότητα δεν μπορεί να αγνοηθεί ή να γίνει δεκτή για καιρό. Αυτό θα συμβεί, αργά ή γρήγορα, ανάλογα με τις προσδοκίες που έχουν οι σύζυγοι από το γάμο, ή ανάλογα με το πόσο ισχυρή είναι η αίσθηση του καθήκοντος του καθενός από αυτούς (Κυριακίδης, 2000).

Συνεχίζοντας, δυο επιπλέον βασικές αρρωστημένες εκδηλώσεις, οι οποίες οδηγούν στη διάλυση της οικογένειας, είναι η ενδοοικογενειακή βία και η κακοποίηση. Οι κακοποιήσεις μεταξύ των συζύγων, γίνονται συνήθως, από το σύζυγο στη σύζυγο. Οι μορφές που αυτή μπορεί να πάρει είναι: η σωματική, η λεκτική, η ψυχολογική, η σεξουαλική και η οικονομική. Οι κακοποιημένες γυναίκες, δεν έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ή προέρχονται από κάποια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη. Κακοποίηση, υφίστανται γυναίκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων, ακόμα και αυτές που είναι οικονομικά ανεξάρτητες. Οι γυναίκες, μην αντέχοντας αυτή την κατάσταση ξεσπούν ζητώντας διαζύγιο, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που οδηγούνται στην διάπραξη εγκλημάτων, προσπαθώντας να αντισταθούν στην κακοποίηση (Κυριακίδης, 2000).

Τις περισσότερες φορές, η συζυγική απιστία αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς λόγους του διαζυγίου. Η απιστία ακόμη μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της μη κατανόησης και μη σωστής εκπλήρωσης των ρόλων των συζύγων. Οι προκλήσεις για συζυγική απιστία είναι πολλές και συχνά πειστικές. Ο καθένας θέτει τα όρια του και ξέρει που να βάλει φραγμούς. Εκεί που απουσιάζει η αγάπη, εισχωρεί η απιστία (Κυριακίδης, 2000).

Πολλοί είναι οι λόγοι που ένα άτομο όντας, στη συζυγική σχέση, μπορεί να απατήσει τον/την σύντροφο του όπως:

- Πρόκειται για την αμοιβαιότητα και ειλικρίνεια μεταξύ των συζύγων και της κάλυψης των βιολογικών αναγκών. Οι άνδρες με ψυχρές γυναίκες ή και το αντίθετο, εύκολα μπορούν να ενδώσουν σε πειρασμό (Κυριακίδης, 2000).
- Τόσο η αδυναμία της γυναίκας, όσο και του άνδρα να συμβιβαστούν με την φυσική πορεία ωρίμανσης μυαλού και σώματος, που οδηγούν στην γήρανση ωθεί στο να συνάπτουν

εξωσυζυγικές σχέσεις με νεότερους άνδρες ή γυναίκες αντίστοιχα (Κυριακίδης, 2000).

- Η ανία, η πλήξη, η ρουτίνα και η έλλειψη φαντασία στην καθημερινή και προσωπική μας ζωή είναι κακοί σύμβουλοι και επικίνδυνοι για το γάμο. Οι σύζυγοι, πρέπει να προσπαθούν να αναζωογονούν την σχέση τους, μέσα από κοινού δραστηριότητες, καθώς η φθορά, η πλήξη και η ανία διευκολύνουν σε μεγάλο βαθμό την απιστία (Κυριακίδης, 2000).
- Όταν μια γυναίκα διανύει την περίοδο εγκυμοσύνης ή λοχείας ή και ακόμα, όταν πρέπει να δώσει την αμέριστη προσοχή της στην φροντίδα του βρέφους, ο άνδρας νιώθοντας παραμελημένος, μπορεί να αναζητήσει μια εξωτερική σχέση. Το ίδιο μπορεί να κάνει και η γυναίκα, όταν νιώσει ότι ο άνδρας της, έχει απορροφηθεί από την εργασία του ή για κάποιο διάστημα χρειαστεί να λείπει μακριά αφήνοντας την ακάλυπτη (Κυριακίδης, 2000).
- Μια ακόμη αιτία κατά την οποία μπορεί να ανθίσει η απιστία είναι όταν ένας από τους δύο συντρόφους πιστέψει. Ότι σε κάποιο άλλο πρόσωπο, συνάντησε την «αδελφή ψυχή» του (Κυριακίδης, 2000).
- Η μοιχεία, η διγαμία, η επιβουλή της ζωής του ενός συζύγου από τον άλλον, η κακόβουλος εγκατάλειψη για δύο συναπτά έτη ή όταν ο ένας σύζυγος εκδιώξει τον άλλο από τη συζυγική εστία ή φέρει μέσα σε αυτήν κάποιον άλλον σύντροφο και κλονιστεί η έγγαμος σχέση (Κυριακίδης, 2000).

Η Χατζηχρήστου (1998) επίσης επισημαίνει, ως λόγους που μπορούν να οδηγήσουν στο διαζύγιο τους παρακάτω: συγκρούσεις, έλλειψη συμφωνίας

για κοινά ενδιαφέροντα, αξίες και στόχους, ανεκπλήρωτες συναισθηματικές ανάγκες, έλλειψη σεβασμού και τρυφερότητας, αμφισβήτηση των παραδοσιακών ρόλων του κάθε φύλου, έλλειψη επικοινωνίας σε διάφορους τομείς, ύπαρξη άλλης σχέσης, εχθρότητας, κακοποίηση αλλά και αλκοολισμός.

Όπως η φρενοβλάβεια, η σκληρότητα και η επαναλαμβανόμενη ασύγγνωστος διαγωγή, είναι οι αιτίες που αποτελούν κατά κάποιο τρόπο μεταξύ τους «συγκοινωνούντα δοχεία», ώστε η υπαιτιότητα σε κάθε έναν από τους τρεις αυτούς λόγους, εύκολα να μπορεί να μετακινηθεί στους άλλους δύο, ανάλογα και με τον τρόπο που θα παρουσιασθεί η τεκμηρίωση κατά τη δικαστική διαδικασία. Όπως για παράδειγμα, ένας αλκοολικός σύζυγος, με επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά, θα μπορούσε να πληροί ταυτόχρονα τα κριτήρια και για τους τρεις τομείς (Χατζηβασίλης, 1997).

Ακόμη ένας λόγος διαζυγίου είναι, η επιβουλή ζωής, όπου πρόκειται για κάθε πράξη ή παράλειψη του ενός συζύγου με σκοπό θανάτωσης του άλλου συζύγου. Ο σκοπός αυτός θανάτωσης θα πρέπει να έχει εκδηλωθεί είτε με κάποια πράξη (π.χ ώθηση σε ένα γκρεμό) είτε με κάποια παράλειψη (π.χ ο σύζυγος γνωρίζει ότι η σύζυγος του δεν έχει μάθει να κολυμπάει, την πείθει να κολυμπήσει μαζί του και στην συνέχεια ενώ αυτή πνίγεται αυτός παραλείπει να την σώσει) ενώ δεν απαιτείται το αξιόποιο της πράξεως. Επίσης στην έννοια της επιβουλής, εμπίπτουν και οι παρασκευαστικές πράξεις, όπως αγορά δηλητηρίου, καθώς και οι πράξεις απρόσφορες, όπου η σύζυγος προσπαθεί με εξορκισμό και μαγεία να σκοτώσει τον σύζυγο. Είτε με πυροβολισμό του συζύγου προς την σύζυγο με κενό όπλο χωρίς ο σύζυγος να γνωρίζει ότι το όπλο δεν έχει σφαίρες. Και σε αυτή την περίπτωση να σημειώσουμε ότι ο εναγόμενος σύζυγος μπορεί να επικαλεστεί και να αποδείξει ότι πάρα την επιβουλή της ζωής δεν επήλθε ισχυρός κλονισμός (Γσαχτσαρλής, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΙ ΓΟΝΕΙΣ

2.1 Γονιός... Μόνος στο Σπίτι!

«Όταν γίνεις γονιός πρέπει να ξέρεις τι σημαίνει αυτό, από την αρχή που γίνεσαι μέχρι το θάνατο σου που εξακολουθείς να είσαι.....»
(Ασκητής, 1997).

«Ο γάμος δεν αποτελεί πλέον ένωση – τμήμα μιας μεγαλύτερης ομάδας αλλά μια αυτάρκη, μικρή, νέα κοινωνική ομάδα με δικούς τις κοινούς σκοπούς, με δικές της οικονομικές και ψυχολογικές ανάγκες και ικανότητα κάλυψης τους προσφέροντας την αίσθηση της αυτοτέλειας και της ασφάλειας, του "εμείς" σε σχέση με "τους άλλους"» (Παπαϊωάννου, 2000, σ.101).

Πριν αρκετές δεκαετίες παρατηρήθηκε ότι για να ευδοκιμήσει ο γάμος είναι απαραίτητες τρεις προϋποθέσεις: α) ελεύθερη θέληση και των δύο συζύγων να ενώσουν τις δυνάμεις και τις ευθύνες τους για κοινή στέγη, στοργή, απογόνους, β) ειλικρινή διάθεση να συμβιώσουν ως ισότιμα όντα με αμοιβαία κατανόηση και εμπιστοσύνη, γ) συνεχή προθυμία σε αμοιβαίες υποχωρήσεις χωρίς εγωισμούς και ματαιοδοξία αλλά με ευγένεια και καλοσύνη (Παπαϊωάννου, 2000).

Στην καταναλωτική κοινωνία της υπεραφθονίας και των ατελείωτων καθημερινών απαιτήσεων για ακόμη περισσότερα και καλύτερα αγαθά, ο κύριος στόχος της οικογένειας και ο μόνος δρόμος για αναγνώριση είναι η οικονομική καταξίωση με όλη τη φοβερή καταπίεση που αυτό συνεπάγεται για την ηρεμία στο σπίτι, για το "εμείς η οικογένεια μας", από τους γρήγορους ρυθμούς, τον συνεχή, ανελέητο, διαρκή βομβαρδισμό των ΜΜΕ

ραδιοτηλεοπτικά μέσα, έντυπα, αφίσες κλπ. Φθάνουμε στο σημείο να θεωρείται επιτυχημένος όποιος ανεξαρτήτως "κόστους", καταφέρνει να αγοράζει ότι πιο ακριβό, πιο διαφημισμένο προϊόν, ώστε ο ίδιος να αποκτήσει αξία, να ξεχωρίσει, να ξεπεράσει τον άλλον. Αποτέλεσμα αυτής της μανίας του ανθρώπου είναι να απομακρύνεται από χιλιόχρονες αξίες, ηθικούς κανόνες, συναισθήματα και να αδειάζει ψυχικά. Με όλες αυτές τις σημερινές συνθήκες αφθονίας και κατανάλωσης και τη προσπάθεια για απόκτησης οικονομικής ευμάρειας κάθε μέλος της οικογένειας συχνά κλείνεται στον εαυτό του και απομονώνεται. Έτσι δημιουργείται ένα χάσμα μεταξύ των μελών της οικογένειας και από εκεί και πέρα αρχίζει να χάνεται ο σεβασμός και η αλληλοεκτίμηση ανάμεσα στα μέλη και εν τέλει απωθούνται ως προς την αξία και την ωφελιμότητα τους ως δικαιολογημένα απόντα (Παπαϊωάννου, 2000).

Η δομή, η ανατομία της οικογένειας, είναι η σχέση των μελών μεταξύ τους αλλά και ο ρόλος που έχει, πρέπει να έχει ή του επιβάλλεται να έχει το κάθε μέλος της οικογένειας. Ο γάμος λοιπόν εξελικτικά έχει φτάσει να σημαίνει ένα ιδιαίτερο είδος συντροφικότητας ενώ η σχέση των συζύγων αποτελεί έκφραση προσωπικών κινήτρων, αναγκών αυτοπραγμάτωσης και όχι όπως παλαιότερα, επιταγών του περιβάλλοντος (Ασκητής, 1997).

Όλο και περισσότεροι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι ο γάμος τους πρέπει να έχει ημερομηνία λήξης, όταν πια δεν μπορεί να έχει συνέχεια. Και όσο και αν προσπαθούμε να εντοπίσουμε τα συγκεκριμένα αίτια ενός χωρισμού μέσα στο γάμο, τόσο θα προσθέσουμε τη μία αιτία πίσω από την άλλη. Γεγονός αναμφισβήτητο είναι ότι ο σύγχρονος άνθρωπος χωρίζει πιο εύκολα σήμερα από χθες, ότι και τα δύο φύλα με μικρότερη ανοχή και περισσότερο ατομισμό μεταξύ τους, λένε πιο άνετα: «Χωρίζουμε», με τη γυναίκα μπροστά και τον άνδρα πίσω (Ασκητής, 1997).

Δηλαδή ο γάμος μεν εξακολουθεί να είναι ισχυρό κίνητρο ζωής στην πορεία ενός ανθρώπου που θέλει να παντρευτεί και να κάνει παιδιά, αλλά φαίνεται ότι το διαζύγιο κερδίζει όλο και πιο πολύ έδαφος στις μέρες μας (Ασκητής, 1997).

«Το διαζύγιο αποτελεί τη λύση του γάμου, αλλά δεν προκαλεί τη διάλυση της οικογένειας. Οι γονείς πρέπει παύουν να είναι σύζυγοι και ο ένας μετακομίζει σε άλλο σπίτι. Η οικογένεια αλλάζει μορφή. Τα παιδιά όμως εξακολουθούν να έχουν δύο γονείς και οι γονείς συνεχίζουν να έχουν το γονεϊκό ρόλο. Ο χωρισμός των γονέων προκαλεί αλλαγές στις σχέσεις των μελών της οικογένειας και διαφορές στο ρόλο και τις υποχρεώσεις του γονέα που έχει την επιμέλεια των παιδιών – συνήθως της μητέρα – σε σύγκριση με το γονέα ο οποίος δεν έχει την επιμέλεια» (Χατζηηρήστου, 1999, σ.154).

Μέσα σε ένα γάμο όπως αναφέρεται πιο πάνω αναπτύσσονται γονεϊκοί ρόλοι όπου καλούμαστε να διερευνήσουμε την γονική λειτουργικότητα της οικογένειας. Συχνά οι γονείς αναρωτιούνται με αγωνία: α) αν είναι σωστοί και επαρκείς με το ρόλο τους, β) αν είναι δυνατόν να ανησυχούν και συγχρόνως να χαίρονται που τα παιδιά τους μεγαλώνουν, γ) αν πρέπει να φοβούνται ότι θα χάσουν το κύρος και το σεβασμό των παιδιών τους που μεγαλώνουν, δ) αν επιθυμούν να συζητούν με τα παιδιά τους αλλά συγχρόνως να φοβούνται να αντιμετωπίσουν τα δύσκολα επιχειρήματα τους μήπως θεωρούνται ανίκανοι γονείς (Παπαϊωάννου, 2000).

Ο διάλογος αποτελεί πάντοτε το πιο πολύτιμο "κλειδί" της επικοινωνίας με το παιδί μας. Είναι σαφές ότι δεν υπάρχουν κερδισμένοι ή χαμένοι σε μια συζήτηση - διάλογο γιατί ο σεβασμός και η εκτίμηση συντηρούνται και αυξάνονται με την επικοινωνία. Η οικογένεια είναι ένα λιμάνι απάνεμο, τρυφερό και σίγουρο (Παπαϊωάννου, 2000).

2.2 Χαρακτηριστικά μονογονεϊκής οικογένειας

«Μια μονογονεϊκή οικογένεια, όπως υποδηλώνει και το όνομα της είναι η οικογένεια η οποία αποτελείται από ένα ή περισσότερα παιδιά που ζουν με ένα μόνο γονέα. Ο όρος αυτός εμφανίστηκε το 1975 για να αντικαταστήσει τις εκφράσεις «μοναχικός γονέας», «άγαμος πατέρας» ή «άγαμη μητέρα», «ανύπαντρη μητέρα», οι οποίες είχαν σε ηθικό επίπεδο αρνητική σημασία» (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986, σ.147).

«Οι μονογονεϊκές οικογένειες προέρχονται από γάμους που διαλύθηκαν με το θάνατο του άλλου συζύγου, ή με το διαζύγιο, από γάμους που δεν λύθηκαν τυπικά αλλά οι σύζυγοι έχουν χωρίσει και από γονείς εξώγαμων παιδιών» (Τσαούση, 1998, σ.443).

Η μονογονεϊκή οικογένεια δημιουργείται κυρίως από τις γυναίκες: αυτές φέρνουν τα παιδιά στο κόσμο, αυτές ζητούν το διαζύγιο στο 75% των περιπτώσεων και αυτές κρατούν τις περισσότερες φορές τα παιδιά. Ποια είναι όμως αυτή η γυναίκα; Γενικά είναι κάτοικος αστικού κέντρου, είναι νέα (στο 70% των περιπτώσεων είναι κάτω των 50 ετών), είναι επαγγελματικά δραστήρια και κοινωνικά αυτόνομη. Είναι σχεδόν εμβληματική προσωποποίηση της νέας γυναίκας της σύγχρονης εποχής, η οποία πληρώνει ορισμένες φορές τις κατακτήσεις της πολύ ακριβά σε οικονομικό και ψυχολογικό επίπεδο (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986).

Μπορούν να διατυπωθούν πολλοί τύποι σχέσεων μεταξύ των γονέων και των παιδιών τους:

- Η μητέρα που ζει μόνη με ένα παιδί αγνώστου πατρός. Το παιδί σε αυτή την περίπτωση σπανίως θα αναγνωρίσει τον πατέρα του.
- Η μητέρα γνωρίζει τον πατέρα, αλλά ο τελευταίος αρνείται να αναγνωρίσει το παιδί και στο παρελθόν είχε προτείνει την άμβλωση. Η νέα γυναίκα αποφασίζει να κρατήσει το παιδί της και να το μεγαλώσει μόνη της. Το παιδί θα μάθει ποιος είναι ο αληθινός του πατέρας αν εκείνος ανακαλέσει τη στάση του, αν η μητέρα του μιλήσει για αυτόν ή αν το ίδιο το παιδί τον αναζητήσει.
- Η «εκούσια μονογονεϊκή οικογένεια»: ο γονέας επέλεξε ένα σύντροφο απλώς για να «κάνει ένα παιδί», αλλά δεν θέλει να ζήσει μαζί του.
- Οι χήρες και οι χήροι: το παιδί, γνωρίζει σε αυτή τη περίπτωση περισσότερο ή λιγότερο τον άλλο γονέα ανάλογα με την ηλικία του και την εποχή που εκείνος πέθανε. Του μιλούν όμως για αυτόν, υπάρχουν στο σπίτι φωτογραφίες του και συχνά τον εξιδανικεύει.
- Η ελεύθερη σχέση μεταξύ των δύο γονέων που δεν συγκατοικούν: ορισμένοι γονείς έχουν ελεύθερη σχέση, έχουν αναγνωρίσει και οι δύο το

παιδί, αλλά δεν θέλουν να ζουν κάτω από την ίδια στέγη. Η διαφορά με το παιδί διαζευγμένων γονέων έγκειται στο γεγονός ότι το παιδί από τέτοιου τύπου οικογένεια έχει ζήσει ανέκαθεν καθεαυτό τον τρόπο.

- Η υιοθεσία: σε ορισμένα μοναχικά άτομα αποφασίζουν να υιοθετήσουν ένα ή περισσότερα παιδιά. Σε αυτή την περίπτωση, ο τόπος αντιμετώπισης των βιολογικών γονέων είναι κοινός για την πλειοψηφία των υιοθετημένων παιδιών.
- Οι διαζευγμένοι ή χωρισμένοι γονείς: και οι δύο γονείς των παιδιών είναι εν ζωή. Τα παιδιά ζουν καθημερινά με τον ένα και βλέπουν τον άλλο περισσότερο ή λιγότερο τακτικά. Παρά τη μεγάλη αναλογία «απόντων» πατεράδων, τα παιδιά των διαζευγμένων έχουν τις περισσότερες φορές δύο σπίτια. Ορισμένα έχουν το προνόμιο να διευρύνουν το οικογενειακό τους δίκτυο με παππούδες, γιαγιάδες και ενδεχομένως με νέα αδέρφια, όταν ο ένας από τους γονείς τους ξαναπαντρεύεται (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986).

«Ένα πολύ σημαντικό σημείο είναι πως στατιστικές δείχνουν πως όσο πιο μακροχρόνια είναι η σχέση ενός ζευγαριού, τόσο πιο πολύ είναι ο κίνδυνος του χωρισμού. Σε αυτή τη περίπτωση, το ποσοστό των χωρισμών σε σχέσεις με διάρκεια μικρότερη των 3 χρόνων είναι 9%, σε σχέσεις διάρκειας 10-16 χρόνων είναι 16% και σε σχέσεις που έχουν ξεπεράσει τα 18 χρόνια είναι 19%» (Jocelyne - Lamy, 2008, σ.18).

2.2.1 Το στίγμα της μονογονεϊκότητας

Σύμφωνα με τον Thornton (1985), τις τελευταίες δεκαετίες, η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων έχει συνδεθεί με μια προοδευτική αλλαγή των στάσεων γύρω από το διαζύγιο και με μια αύξηση της αποδοχής της διάλυσης του γάμου. Σύμφωνα με τον Popenoe (1988), παρά την σταδιακή αλλαγή των αρνητικών στάσεων απέναντι στα χωρισμένα άτομα, διατηρείται ακόμα έντονο το κοινωνικό στίγμα για τις μονογονεϊκές οικογένειες, που θεωρούνται απειλή για το θεσμό της οικογένειας με δύο γονείς και τη σταθερότητα της κοινωνίας. Οι αντιλήψεις αυτές συνδέονται με το χαρακτηρισμό των οικογενειών αυτών ως «αποδιοργανωμένων

οικογενειών» ή «διαλυμένων οικογενειών» ή «ελλιπών οικογενειών», που έχουν αναπόφευκτα αρνητική επίδραση στα παιδιά στο βαθμό που αποτελούν «αποκλίνοντα» από το «φυσιολογικό» συστήματα οικογένειας (Χατζηχρήστου, 1999).

Όταν ο ένας γονέας χάνεται μετά από ένα διαζύγιο, αφήνει μια κενή θέση η οποία δύσκολα καλύπτεται και ίσως με κανένα τρόπο να είναι όπως εάν υπήρχε η παρουσία του άλλου γονέα. Ο άλλος αυτός χώρος πολλές φορές σπρώχνει το παιδί κοντά στο γονέα με τον οποίο πλέον ζει και δημιουργείται μια πολύ έντονη σχέση μεταξύ τους ιδίως όταν το παιδί εν βλέπει πια τον γονέα που έφυγε. Ο κίνδυνος που δημιουργείται στη μονογονεϊκή οικογένεια είναι να ταυτιστεί το παιδί με τη μητέρα ή τον πατέρα και να εγκλωβιστούν και οι δύο σε ένα κόσμο δικό τους που δύσκολα χωρά τρίτους (Γαλήνης, 1995).

Η ψυχολογία και η παιδαγωγική μας λένε ότι το παιδί χρειάζεται και τους δύο γονείς του για να συγκροτηθεί σωστά. Όταν ο ένας είναι απών, ο άλλος θα πρέπει να εξασφαλίσει, κατά κάποιο τρόπο, στο παιδί τη διπλή γονεϊκή παρουσία. Αυτό απαιτεί μεγάλη ψυχική διαθεσιμότητα, την οποία ο ενήλικας δε διαθέτει πάντα, επειδή νιώθει και ο ίδιος ένοχος και ευάλωτος εξαιτίας του χωρισμού (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986).

Ο γονέας πρέπει να ασχοληθεί με τα παιδιά, τα οποία συνήθως προσαρμόζονται με δυσκολία σε αυτή τη κατάσταση: να αφιερώσει χρόνο για να πάει να δει το δάσκαλο, τον ψυχολόγο ή το δικαστή. Επιπλέον ορισμένοι γονείς επιθυμούν να συνεχίσουν την συναισθηματική και σεξουαλική τους ζωή. Όμως οι περισσότεροι δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν και εγκαταλείπουν την επαγγελματική τους ζωή μέχρι να οργανωθούν καλύτερα τα πράγματα ή μέχρι να μεγαλώσουν και να γίνουν πιο αυτόνομα τα παιδιά τους (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986).

Είναι φανερό η ζημιά που γίνεται όταν ο γονιός αδυνατεί να μοιραστεί τον κόσμο του παιδιού του: στην ώρα της χαράς του, ο γονιός χάνει την ευκαιρία να χαρεί. Στην ώρα της λύπης του, ο γονιός χάνει τη ευκαιρία να

παρηγορήσει. Στην ώρα της απορίας του, ο γονιός χάνει την ευκαιρία να διδάξει μαθήματα ζωής. Στην ώρα του σφάλματος του, ο γονιός χάνει την ευκαιρία να επιβεβαιώσει την αγάπη τους και τη σχέση τους και να κρατήσει ανοιχτούς τους διάυλους επικοινωνίας, όλα εκείνα που σε στιγμή κρίσης, θα μπορούσαν να σώσουν την κατάσταση (Σιδέρης, 2009).

Το να είσαι γονιός, είναι και υπαρξιακή εμπειρία. Που καλεί τον γονιό να γίνει αυτό που είναι. Δηλαδή να ανταποκρίνεται επαρκώς στις απαιτήσεις της γονεϊκής του ιδιότητας. Όποιες και να είναι οι ανάποδες στιγμές, όσα φάλτσα και αν γίνονται, όσα ζόρια και αν περνάνε όλοι, ο γονιός καλείται να τιμά πάντοτε το μέγιστο στοιχειώδες γεγονός: ότι είναι γονιός. Έτσι ώστε, ακόμη και στην ώρα που το παιδί (έχει πρόβλημα) ή (δημιουργεί προβλήματα), να μην χάνεται και να ξέρει από που να αρχίσει να προσεγγίσει το πρόβλημα (Σιδέρης, 2009).

2.3 Μονογονεϊκές οικογένειες: οικονομικοί παράμετροι, κοινωνικός αποκλεισμός, εργασία, πρακτικές αλλαγές

Όπως αναφέρει η Κογκίδου (1995), η μονογονεϊκότητα δεν αποτελεί αναγκαστικά, μόνιμη ή μακροχρόνια κατάσταση για όλα τα μέλη της, ενώ όλο και πιο συχνά αποτελεί ατομική επιλογή. Οι μονογονεϊκές οικογένειες ενώ αποτελούν μια ειδική κατηγορία, δεν αντανακλούν, ταυτόχρονα, και μια ενιαία κοινωνική πραγματικότητα, καθώς περιλαμβάνουν πολλούς και διαφορετικούς τύπους οικογενειακής οργάνωσης, που μπορεί να ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, με διαφορετικό επίπεδο εισοδήματος, διαφορετικές αναπαραστάσεις για την μονογονεϊκότητα, διαφορετική δυναμική λειτουργικότητα κ.ά.

Εντούτοις αντιμετωπίζουν ορισμένα κοινά προβλήματα σε ορισμένες όψεις της καθημερινότητας τους, όπως: μείωση του εισοδήματος της οικογένειας, μεγαλύτερη απομόνωση και μοναξιά, υπερφόρτωση ευθυνών και άνιση πρόσβαση σε οικονομικά και κοινωνικά αγαθά που είναι πιο προσιτά στις διγονεϊκές οικογένειες (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004).

Η κυριότερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι η επίτευξη ή η διατήρηση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, στην καλύτερη εκδοχή με κύρια εισοδηματική πηγή την απασχόληση του μόνου γονέα.

Ο κίνδυνος διολίσθησης στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, με περιορισμένες δυνατότητες εξόδου, είναι αρκετά μεγάλος εξαιτίας της δυσμενέστερης θέσης των γυναικών/μόνων μητέρων στην αγορά εργασίας και της περιορισμένης αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004).

Όπως υποστηρίζει ο Kaufmann (1990), από τον πρώην σύντροφο, σε συνδυασμό με την αποκλειστική ευθύνη για τα παιδιά, είναι ένας παράγοντας κινδύνου αν το εισόδημα της οικογένειας ήταν ήδη χαμηλό (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004, σ.148-149).

Ταυτόχρονα η μονογονεϊκότητα μειώνει τη δυνατότητα εύρεσης μια ικανοποιητικής απασχόλησης. Το επίπεδο ζωής της οικογένειας μπορεί να βελτιωθεί ή να χειροτερεύσει ανάλογα με τις σχέσεις της με το υποστηρικτικό συγγενικό δίκτυο (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004).

Ο κίνδυνος για κοινωνικό αποκλεισμό αυξάνεται στο βαθμό που η μονογονεϊκή οικογένεια συγκεντρώνει και άλλα χαρακτηριστικά, όπως μεγάλος αριθμός παιδιών, άτομο με ειδικές ανάγκες, χρόνιο πρόβλημα υγείας ή ανήκει σε άλλη μη ευνοημένη ομάδα (π.χ. τσιγγάνα/μόνη μητέρα) (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004).

Οι κοινωνικές ανάγκες που θεωρούνται βασικές και απαραίτητες έχουν αυξηθεί, με την έννοια ότι αντικατοπτρίζουν τις προσδοκίες για την εξασφάλιση ενός ελάχιστου και αποδεχτού επιπέδου διαβίωσης – ιδιαίτερα όσο αφορά τα παιδιά. Ο αποκλεισμός από αυτό τον τύπο διαβίωσης που ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κοινωνικού συνόλου, οδηγεί σε κοινωνικό αποκλεισμό (Μουσούρου-Στρατηγάκη, 2004).

Όσο περισσότερο διαρκεί η κατάσταση φτώχειας, τόσο περιορίζονται και οι δυνατότητες του μόνου γονέα να αποκτήσει νέο υποστηρικτικό δίκτυο, να αναλάβει πρωτοβουλίες και να υιοθετήσει πρακτικές που θα τον

επανεπτάξουν. Κατά αυτό τον τρόπο δημιουργείται σταδιακά μια αποκοπή από την κοινωνική ζωή. Αν δεν υπάρχει μια σταθερή απασχόληση, τότε μπορεί πιο εύκολα, ο μόνος γονέας, να βιώσει αισθήματα αποτυχίας, ανεπάρκειας, επίκτητης αδυναμίας που μπορεί να οδηγήσουν σε χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα με πιθανές επιπτώσεις στην ψυχοσωματική του εικόνα (Μουσούρου - Στρατηγάκη, 2004).

Σημαντικές παράμετροι που σχετίζονται με τη λειτουργία της οικογένειας μετά το διαζύγιο, είναι οι παράμετροι του *έξω συστήματος*, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αναφέρονται στην έκταση και το βαθμό των αλλαγών του περιβάλλοντος (π.χ. αλλαγή οικονομικής κατάστασης και πρακτικές αλλαγές), και στην ύπαρξη σχέσεων και δικτύων βοήθειας υποστήριξης (Χατζηχρήστου, 1999).

Στην σχετική βιβλιογραφία της τελευταία δεκαετίας έχει επισημανθεί ότι, διεθνώς, η πλειοψηφία των παιδιών μετά το διαζύγιο ζει με τη μητέρα και ότι οι περισσότερες από τις οικογένειες αυτές με μόνη μητέρα είναι από τις φτωχότερες και μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες. Ιδιαίτερα έχει εκφραστεί η ανησυχία ότι εφόσον το 87% - 90% των γονέων στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι γυναίκες, αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών έχει σε μεγάλο βαθμό οδηγήσει στο να είναι κυρίως γυναίκες φτωχές ή στο ότι η «φτώχεια είναι γένος θηλυκού». Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι μονογονεϊκές οικογένειες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να ζήσουν κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ είναι επίσης περισσότερο πιθανό οι μόνες-μητέρες να είναι άνεργες, όχι μόνο σε σύγκριση με όλες τις μητέρες γενικά, αλλά σε σύγκριση και με τους άντρες (Χατζηχρήστου, 1999).

Στη Βρετανία το ποσοστό των μόνων-γονέων που στηρίζονται στα κρατικά επιδόματα για τους φτωχότερους πολίτες αυξήθηκε από το 40% το 1970 σε 60% το 1990. Στις ΗΠΑ περίπου μια στις δύο μόνες-μητέρες ζει κάτω από το όριο της φτώχειας σε σύγκριση, αντίστοιχα, με ένα στα δέκα παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά (Παπαδοπούλου – Δρίτσας, 2009).

Μεγάλες διαφορές παρατηρούνται στα συστήματα κοινωνικής ασφάλειας των διαφόρων κρατών ως προς τις κοινωνικές παροχές, τα επιδόματα και τις

διευκολύνσεις προς τις μονογονεϊκές οικογένειες, με την Σουηδία να έχει το πλέον διευρυμένο σύστημα κοινωνικών παροχών (Χατζηχρήστου, 1999).

Λόγω των παραπάνω διαπιστώσεων για την οικονομική δυσχέρεια των μονογονεϊκών οικογενειών τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σχετικές διερευνήσεις και εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σκοπό τη λήψη και εφαρμογή κατάλληλων οικονομικών και κοινωνικών μέτρων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών (Χατζηχρήστου, 1999).

Οι οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου είναι ιδιαίτερα αρνητικές για τις οποίες έχουν συνήθως χαμηλά εισοδήματα από ότι ο πρώην σύζυγος και επωμίζονται το κόστος για τα παιδιά που συνήθως μένουν μαζί τους καθώς και την ευθύνη για τη φροντίδα τους, γεγονός που περιορίζει τις δυνατότητες και τις ώρες εργασίας τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Πιο πολύ σημαντικό για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας από την αύξηση του εισοδήματος της χωρισμένης γυναίκας μέσω της εργασίας είναι το εισόδημα ενός νέου συζύγου (Χατζηχρήστου, 1999).

Αντίθετα οι περισσότεροι άντρες που χωρίζουν ή παίρνουν διαζύγιο, διατηρούν το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων τους διότι δεν πληρώνουν μεγάλο ποσό χρημάτων στις πρώην συζύγους τους για διατροφή των παιδιών και διότι δεν χρειάζεται πλέον να καλύπτουν το σύνολο των αναγκών των οικογενειών τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Εκτός από τη μείωση του εισοδήματος στην οικονομική δυσχέρεια των μονογονεϊκών οικογενειών συντελούν ποικίλοι παράγοντες όπως η αδυναμία ή η άρνηση των πατέρων να συνεισφέρουν επαρκώς στη διατροφή της οικογένειας, τα έξοδα για τη φροντίδα και τη φύλαξη των παιδιών, οι διακρίσεις εις βάρος των γυναικών στο χώρο εργασίας, ή η ανεργία και η δυσκολία εξεύρεσης εργασίας για τις γυναίκες μετά από χρόνια απασχόλησης στο σπίτι ή η έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης και ειδίκευσης καθώς και τα περιορισμένα κρατικά επιδόματα (Χατζηχρήστου, 1999).

Σύμφωνα με την Χατζηχρήστου, (1999), τα γενικά αποτελέσματα ερευνών σε πολλές χώρες σχετικά με την οικονομική κατάσταση μονογονεϊκών

οικογενειών επικεντρώνονται στη διατροφή των παιδιών και είναι τα ακόλουθα:

- Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών που αντιμετωπίζουν έντονες οικονομικές δυσχέρειες, συνεχίζει να αυξάνεται.
- Στις περισσότερες γυναίκες οι μόνες-μητέρες έχουν την επιμέλεια των παιδιών.
- Τα ποσά που τα δικαστήρια εκδικάζουν και απαιτούν από τους πρώην συζύγους για τη διατροφή των παιδιών είναι λιγότερα από τα μισά έξοδα ανατροφής του παιδιού.
- Τα ποσά που στην πραγματικότητα πληρώνουν είναι ακόμη μικρότερα, ενώ οι περισσότεροι δεν πληρώνουν σε τακτικά διαστήματα ή δεν πληρώνουν καθόλου. Η πιο σημαντική διαπίστωση είναι ότι υπάρχει μικρή ή καμία συσχέτιση μεταξύ του εισοδήματος του πατέρα και του ποσού διατροφής που πληρώνει, ενώ σε μερικές χώρες έχει βρεθεί ακόμη και αρνητική συσχέτιση. Επομένως παρότι οι πατέρες με πολύ μικρό εισόδημα μπορούν θεωρητικά να πληρώσουν αντίστοιχα μικρό ποσό διατροφής, στη παρούσα κατάσταση αυτοί που δεν πληρώνουν την διατροφή είναι κυρίως οι πατέρες που έχουν την οικονομική δυνατότητα.

Πολλά κράτη έχουν πάρει αυστηρά μέτρα και έχουν εφαρμόσει ειδικά προγράμματα για την αντιμετώπιση του προβλήματος της μη καταβολής της διατροφής από τους γονείς (συνήθως από τους πατέρες), που δεν έχουν την επιμέλεια των παιδιών. Τα μέτρα αυτά εφαρμόζονται στα πλαίσια της οικονομικής πολιτικής των κρατών για τη μείωση επιπρόσθετων επιβαρύνσεων στους φορολογούμενους (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα προγράμματα αυτά συνήθως βασίζονται σε ορισμένα κύρια δεδομένα:

- Τα ποσά τα οποία πρόκειται να καταβληθούν δεν καθορίζονται από δικαστές ύστερα από την εκδίκαση της υποθέσεως, αλλά από διοικητικά συμβούλια ή υπηρεσίες με

βάση στοιχεία ερευνών για το πραγματικό κόστος ανατροφής ενός παιδιού και από συγκεκριμένα στοιχεία ερευνών για το πραγματικό κόστος της ανατροφής ενός παιδιού και από συγκεκριμένα στοιχεία για τα εισοδήματα των συζύγων, τις ηλικίες των παιδιών, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων κλπ.

- Η διατροφή εισπράττεται απευθείας από το εισόδημα του πατέρα, συνήθως ύστερα από περικοπή του μισθού του.
- Ο γονέας που έχει την επιμέλεια δεν χρειάζεται να προσπαθεί να εντοπίσει ή να αναζητήσει τον γονέα που οφείλει να καταβάλλει το ποσό της διατροφής. Αντί για αγωγές και δικαστικές εντολές που δεν εκτελούνται, υπάρχουν διοικητικές υπηρεσίες με επαρκές προσωπικό για τον εντοπισμό των απόντων γονέων και την επιβολή της συμμόρφωσης τους.
- Όταν ο γονέας που δεν έχει την επιμέλεια αδυνατεί να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του/της, το κράτος θα καλύψει το κενό και ο γονέας που οφείλει θα πρέπει να καταβάλει το ποσό του κράτους.
- Το κράτος επεξεργάζεται προγράμματα για την επιβολή της συμμόρφωσης. Όταν είναι αναγκαίο, το κράτος εντοπίζει τους γονείς που οφείλουν και χρησιμοποιεί κρατικά μέσα για της είσπραξη του οφειλόμενου ποσού.

Η αλλαγή κατοικίας του ενός ή και των δύο συζύγων, που πολλές φορές είναι επακόλουθο του χωρισμού, συνεπάγεται πολλές πρακτικές αλλαγές και την ανάγκη προσαρμογής όλων των μελών της οικογένειας σε διαφορετικές συνθήκες και τρόπου ζωής, διαφορετικές γειτονιές, σχολεία και κύκλους φίλων και γνωστών. Το πρώτο χρόνο μετά το χωρισμό, πολλοί χωρισμένοι άνδρες, - ιδιαίτερα εκείνοι από παραδοσιακούς γάμους – και γυναίκες, αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες και στρες στη διαχείριση του σπιτιού και στις καθημερινές δραστηριότητες, και είναι περισσότερο αποδιοργανωμένοι, σε σύγκριση με τους παντρεμένους γονείς σε θέματα

σχετικά με τους ρόλους του νοικοκυριού, τις οικιακές εργασίες και το προγραμματισμό των δραστηριοτήτων (Χατζηχρήστου, 1999).

2.4 Τρόπος διαπαιδαγώγησης από τους γονείς στα παιδιά

Κάθε γονιός, ανάλογα με την προσωπικότητα, τις ιδιαιτερότητες του, την ποιότητα της συζυγικής του σχέσης και το μορφωτικό, κοινωνικό του επίπεδο μεγαλώνει το παιδί του. Έτσι, οι γονείς διαμορφώνουν διαφόρους τρόπους συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά τους, οι οποίοι – όπως είναι φυσικό – προκαλούν την αντίδραση των παιδιών, καθώς πρόκειται για μια δυναμική σχέση αλληλεπίδρασης. Κάτι που οι μεγάλοι ίσως να ξεχνάνε είναι ότι από νωρίς τα μάτια των παιδιών είναι στραμμένα πάνω στους γονείς, παρατηρούν τα πάντα και ίσως να τους εντυπώνεται όχι μόνο ο τρόπος με τον οποίο τους συμπεριφέρονται αλλά και ο τρόπος με τον οποίο ζουν. Κατά συνέπεια, αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση για τα παιδιά, κάτι που δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούν. Να μην ξαφνιάζονται λοιπόν, αν είναι επιθετικά, ειρωνικά ή τρυφερά, στην περίπτωση που και αυτοί είναι έτσι. Είναι ανώφελο να τα προτρέπουν να φέρονται με ευγένεια ή ειλικρίνεια αν οι ίδιοι δεν κάνουν το ίδιο μέσα στην οικογένεια (Καππάτου, 1999).

Είναι γεγονός ότι στη σημερινή ηλεκτρονική εποχή οι γονείς δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για τα θέματα ψυχικής υγείας και η ευθύνη που νιώθουν για την εξέλιξη του παιδιού τους είναι μεγάλη. Αναζητούν το ιδανικό μοντέλο διαπαιδαγώγησης, σε συζητήσεις με γνωστούς ή σε περιοδικά για γονείς. Ένα μικρό ποσοστό καταφεύγει σε σεμινάρια και σχολές γονέων. Δηλώνουν ότι επιθυμούν να αποφύγουν τα λάθη που έκαναν οι δικοί τους γονείς στους ίδιους. Ωστόσο μέσα από αυτή τη θεωρητική αναζήτηση συχνά δημιουργείται σύγχυση, αφού επιδιώκουν να εφαρμόσουν τεχνικές που δεν τους ταιριάζουν. Απογοητεύονται, λοιπόν, κάθε φορά που ανακαλύπτουν ότι οι απόψεις τους δεν συμβαδίζουν με τους χειρισμούς τους. Νιώθουν ενοχές σε κάθε δυσκολία και πανικοβάλλονται πιστεύοντας ότι έχασαν το παιχνίδι. Κατά συνέπεια, και παρά το γεγονός ότι έχουν καλές προθέσεις, συχνά αποδεικνύονται αναποτελεσματικοί και δημιουργούν ανασφάλεια στο παιδί με τη συμπεριφορά τους (Καππάτου, 1999).

2.5 Ενημέρωση των παιδιών για το χωρισμό των γονέων τους

Ίσως λίγα πράγματα είναι τόσο περίπλοκα όσο το να εξηγήσουν σε ένα παιδί πως οι γονείς του θα πάρουν διαζύγιο. Ποιος θα το ανακοινώσει, πότε, πώς; δεν είναι εύκολο για τους γονείς να βρουν την κατάλληλη στιγμή και τις λέξεις, πόσο μάλλον να του μεταδώσουν τη σιγουριά ότι εξακολουθούν να το αγαπάνε ανεξάρτητα από το χωρισμό. Μάλιστα, για ορισμένους γονείς αυτό το ενδεχόμενο φαντάζει τόσο δύσκολο που, χωρίς να το αντιληφθούν, προβάλλουν διάφορα επιχειρήματα προκειμένου να καθυστερήσουν την επερχόμενη σύγκρουση, νομίζοντας ότι τα παιδιά αγνοούν αυτό που συμβαίνει (Rodríguez, 2008).

Ορισμένοι δεν μιλούν ξεκάθαρα γιατί υποτιμούν τα παιδιά και πιστεύουν πως είναι περιττό να εξηγούν και να μοιράζονται με ανήλικα άτομα τους λόγους που οδηγούν το ζευγάρι στο διαζύγιο. Άλλοι πάλι προτιμούν να δίνουν εξηγήσεις, αφότου ο/η σύντροφος έχει ήδη εγκαταλείψει την οικογενειακή στέγη, γεγονός που τους αφήνει το περιθώριο να διηγηθούν τα γεγονότα όπως οι ίδιοι επιθυμούν. Λίγοι καταφεύγουν σε προσωρινά ψέματα, του τύπου «η μαμά πήγε να δουλέψει σε άλλη χώρα», ευελπιστώντας πως έτσι θα αποφύγουν μεγαλύτερο κακό. Το βέβαιο, όμως, είναι πως μεγάλη μερίδα με αυτό τον τρόπο επειδή δεν γνωρίζουν πώς να πουν την αλήθεια σε ένα παιδί και γενικά, επειδή δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν το χωρισμό, ελπίζοντας πως όλα θα επανέλθουν στην προγενέστερη κατάσταση (Rodríguez, 2008).

Η άρνηση των γονιών στο να ειπωθεί η αλήθεια ότι υπάρχουν προβλήματα ή ότι ο μπαμπάς και η μαμά ετοιμάζουν τις βαλίτσες είναι σαν να το αποκλίνουν από την οικογένεια και να το κάνουν να νιώσει πως δεν κατέχει θέση σε αυτή. Έτσι λοιπόν, για ένα παιδί που οι γονείς του πρόκειται να χωρίσουν, το μόνο αντίδοτο στην αβεβαιότητα και το φόβο μπροστά στην προοπτική της εγκατάλειψης είναι να του μιλήσουν με ειλικρίνεια, υπομονή και σύμφωνα πάντοτε με την ηλικία και την ωριμότητά του (Rodríguez, 2008)

Έχουν το δικαίωμα να μάθουν την αλήθεια, όσο οδυνηρή και αν είναι. Ένα παιδί δεν είναι τόσο μικρό που να μην μπορεί να καταλάβει. Ένα παιδί χωρίς ενημέρωση θα είναι στο σκοτάδι, θα είναι συντετριμμένο και θα αρχίσει να φαντάζεται πράγματα πολύ χειρότερα από την αλήθεια. Ένα παιδί μπορεί να πειστεί ότι είναι υπεύθυνο για το διαζύγιο των γονιών του. Το μήνυμα που του δίνετε είναι ότι δεν είναι αρκετά σπουδαίο για να συμμετέχει σε σοβαρές οικογενειακές υποθέσεις. Εάν το παιδί μάθει για το διαζύγιο από κάποιον έξω από την οικογένεια, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα νιώσει προδομένο (Λάνσκι, 1994).

Έτσι σύμφωνα με τον Χατζηχρήστου (1999), σ.175-176),

- Ο πιο κατάλληλος χρόνος να ενημερωθούν τα παιδιά για το διαζύγιο είναι όταν έχει παρθεί η τελική απόφαση και μεσολαβεί συνήθως κάποιο χρονικό διάστημα πριν από το φυσικό χωρισμό. Τα παιδιά χρειάζονται χρόνο για να κάνουν πολλές ερωτήσεις, να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να έχουν την διαβεβαίωση και των δύο γονέων ότι θα συνεχίσουν να τα φροντίζουν, να νοιάζονται για αυτά και να τα αγαπούν.
- Χρειάζεται θάρρος και δύναμη – όσο δύσκολο και αν είναι σε μια ιδιαίτερα τραυματική φάση της ζωής ενός ατόμου – να εξηγηθεί στα παιδιά με άμεσο και ξεκάθαρο τρόπο τι σημαίνει «διαζύγιο», καθώς και τα γενικά προβλήματα που οδήγησαν στην απόφαση αυτή. Είναι προτιμότερο η αρχική αυτή συζήτηση να γίνει και από τους δύο γονείς με όλα τα μέλη της οικογένειας παρόντα. Όσο επώδυνο και δύσκολο και αν είναι, σε αυτή τη συζήτηση δίνεται στα παιδιά το αρχικό μήνυμα ότι η μαμά και ο μπαμπάς εξακολουθούν να συμπεριφέρονται ως γονείς ανεξάρτητα από την απόφαση τους να χωρίσουν.
- Είναι βοηθητικό να εξηγηθεί στα παιδιά οι γενικοί λόγοι και τα προβλήματα του χωρισμού – ανάλογα με την ηλικία τους,

χωρίς όμως να εξιστορούνται λεπτομερώς τα γεγονότα ή να δίνονται υπερβολικές λεπτομέρειες που προκαλούν άγχος και φόβο στα παιδιά.

- Οι γονείς πρέπει να προσπαθούν να δώσουν κάποιες εξηγήσεις που να καταλαβαίνουν. Όταν υπάρχει σύγχυση ιδιαίτερα στα μικρά παιδιά «κατασκευάζουν» τις δικές τους αιτίες και τις περισσότερες φορές θεωρούν υπεύθυνο και ένοχο τον εαυτό τους «για κάτι που έκαναν και έφυγε ο μπαμπάς από το σπίτι».
- Είναι σημαντικό τα παιδιά να γνωρίζουν τις προσπάθειες που κάνουν οι γονείς για να βελτιωθεί η σχέση και ο γάμος.
- Πρέπει να αποφεύγονται οι αλληλοκατηγορίες και η επίρριψη ευθυνών από τον έναν γονέα, στον άλλο. Οι γονείς θα πρέπει να καταλάβουν πως ο καθένας βιώνει τον πόνο, τη θλίψη και όλα τα άλλα συναισθήματα με το δικό του τρόπο.
- Είναι αναγκαίο, οι γονείς, να προσπαθήσουν να αποφύγουν τις συνεχείς κατηγορίες για τον άλλο γονέα. Όσο περισσότερο κατηγορείται ο ένας γονέας τόσο περισσότερο αποζητείται σιωπηρά από το παιδί να πάρει «θέση» και να δημιουργήσει μια παθολογική «συμμαχία» με τον άλλο γονέα θεωρώντας τον ένα γονέα «καλό» και τον άλλο «κακό». Είναι σημαντικό οι γονείς να γνωρίζουν ότι το αποτέλεσμα μιας τέτοιας συμμαχίας δεν είναι ότι το παιδί μπορεί να χάσει μόνο τον ένα γονέα, αλλά ότι είναι επίσης δυνατόν να αρχίσει να απορρίπτει μέρος του εαυτού του που «μοιάζει με τον μπαμπά ή τη μαμά» στο βαθμό που τα παιδιά ταυτίζονται με τους γονείς τους.
- Τα παιδιά χρειάζονται να ξέρουν πως δεν είναι αυτά υπεύθυνα για τα προβλήματα της σχέσης των γονέων τους, ούτε για το χωρισμό τους και ότι δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για να τους συμφιλιώσουν.
- Στα παιδιά που δεν γνωρίζουν τι λέξη «διαζύγιο», θα πρέπει να δοθεί εξήγηση ότι διαζύγιο σημαίνει ότι ο ένας ο γονιός

θα φύγει από το σπίτι και ότι ο κάθε γονιός θα ζει σε ξεχωριστό σπίτι.

- Θα πρέπει να δοθεί εξήγηση – τη ρύθμιση της μελλοντικής τους διαμονής. Θα πρέπει να ξέρουν όσα περισσότερα μπορούν για το πού θα μείνουν, πού θα μείνει ο γονιός που θα φύγει από το σπίτι και πότε θα τον βλέπουν.
- Εάν οι γονείς γνωρίζουν ότι στα πλαίσια κοινής επιμέλειας το παιδί θα έχει δύο σπιτικά, θα πρέπει αυτά τα σχέδια να ανακοινωθούν.
- Τα παιδιά θα πρέπει να μάθουν ότι υπάρχουν πολλά είδη αγάπης. Τα αισθήματα που υπάρχουν μεταξύ ενός άντρα και μιας γυναίκας δεν είναι τα ίδια μεταξύ ενός γονιού με το παιδί του.
- Οι γονείς θα αναφέρουν πως δεν μπορούν να μείνουν άλλο μαζί, αλλά ότι για το χωρισμό δεν ευθύνεται με κανένα τρόπο κάποιο από τα παιδιά.
- Το κυριότερο, οι γονείς δεν πρέπει να λένε ψέματα στα παιδιά. Η αλήθεια συχνά αποκαλύπτεται και θα κρατήσουν κακία που τους το κρύψανε. Διακινδυνεύουν να χάσουν την εμπιστοσύνη και μπορεί να καταστρέψουν και την εμπιστοσύνη προς τους ενήλικες γενικά.
- Οι γονείς θα πρέπει να πουν στα παιδιά ότι θα είναι ενήμεροι για οποιαδήποτε αλλαγή και αν προκύψει.
- Θα πρέπει να μην δοθούν υποσχέσεις που δεν μπορούν να κρατηθούν.
- Αν ένας γονιός σχεδιάζει να συζήσει με ένα εραστή, οι επιλογές διαμονής των παιδιών θα επηρεαστούν. Καλύτερα να συζητηθεί με τα παιδιά ώστε να μην χάσουν την εμπιστοσύνη τους (Λάνσκι, 1994).
- Οι γονείς θα πρέπει να μην κρύψουν τα δικά τους συναισθήματα
- Χρειάζεται υπομονή με τα παιδιά, παρηγοριά, στοργή και υποστήριξη

- Οι γονείς πρέπει να κρατούν τις καθημερινές ρουτίνες και να γίνονται όσο πιο λίγες αλλαγές γίνονται (Σφήκα, 2006).

2.5.1 Γιατί οι γονείς πρέπει να μιλήσουν με το παιδί τους για την ανακοίνωση του χωρισμού;

Η πιο σημαντική σχέση για όλα τα παιδιά είναι αυτή που διατηρούν με τους γονείς τους. Το παιδί θεωρεί την οικογένεια το καταφύγιο απέναντι σε ένα κόσμο, που το εκπλήσσει και είναι ανεξέλεγκτος. Η οικογένεια είναι ένα μέρος όπου διαμορφώνει την ταυτότητα του και συνάμα ένας χώρος όπου το συναισθηματικό κόστος είναι μεγαλύτερο όταν προκύπτει κάποια αρρυθμία (Rodríguez, 2008).

Τα παιδιά στη συναισθηματική κατάσταση των γονέων τους, συλλαμβάνουν πολύ γρήγορα τις ανάγκες για μια αρμονική οικογενειακή ζωή και μπορούν πολύ εύκολα να αναλάβουν ρόλους, για να μειώσουν τον πόνο και αντέξουν το φόβο της μελλοντικής απώλειας ή το αίσθημα της εγκατάλειψης. Το πρόβλημα προφανώς είναι πώς, όσο περισσότερο θεωρείται υπεύθυνο ένα παιδί για τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές άλλων, τόσο λιγότερο υπεύθυνο καταφέρνει να γίνει για τον εαυτό του (Rodríguez, 2008).

2.6 Ανακοίνωση των νέων γεγονότων – Μια ξεκάθαρη κουβέντα

Η εμπειρία των γονέων που μίλησαν ξεκάθαρα στα παιδιά τους αποδεικνύει ότι ναι μεν η αλήθεια είναι πικρή, αλλά τίποτα δεν προεξοφλεί ότι δεν μπορεί και να λυτρώσει. Η αλήθεια αποτελεί λύση στην άγνοια, τη σύγχυση και την υποψία, που τελικά πάντα είναι ανησυχητικοί παράγοντες γιατί τρέφουν στείρες ψευδαισθήσεις. Μπορεί το παιδί να πονέσει γιατί οι γονείς του δεν αγαπιούνται πια, και αυτό έχει συνέπειες στη καθημερινή του ζωή και την εικόνα του για την οικογένεια, ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους παράγοντες, οι γονείς μπορούν και οφείλουν να αποφύγουν να του προξενήσουν τραύματα διακόπτοντας τη φυσική, συναισθηματική και διανοητική του ανάπτυξη (Rodríguez, 2008).

2.6.1 Οι γονείς πριν την ανακοίνωση του χωρισμού θα πρέπει να έχουν σχεδιάσει τι θα πουν:

Σύμφωνα με τη Λάνσκι (1994), οι γονείς θα πρέπει:

Να κάνουν ένα κατάλογο με τις ερωτήσεις που θέλουν να συζητήσουν με το σύζυγο τους. Πρέπει να προσπαθήσουν να σκεφτούν το καθετί που μπορεί τα παιδιά να σκεφτούν να ρωτήσουν – ή που δεν θα ρωτήσουν – αλλά που πρέπει να ξέρουν. Ακόμη να συμφωνήσουν ότι δεν θα χρησιμοποιούν αυτή τη συζήτηση με τα παιδιά για το διαζύγιο ως μια ευκαιρία για καυγά με το σύζυγο.

Εάν υπάρχει κάποιο προσωπικό ή κρυφό θέμα που είναι ακατάλληλο για συζήτηση, να μπορούν οι γονείς να συμφωνήσουν ότι υπάρχουν πράγματα που ο μπαμπάς και η μαμά δεν μπορούν να τα συζητήσουν και τα οποία είναι θέματα μεγάλων και όχι των παιδιών.

Εάν μέρος του προβλήματος είναι κατάχρηση ουσιών, θα πρέπει να αποφεύγεται η περιγραφή προς το γονέα σαν «κακό».

2.6.2 Τρόποι ανακοίνωσης

Επίσης όπως αναφέρουν ο Λάνσκι (1994) and Rodriguez, (2008), οι γονείς:

Θα πρέπει να διαλέξουν ένα διάστημα που θα είναι βολικό και για τους δύο προκειμένου να μιλήσουν στα παιδιά. Αυτή η στιγμή πρέπει να είναι αρκετά πριν την αναχώρηση του ενός γονέα από το σπίτι, ώστε τα παιδιά να είναι προετοιμασμένα, αλλά όχι τόσο νωρίτερα που τα παιδιά να νομίσουν ότι δεν θα χωρίσουν. Θα πρέπει να μην συζητηθεί για χωρισμό αν η απόφαση δεν είναι οριστική.

Θα πρέπει να δεσμευθούν ότι δεν θα φιλονικήσουν πριν ή κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ώστε να μπορούν, οι γονείς, εκείνοι τη στιγμή να είναι ήρεμοι και λογικοί. Να είναι ειλικρινείς αλλά ταυτόχρονα να ελέγχουν και τα συναισθήματα τους.

Καλύτερο θα ήταν εκείνη τη στιγμή, να είναι και οι δύο γονείς μαζί που θα το πουν στα παιδιά, ακόμη και αν ο ένας μόνο μιλάει. Τα παιδιά μάλλον θα έχουν ερωτήσεις και για τους δυο και οφείλουν να είναι εκεί για αν τους απαντήσουν και να αντιληφθούν ότι ο κάθε γονέας θα αναλάβει ο καθένας τις ευθύνες του.

Μπορούν να γράψουν τα λόγια τους μετά τη συζήτηση και να δώσουν στα παιδιά μια γραπτή εξήγηση στην οποία θα μπορούν να ανατρέχουν ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Μπορούν να ανακοινώσουν το γεγονός σε διαφορετικές μέρες ώστε ο αντίκτυπος να μην είναι τόσο δυσάρεστος. Ακόμη θα δώσουν στα παιδιά να επεξεργαστούν την πληροφορία αλλά και να μάθουν πώς θα είναι η ζωή τους μετά και η προσαρμογή τους στη νέα κατάσταση (Γκαρμπάρ-Τεοντόρ, 1986).

Η ανακοίνωση θα πρέπει να γίνει στο σπίτι και όχι σε μια οικογενειακή έξοδο. Η τηλεόραση θα πρέπει να είναι κλειστή. Οι γονείς πρέπει να αφιερώσουν αρκετό χρόνο για να εξηγήσουν αυτά που θέλουν και να λύσουν και τις απορίες των παιδιών. Θα πρέπει να δοθεί χρόνος στα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και να συλλογιστούν τις συνέπειες. Θα πρέπει οι γονείς να τους μεταδώσουν ελπίδα και όχι απελπισία. Οι πρωινές ώρες είναι καλύτερα από τις βραδινές. Ο τρόπος με τον οποίο το παιδί θα βιώσει την αναγγελία του χωρισμού ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία και τη προσωπικότητα του, αλλά και ανάλογα με την ποιότητα των σχέσεων του με τους γονείς του, με τις προηγούμενες εμπειρίες του, με την ένταση των διαταραχών, που έχει υποστεί, και ιδιαίτερα ανάλογα με τις πόσες φορές αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει τη διάλυση της οικογένειας του (Γκαρμπάρ-Τεοντόρ, 1986).

Σύμφωνα με τη Λάνσκι (1994), για τους γονείς όπως και για τα παιδιά δεν υπάρχει μεγαλύτερος πόνος από το να τους εγκαταλείψουν ή να τους αναγκάσει να απομακρυνθούν από κάποιον που αγαπούν.

2.6.3 Οι γονείς θα πρέπει να αποφύγουν μερικά σημεία:

Οι γονείς θα πρέπει να είναι προσεχτικοί στις πράξεις τους απέναντι στα παιδιά σε όλη τη διάρκεια του διαζυγίου. Να μην συγκρούονται μπροστά στο παιδί και πιο σημαντικό να μην γίνεται το παιδί μάρτυρας σκηνών βίας. Να μην μοιράζονται με το παιδί την κακή τους ψυχολογική κατάσταση και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να μην χρησιμοποιούν ως μέσο εκβιασμού για το γονιό που φεύγει. Να μην διαβάλλουν ο ένας τον άλλο ή να επιρρίπτουν ευθύνες μεταξύ τους και να μην παρεμποδίζουν την επικοινωνία και τη σχέση με το γονιό που φεύγει.

Τέλος να μην ξεχνούν ότι το παιδί δεν είναι περιουσιακό στοιχείο κανενός και δεν ευθύνεται για το χωρισμό τους. Να μην το εκθέτουν λοιπόν, σε ψυχικές ταλαιπωρίες με τις διεκδικήσεις τους (Καππάτου, 1999)

2.7 Μερικές πρακτικές συμβουλές ώστε το παιδί να μην αισθάνεται

υπεύθυνο για το χωρισμό

Θα πρέπει οι γονείς να του δείξουν και να του πουν ότι αγαπάνε το παιδί τους και θα συνεχίσουν να το αγαπούν και μετά το χωρισμό τους. Θα πρέπει το παιδί να καταλάβει ότι και αν ακόμη οι γονείς του χωρίσουν και είναι απογοητευμένοι ο ένας για τον άλλο ή διαφωνούν για πολλά πράγματα, θα είναι σύμφωνοι για ένα πράγμα: πάντα θα προστατεύουν το παιδί τους. Ακόμη οι γονείς θα πρέπει να ηρεμήσουν και να διαβεβαιώσουν το παιδί ότι θα το επισκέπτεται και ο γονέας που δεν θα έχει την επιμέλεια του. το διαζύγιο προκαλεί σύγχυση στα μικρά παιδιά και τα κάνει να φοβούνται ότι ο ένας από τους γονείς τα εγκαταλείπει. Το παιδί χρειάζεται να νιώσει σίγουρο ότι ανεξάρτητα από το χωρισμό θα έχει συνεχή επαφή τόσο με το πατέρα όσο και με τη μητέρα του. Ο γονέας που έχει την επιμέλεια θα πρέπει να επιτρέψει στο παιδί να εκφραστεί για το πώς πέρασε κατά την επίσκεψη του άλλου γονιού χωρίς να το πιέζει με ερωτήσεις. Θα πρέπει επίσης να τον παροτρύνει να έχει τηλεφωνική επικοινωνία μαζί με τον άλλο γονέα, ώστε να διατηρηθεί ένας συνεχής δεσμός. Επιπλέον το παιδί θα πρέπει να καταλάβει ότι το διαζύγιο των γονιών του είναι οριστικό ώστε να

προσαρμοστούν καλύτερα στην πραγματικότητα. Ορισμένα παιδιά επιμένουν να ελπίζουν ότι με κάποιο τρόπο θα επανενώσουν τους γονείς τους και συμπεριφέρονται σαν να είναι ο χωρισμός πρόσκαιρος.

Ο γονέας που έχει την επιμέλεια δεν θα πρέπει να ζητήσει από το παιδί να πάρει το μέρος του. Το παιδί πρέπει να μπορεί να αγαπάει και τους δύο, παρόλο που οι ίδιοι δεν αγαπούν ο ένας τον άλλο. Δεν θα πρέπει να διαλέξει ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα. Οι γονείς θα πρέπει να σιγουρευτούν ότι τα παιδιά θα βλέπουν τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους. Οι γονείς θα πρέπει να μην ασκούν κριτική στον γονέα που φεύγει. Ο γονέας που έχει την επιμέλεια δεν θα πρέπει να αναγκάσει το παιδί του να φέρεται σαν «πατέρα» και «μητέρα» στα πιο μικρά παιδιά. Και οι δύο γονείς θα πρέπει να ενισχύσουν με θετικές εντυπώσεις και να προβάλλουν τα καλά στοιχεία του πατέρα ή της μητέρας που λείπει. Να μην εκφράζονται με ανοιχτά και αρνητικά συναισθήματα που τρέφουν για τον/την πρώην (Rodríguez, 2008).

2.8 Έκφραση συναισθημάτων, αποριών και φόβων των παιδιών: αναγνώριση, κατανόηση, αποδοχή, στήριξη

Τα παιδιά θα πρέπει να ενθαρρυνθούν από τους γονείς τους να κάνουν ερωτήσεις και να εκφράζουν τις απορίες τους, όχι μόνο κατά την αρχική μεταβατική περίοδο του χωρισμού αλλά και μακροπρόθεσμα, καθ' όλη τη διάρκεια τις προσαρμογής τους στο χωρισμό. Κατά τη περίοδο του θρήνου για το χωρισμό των γονέων τους, είναι σημαντικό τα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματα τους. Είναι ακόμη σημαντικό να νιώσουν ελεύθερα να κλάψουν χωρίς να είναι υποχρεωμένα να κρύβουν τα συναισθήματα τους από τους ενήλικους ή από τον εαυτό τους ή χωρίς να έχουν διέξοδο να εκφράσουν την οδύνη τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα παιδιά είναι σημαντικό να ενθαρρύνονται και να στηρίζονται στη θλίψη και στην απόγνωση που νιώθουν ώστε να εκφράζουν τα συναισθήματα τους. Είναι απαραίτητη η αναγνώριση, η κατανόηση και η αποδοχή των συναισθημάτων τους, όπως και η διαβεβαίωση ότι όλα τα παραπάνω αποτελούν «φυσιολογικές» αντιδράσεις θρήνου για το χωρισμό των γονέων

τους. Είναι απαραίτητη η αναγνώριση και η παραδοχή μιας πολύ δύσκολης και επώδυνης φάσης στη ζωή της οικογένειας, όπου ο καθένας θρηνεί με το δικό του τρόπο και χρειάζεται από όλους μεγάλη δύναμη, κουράγιο και υπομονή για να την αντιμετωπίσουν με την πάροδο του χρόνου (Χατζηχρήστου, 1999).

Είναι βοηθητική η αναγνώριση των δυσκολιών και των φάσεων προσαρμογής στις αλλαγές σε πολλούς τομείς της ζωής της οικογένειας μετά το διαζύγιο. Οι γονείς θα πρέπει να «ακούνε» με προσοχή τα παιδιά τους για να νιώσουν ότι τα συναισθήματά τους είναι κατανοητά και σεβαστά και ότι τα λαμβάνουν υπόψη (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα παιδιά κατανοούν διαφορετικά το διαζύγιο σε κάθε στάδιο ανάπτυξης τους και προσπαθούν, με διαφορετικό τρόπο, να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές που επιφέρει. Τα μεγαλύτερα παιδιά δεν ενοχοποιούν τόσο τους εαυτούς τους για το διαζύγιο, αλλά εξακολουθούν να έχουν φόβο εγκατάλειψης ή απόρριψης. Δεν κατανοούν και αυτά πλήρως όλες τις διαστάσεις του διαζυγίου, παρά μόνο όταν πρόκειται για έφηβους. Εάν το διαζύγιο είναι πρόσφατο, το αγόρι, ιδιαίτερα, χειραγωγείται πολύ γρήγορα γιατί του δίνεται η ευκαιρία να πραγματοποιήσει ένα μέρος των στόχων και των επιθυμιών του και να αποδείξει την ανεξαρτησία του (Δραγάση-Σηφάκη, 1999).

Στα κορίτσια δημιουργείται συχνά αρνητική στάση για τους άνδρες, μπορεί να απορρίψουν τον πατέρα τους ή το νέο σύντροφο της μητέρας τους, προκαλώντας διάφορες καταστάσεις. Είναι όμως εξίσου πιθανό από μια περιφρόνηση στους άνδρες να αρχίσουν μια περιπετειώδη ζωή με πολλαπλούς εφήμερους δεσμούς (Δραγάση-Σηφάκη, 1999).

Όταν η κοινωνικοοικονομική κατάσταση – αλλά και η πολιτισμική – της οικογένειας είναι καλή και ο γονέας έχει την ικανότητα να αντεπεξέρχεται σε όλες τις δοκιμασίες, τότε η ανάπτυξη του παιδιού θα είναι επιθυμητή (Δραγάση-Σηφάκη, 1999).

Μια σοβαρή σχέση μεταξύ των δύο διαζευγμένων γονέων, μια επιτυχής προσωρινή προσαρμογή και των δύο σε αυτή τη νέα κατάσταση και μια

σχέση ποιοτική ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά τους μπορούν σε μεγάλο βαθμό να ελαττώσουν το επώδυνο βάρος του γονεϊκού χωρισμού. Κατά αυτό τον τρόπο, ένα διαζύγιο μπορεί να ωριμάσει τα παιδιά και να τα κάνει πιο αυτόνομα, χωρίς να εμπλακούν σε μια ψυχοπαθολογική κατάσταση (Γκαρμπάρ–Τεοντόρ, 1986; Ασκητής, 1996).

Όταν πάψει κανείς να είναι σύζυγος, δεν παύει ποτέ να είναι γονέας...(Δραγάση-Σηφάκη, 1999, σ.198).

2.9 Ρόλος του πατέρα στη διαμόρφωση του παιδιού, σήμερα

Η μελέτη της ψυχολογίας και της παθολογίας έχει επικεντρωθεί στην έρευνα στη σχέση μητέρας-παιδιού. Αυτή η σχέση θεωρούνταν πρωταρχικής σημασίας και για το λόγο αυτό αποτέλεσε σχεδόν το μόνο σύστημα αναφοράς. Ωστόσο, υπάρχει και ένα άλλο μέλος της οικογένειας που για πολλά χρόνια έμενε στο σκοτάδι, είναι ο πατέρας, που μέχρι πρότινος θεωρούνταν δευτερεύον πρόσωπο σε ότι αφορούσε το μέγλωμα του παιδιού. Τα τελευταία χρόνια, όμως, οι ειδικοί άρχισαν να ασχολούνται πιο συστηματικά με το ρόλο του (Καππάτου, 1999).

Οι απόψεις σχετικά με τον πατέρα έχουν τις ρίζες τους πολύ παλιά, τότε που «βασίλευε» στην οικογένεια με την εικόνα του «αφέντη», του απρόσιτου και του «κουβαλητή», που παρακολουθούσε από μακριά την εξέλιξη του παιδιού και παρενέβαινε μόνο όταν ήταν αναγκαίο (Καππάτου, 1999).

Ο ρόλος του πατέρα ήταν επενδυμένος με μία δύναμη ομολογούμενος αξιοσημείωτη. Ήταν το σύμβολο, ο αρχικός, αυτός που έπαιρνε τις αποφάσεις και κανείς δεν μπορούσε, τουλάχιστο άμεσα, να του εναντιωθεί και να τον αμφισβητήσει (Καππάτου, 1999).

Στην τεχνοκρατική εποχή μας, ο πατρικός δεν έμεινε αμετάβλητος. Οι μητέρες σήμερα απαιτούν από το σύζυγο του, ισότιμη συμμετοχή στην αντιμετώπιση των αναγκών της οικογένειας και στη λήψη των αποφάσεων.

Ο πατέρας σήμερα δείχνει έντονα τη διάθεση να διεκδικήσει το χαμένο του ρόλο. Από τη γέννηση του παιδιού επιθυμεί να το αλλάξει, να το φροντίζει,

να το νανουρίζει, να ασχολείται, αλλά και να εκφράζει τα συναισθήματα που του δημιουργεί. Είναι γεγονός ότι οι σημερινοί πατέρες έχουν μια θεωρητική υποδομή σχετικά με την διαπαιδαγώγηση του παιδιού πολύ καλύτερη και πληρέστερη από ότι οι παλαιότεροι. Διαβάζουν ενημερώνονται, παρακολουθούν σεμινάρια (Καππάτου, 1999).

Ένα επιπλέον ενδεικτικό στοιχείο της διαφοροποίησης του ρόλου τους είναι ότι στις μονογονεϊκές οικογένειες όλο και πιο συχνά συναντάμε πατέρες που έχουν αναλάβει αποκλειστικά την ευθύνη ανατροφής του παιδιού τους (Καππάτου, 1999).

Για κάθε παιδί, ο πατέρας αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πρόσωπο. Από τότε που οι άνθρωποι οργάνωσαν τις οικογένειες, το παιδί μεγαλώνει με δύο γονείς: τον πατέρα και τη μητέρα. Ο πατέρας εκπροσωπεί το άρρεν κομμάτι της δημιουργίας: τη δύναμη, τη σταθερότητα, την προστασία. Τον έχει ανάγκη κάθε παιδί για το σωστό και φυσιολογικό του μέγεθος. Το αγόρι έχει απόλυτη ανάγκη την πατρική παρουσία, γιατί ο πατέρας είναι το πρότυπό του, ο άνθρωπος, που αποτυπώνει μέσα στη ψυχοσύνθεση του αγοριού τη σφραγίδα του. Με βάση το πατρικό πρότυπο, το αγόρι θα εξελιχτεί σε φυσιολογικό άντρα. Η προσέγγιση και η καλή επικοινωνία του πατέρα με το γιο, είναι πολύτιμη για την εξέλιξη και την ωρίμανση κάθε αγοριού (Τζωρτζακάκη, 2008).

Για το κορίτσι, η παρουσία του πατέρα, είναι το ίδιο σημαντική. Για το κορίτσι ο πατέρας εκπροσωπεί τις σταθερές αξίες της ζωής, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Μέσα από την παρουσία και την επικοινωνία της με το πατέρα της, η κοπέλα χτίζει τη σωστή ή λανθασμένη μελλοντική σχέση με το σύντροφό της (Τζωρτζακάκη, 2008).

Ο ρόλος του σύγχρονου πατέρα, να μην έχει χάσει σήμερα το σταθερό του πλαίσιο και τις πατροπαράδοτες αξίες που τον στήριζαν, παραμένει όμως πολύτιμος και απόλυτα αναγκαίος για την ισορροπία της οικογένειας (Τζωρτζακάκη, 2008).

2.9.1 Όταν ο πατέρας έχει την επιμέλεια του παιδιού

Σύμφωνα με το Γραφείο Απογραφής, σήμερα στις ΗΠΑ, περίπου 893.000 πατέρες είναι επικεφαλής μονογονεϊκών οικογενειών μεγαλώνοντας περισσότερα από ένα εκατομμύριο παιδιά. Όχι περισσότερο από το 10% αυτών των γονέων είναι χήροι. Αυτοί οι πατέρες αποκαλύπτουν αυτό που ήξεραν από καιρό ότι οι μητέρες που είχαν την αποκλειστική επιμέλεια των παιδιών – ότι το μέγιστο των παιδιών και η παράλληλη προσπάθεια για εργασία είναι μια απίστευτα κουραστική δουλειά. Υπάρχουν πολλοί πατέρες που δείχνουν ή έδειξαν μεγάλη ικανότητα στην πρωταρχική φροντίδα των παιδιών τους. Οι πατέρες προσεγγίζουν το γονεϊκό τους ρόλο όπως και οι μητέρες. Οι πατέρες που έχουν την επιμέλεια των παιδιών προσφέρουν περίπου τα ίδια χάρη, τα ίδια ισορροπημένα γεύματα και τα ίδια μαθήματα πιάνου με τις μητέρες που έχουν αναλάβει την επιμέλεια των παιδιών τους (Λάνσκι, 1994).

Μια ενδιαφέρουσα υποσημείωση. Τα παιδιά που βρίσκονται κάτω από την επιμέλεια των πατέρων τους, έχουν πιο συχνή επαφή με τις μητέρες τους από όσο με τον πατέρα τους τα παιδιά των οποίων την αποκλειστική επιμέλεια έχει η μητέρα τους (Λάνσκι, 1994).

Οι άντρες που μπορούν να αναλάβουν την επιμέλεια, τα καταφέρνουν γενικά καλά με τα καθήκοντα της ανατροφής των παιδιών τους. Οι πατέρες αυτοί δεν είναι επιπόλαιοι και αδέξιοι, ώστε να μην μπορούν να αλλάξουν μια βρεφική πάνα, να τηγανίσουν ένα αβγό, να καθαρίσουν ένα χαλί. Οι διαζευγμένοι πατέρες μπορούν να αναθρέψουν τα παιδιά τους σωστά και αποτελεσματικά (Parke, 1987).

Οι πατέρες συχνά αναζητούν βοήθεια και φίλων, συγγενών και γειτόνων όταν χρειάζονται μεγαλύτερη ανάγκη βοήθειας για την ανατροφή των παιδιών τους. Αυτή η κοινωνική βοήθεια είναι πολύ σημαντική. Με αυτό τον τρόπο ίσως να δίνεται στα παιδιά η δυνατότητα να δέχονται περισσότερης και καλύτερης ποιοτικής φροντίδας (Parke, 1987).

Σύμφωνα με την Rosenthal and Keshet, που μελέτησαν 129 περιπτώσεις χωρισμένων ή διαζευγμένων αντρών, αναφέρουν ότι «οι άντρες που

χώρισαν ή πήραν διαζύγιο από τις γυναίκες τους και έχουν αναλάβει αρκετά ευθύνη για τα παιδιά τους μπορεί να γίνουν σημαντική εστία για το μέγλωμα των παιδιών τους». Επιπλέον, όχι μόνο τα παιδιά χρειάζονται τους πατέρες τους, αλλά «και οι άντρες χρειάζονται τα παιδιά τους... όταν ένας άντρας μάθει πώς να προσέχει τις ανάγκες του παιδιού του, μαθαίνει κίόλας να φροντίζει τις δικές του» (Parke, 1987, σ.125).

2.9.2 Όταν ο πατέρας δεν έχει την επιμέλεια του παιδιού

Σύμφωνα με τον Grief (1979), ο ρόλος, οι υποχρεώσεις, οι σχέσεις με τα παιδιά και οι συναισθηματικές αντιδράσεις διαφέρουν πολύ για το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια – συνήθως τον πατέρα – συγκριτικά με τον άλλο γονέα. Η «απουσία των παιδιών» αποτελεί την πλέον οδυνηρή εμπειρία για τους διαζευγμένους πατέρες και συσχετίζεται με συμπτώματα επιβάρυνσης της σωματικής και ψυχικής τους υγείας (Χατζηχρήστου, 1999).

Σύμφωνα με τον Hetherington et al (1985), για πολλούς πατέρες, η εμπειρία της περιορισμένης επικοινωνίας με τα παιδιά είναι ιδιαίτερη οδυνηρή, έτσι προτιμούν να αποσύρονται και να μην επικοινωνούν με τα παιδιά τους. Πολλοί όμως πατέρες προσπαθούν να αυξήσουν την ενασχόλησή τους με τα παιδιά και να βελτιώσουν την επικοινωνία τους.

Η έλλειψη συχνής επικοινωνίας του πατέρα που δεν έχει την επιμέλεια με τα παιδιά έχει συσχετιστεί με την εχθρότητα και τη συνέχιση των συγκρούσεων μεταξύ των γονέων για οικονομικά ζητήματα και θέματα διαπαιδαγώγησης των παιδιών, τη παρεμπόδιση της επικοινωνίας από τη μητέρα, την περιορισμένη επικοινωνία με τα παιδιά πριν από το διαζύγιο, τις πολλές υποχρεώσεις και τα καθήκοντα στην εργασία, το χαμηλότερο κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, τα ψυχικά προβλήματα, τη μεγάλη απόσταση κατοικίας και τη τέλεση δεύτερου γάμου. Σύμφωνα επίσης με την Wallenstein and Stewart, (1990), τα αγόρια σχολικής ηλικίας που ήταν πολύ συνδεδεμένα με τον πατέρα τους, η κάθε επαφή με τον πατέρα κατά την αρχική περίοδο προκαλούσε έντονα αισθήματα «καινούργιας στέρησης» και συνδέονταν με προβλήματα συμπεριφοράς. Γενικά τα παιδιά

που έχουν «συμμαχήσει» με το γονέα του ίδιου φύλου τείνουν να αποξενώνονται από το γονέα του αντίθετου φύλου (Χατζηχρήστου, 1999).

Η επικοινωνία των διαζευγμένων πατέρων με τα παιδιά τους είναι περισσότερο κοινωνική και ψυχαγωγική. Χαρακτηρίζεται από χαλαρούς κανόνες και μικρότερες προσδοκίες για τη συμπεριφορά των παιδιών και για τα μαθήματα του σχολείου συγκριτικά με τα παιδιά που ζουν με τους δύο γονείς. Κατά την αρχική περίοδο μετά το χωρισμό οι πατέρες είναι πιθανό να προσπαθούν να ικανοποιήσουν όλες τις επιθυμίες των παιδιών και αν συμμετέχουν σε πολλές δραστηριότητες «σαν να ήταν κάθε μέρα Χριστούγεννα». Προοδευτικά, η επικοινωνία των διαζευγμένων πατέρων με τα παιδιά γίνεται πιο φυσιολογική, παρόλο που εξακολουθούν να είναι περισσότερο ελαστικοί και αν θέτουν μικρότερους περιορισμούς από ότι οι πατέρες που δεν έχουν χωρίσει. Ακόμη τείνουν να έχουν μια περισσότερο φιλική, στοργική και ισότιμη σχέση με τα παιδιά τους παρά μια παραδοσιακή γονεϊκή σχέση (Χατζηχρήστου, 1999).

Συμπερασματικά οι καλές σχέσεις και η ποιοτική επικοινωνία των παιδιών και με τους δύο γονείς, καθώς και η κοινή στάση, συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη των γονέων στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποτελούν τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες για τη θετική προσαρμογή των παιδιών στο χωρισμό των γονέων. Η ποιοτική επικοινωνία των γονέων με τα παιδιά βασίζεται σε στενές σχέσεις με διαφορετικούς ρόλους, με εκδηλώσεις τρυφερότητας και αγάπης, αλλά και με σταθερά όρια, έλεγχο των παιδιών, καθώς και με σταθερές προσδοκίες ανάλογα με την ηλικία και τις ικανότητές τους (Χατζηχρήστου, 1999, σ.159).

Ο πατέρας θα πρέπει να είναι πάντα παρών στη ζωή του παιδιού, αυτό είναι δεδομένο. Η απουσία του πατέρα από τη ζωή του ή η όποια άσχημη εικόνα δημιουργηθεί σε αυτό από τη μητέρα -στις χειρότερες περιπτώσεις - θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική του υγεία (Παπαδημητρίου, 2010).

2.10 Ρόλος της μητέρας στη διαμόρφωση του παιδιού, σήμερα

Ο ρόλος της μητέρας είναι αναμφίβολα αυτός που έχει υποστεί τις περισσότερες αλλαγές στην οικογένεια. Ο ρόλος της ως συζύγου, μητέρας, εργαζόμενης και νοικοκυράς έχει καταστήσει το βασικότερο κύτταρο για τη λειτουργία και την ανάπτυξη της οικογενειακής μονάδας (Ζαφείρης και Μουζακίτης, 1999, σ.45).

Στις ανθρώπινες σχέσεις, υπάρχουν αγάπες πολλών ειδών. Η μοναδική όμως, ανιδιοτελής και άνευ όρων αγάπη, είναι της μάνας προς το παιδί. Η μάνα δίνει στο παιδί χωρίς να πάρει το παραμικρό αντάλλαγμα. Η ηθική της ικανοποίηση είναι η προκοπή και η ευτυχία του παιδιού της (Τζωρτζακάκη, 2008).

Είναι γεγονός ότι η σημερινή μητέρα έχει αλλάξει σημαντικά προσανατολισμό σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές. Έχει ανακαλύψει και κατακτήσει δικαιώματα και ελευθερίες που ήταν άγνωστες στο παρελθόν. Επιδιώκει να μορφωθεί, να μπει στην παραγωγική διαδικασία, ταυτόχρονα όμως επιθυμεί να γίνει σύζυγος αλλά και μητέρα. Προσπαθεί να συμβιβάσει το ρόλο της μητέρας με το ρόλο της εργαζόμενης. Εν τούτοις, παρά τις ελευθερίες που έχει κατακτήσει, παρουσιάζεται φορτωμένη με ευθύνες, ενώ συχνά παραβλέπονται οι ανάγκες της. Επιθυμεί να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά της εφαρμόζοντας μοντέλα που συμβαδίζουν με τις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής, χωρίς ωστόσο να κατορθώνει πάντα να ξεφεύγει από τον τρόπο που μεγάλωσε η ίδια στην οικογένεια της. Παρ' όλα αυτά, χαρακτηρίζεται ως υπερπροστατευτική και αγχώδης, είτε εργάζεται είτε όχι. Έχει τη τάση να προσκολλάται στα παιδιά της και να ζει μέσα από το μέγαλωμα τους. Συχνά κατακλύζεται από ενοχές μήπως δεν είναι επαρκής στο ρόλο της. Η εποχή μας όμως, δεν επιτρέπει την ύπαρξη «υπερμητέρων». Από τη στιγμή της γέννησης, βασικό καθήκον της μητέρας είναι να προσφέρει στο παιδί το αίσθημα της εμπιστοσύνης. Εκτός από την αδιαμφισβήτητη αγάπη που προσφέρει στο παιδί της, απαιτείται να έχει σταθερές απόψεις, θέσεις αλλά και αντιδράσεις σε ότι αφορά το μέγαλωμα του (Καππάτου, 1999).

Έτσι θα το βοηθήσει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του και στη διατήρηση της ψυχικής του υγείας. Επίσης είναι σημαντικό να καταλαβαίνει ποιες είναι οι ανάγκες της και τα ενδιαφέροντα της, που μπορεί συχνά να έρχονται αντιμέτωπα με τα αντίστοιχα των παιδιών της (Καππάτου, 1999).

Αν και πολλές θεωρίες για τη στέρηση από τη μητρική φροντίδα και παρουσία αναφέρονται σε αρνητικότερες επιπτώσεις στη ψυχολογία του παιδιού, ταυτόχρονα η άποψη ότι μια καλή μητέρα πρέπει να είναι παρούσα για να ικανοποιηθεί κάθε ανάγκη του παιδιού της, αν και εξακολουθεί να επιβιώνει και να επηρεάζει, πληθώρα διαπιστώσεων των κοινωνικών επιστημόνων θεωρεί πως δεν είναι απαραίτητη. Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορεί να διαπιστώσει κανείς πως μια «καλή μητέρα» αποτελεί σημαντικότατο παράγοντα στην ανατροφή του παιδιού με την προϋπόθεση όμως να μην μετατραπεί σε «ασφυκτική μητέρα», της οποίας η επαφή μοιάζει με στοργική φροντίδα, αλλά αποτελεί στην ουσία αγνόηση του γεγονότος ότι το παιδί είναι ξέχωρο από αυτήν (Χουντουμάδη, 1994).

2.10.1 Όταν η μητέρα δεν έχει την επιμέλεια του παιδιού

Περισσότερες από ένα εκατομμύριο γυναίκες στις Η.Π.Α δεν έχουν την επιμέλεια των παιδιών τους. Ολοφάνερα, οι μισές από αυτές τις μητέρες αρνούνται την επιμέλεια επειδή πιστεύουν ότι ο πατέρας είναι καλός γονιός και μπορεί να προσφέρει ένα ασφαλέστερο σπίτι. Όποιες και αν είναι οι περιστάσεις, ακόμη και σήμερα, αυτές οι γυναίκες έχουν να αντιμετωπίσουν ένα κοινωνικό στίγμα. Η κοινωνία κατά κάποιο τρόπο τις τιμωρεί επειδή δεν πήραν την επιμέλεια των παιδιών. Συχνά τις αποκαλούν «φυγάδες», ή «απούσες» μητέρες. Οι περισσότερες μητέρες που δεν θέλουν την επιμέλεια των παιδιών, δέχονται πιέσεις από τους φίλους και την οικογένεια. Αυτές οι γυναίκες συνήθως δεν παραδέχονται δημόσια ότι δεν έχουν την επιμέλεια. Η ειρωνεία είναι ότι ανάμεσα στα λίγα μέρη που μπορούν να βρουν κατανόηση και βοήθεια είναι οι ομάδες στήριξης των πατέρων που μεγαλώνουν μόνοι τους τα παιδιά (Λάνσκι, 1994).

Οι γυναίκες φέρουν το βάρος αλλά και το δώρο της μητρότητας. Η υπόθεση ότι η ανατροφή των παιδιών σχετίζεται με τα γονίδια είναι άδικη τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες (Λάνσκι, 1994).

2.10.2 Όταν η μητέρα έχει την επιμέλεια του παιδιού

«Το διαζύγιο είναι μια ισόβια ποινή». Όπως μια γαμήλια τελετή δεν είναι (ακόμη) ένας γάμος, έτσι και η έκδοση της δικαστικής απόφασης του διαζυγίου σπανίως οριοθετεί το τέλος της ιστορίας (Kirk, 2002, σ.13).

Όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, οι γυναίκες καταθέτουν αίτηση διαζυγίου με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα από ότι οι άντρες, αλλά και οι γυναίκες είναι αυτές που, παρά την αύξηση του αριθμού των πατεράδων, οι οποίοι ζητούν γονική μέριμνα των παιδιών τους, το 85% των περιπτώσεων, αναλαμβάνουν τη φροντίδα των παιδιών τους (Γκαρμπάρ – Τεοντόρ, 1986).

Έτσι λοιπόν, όταν μια μητέρα ουσιαστικά μεγαλώνει μόνη τα παιδιά της, καταναλώνει μια τεράστια φυσική κατάσταση και ψυχική ενέργεια προκειμένου να διευθετήσει, εκτός από τα προσωπικά συναισθήματα ενοχής και αποτυχίας και όλες τις υποχρεώσεις – οικιακές, παιδαγωγικές, οικονομικές – που μοιραζόταν με κάποιον άλλο (Γκαρμπάρ – Τεοντόρ, 1986).

Οι μοναχικές μητέρες μαθαίνουν στα παιδιά τους, ιδιαίτερα στα αγόρια τους, ποια συμπεριφορά θεωρείται κατάλληλη για το φύλο τους. Πολλές χωρισμένες μητέρες ανατρέφουν γιους έτσι, που κατά τα παραδοσιακά κριτήρια να είναι εντελώς αρσενικοί, και αυτό το καταφέρνουν με το να τονίζουν στη συμπεριφορά των παιδιών τους ότι κατά παράδοση η κοινωνία δέχεται σαν χαρακτηριστικά των αρσενικών και με το να διατηρούν θετική στάση απέναντι στους πρώην συζύγους τους (Parke, 1987).

Πολλές μητέρες υπερπροστατεύουν τα παιδιά τους, είναι γεμάτες φόβους όταν τα παιδιά τους καταπιάνονται με κάτι ριγοκίνδυνο ή βίαιο, αν αυτά συνδυάζονται με μια στάση, όπου δείχνεται ότι ο πατέρας θεωρείται

ανεπιθύμητος, αυτές οι μητρικές ενέργειες μπορεί να ενσταλάξουν στα παιδιά αισθήματα δειλίας και εξάρτησης (Parke, 1987).

Ο μοναχικός γονιός αντιμετωπίζει όλα τα δύσκολα ζητήματα ανατροφής των παιδιών σε μεγέθυνση, ιδίως όταν πρόκειται για παιδιά πληγωμένα και γεμάτα άγχος εξαιτίας του διαζυγίου. Επίσης θα πρέπει να οργανώσει έτσι την κατάσταση ούτως ώστε τα παιδιά να μην μπορούν να φορτώσουν τα προβλήματα τους στο γεγονός ότι μεγαλώνουν με ένα γονιό (Kirk, 2002).

Στο επίπεδο συμπεριφοράς, μια από τις πρώτες αντιδράσεις της μόνης μητέρας είναι η προσπάθεια να υποκαταστήσει αυτή τον απόντα πατέρα. Βέβαια, στην προσπάθεια αυτή υπάρχουν όρια, τα οποία, εκτός των άλλων, θέτει και ο περιορισμένος χρόνος και η ενέργεια. Κατά συνέπεια, η διαδικασία υιοθέτησης από τη μητέρα και του πρακτικού ρόλου, συνήθως, συνοδεύεται από την μείωση άλλων δραστηριοτήτων, που με άλλες συνθήκες, θα μπορούσε να έχει (Κογκίδου, 1995).

Πρωταρχικός είναι λοιπόν ο μητρικός ρόλος, με βάση του οποίου γίνονται κυρίως οι επιλογές. Η σημαντικότητα του ρόλου αυτού ωθεί ορισμένες μητέρες να εγκαταλείψουν τα επαγγελματικά τους σχέδια, όμως η χρήση ενός υποκατάστατου μπορεί να μειώσει ή να αυξήσει τη δυνατότητα χρήσης κάποιων άλλων. Για παράδειγμα, αν η μητέρα εργάζεται, μπορεί να είναι λιγότερο διαθέσιμη στο γονεϊκό της ρόλο, αν όμως αφοσιωθεί στα παιδιά, τότε θα μειωθεί η δυνατότητα της ως φορέας εισοδήματος (Κογκίδου, 1995).

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο λοιπόν, οι μόνες μητέρες να αντιμετωπίσουν όλες τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα σε τόσους πολλούς τομείς και να βρουν ισορροπία στην επαγγελματική, οικογενειακή και προσωπική ζωή.

Επιμέλεια σημαίνει πρόσβαση στα παιδιά από τους γονείς. Επιμέλεια σημαίνει, επίσης, πρόσβαση των παιδιών στους γονείς τους (Λάνσκι, 1994).

2.11 Όταν οι γονείς δεν είναι έτοιμοι συναισθηματικά να αντιμετωπίσουν τον χωρισμό – Επιπτώσεις στους συζύγους

Γονέας με άλλη οπτική γωνία είναι:

Γ εννώ – δημιουργώ

Ο λοκληρώνομαι – ορίζω – χρησιμεύω

Ν ιάζομαι

Ε υθύνομαι

Α γαπώ – αφοσιώνομαι

Σ υνεργάζομαι - συναισθάνομαι

(Τσαύλου, 27/11/2010)

Όταν ένα ζευγάρι αρχίσει να αξιολογεί το ενδεχόμενο ενός διαζυγίου ως αναγκαίο, γίνεται μεγάλη προσπάθεια να αποφευχθεί αυτή η έκβαση. Είναι συχνή η εμπλοκή των παιδιών σαν προβλήματα του ζευγαριού είτε ως σύμμαχοι είτε ως άλλοθι για να συνεχίσουν την συμβίωση. Σε αυτό το στάδιο ενώ το ζευγάρι εξετάζει τη συνέχιση του γάμου, συχνά αποξενώνονται. Εάν η συναισθηματική αποξένωση είναι πολύ απότομη, ο χωρισμός μπορεί να είναι καταστροφικός ή να κλονίσει κάποια μέλη της οικογένειας. Αυτό σπάνια συμβαίνει. Συνήθως ένα από τα δύο μέλη αρνείται να βγει από τη σχέση. Σε τέτοιες περιπτώσεις δημιουργείται δυσαρμονία και μόνο ο ένας να δέχεται το μισό μερίδιο ευθύνης του για την αποτυχία της σχέσης και συνεπώς επιρρίπτει τις ευθύνες στον άλλο, χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν θύματα και θύτες, ούτε ένοχοι και αθώοι. Ωστόσο σε αυτό το στάδιο, είναι απαραίτητο οι γονείς να διαχωρίσουν τις αρμοδιότητες των γονέων από εκείνες του ζευγαριού (Rodriquez, 2008).

Το αίσθημα που μπορεί να βιώνει ένας γονιός μετά το χωρισμό μπορεί να μεταφραστεί σε διάφορα συναισθήματα, όπως αβεβαιότητα, ανησυχία, φόβο για το μέλλον, δυστυχία, αίσθημα κενού, αρρώστια, πόνο, αίσθημα στέρησης εξαιτίας της έλλειψης μιας στενής σχέσης, αίσθημα εγκατάλειψης. Επιπλέον, οι γονείς μπορεί να νομίζουν ότι απορρίπτονται κοινωνικά εξαιτίας κοινωνικών προκαταλήψεων. Διάφορες μελέτες δείχνουν πως οι άνδρες, ακόμη και μετά το χωρισμό αισθάνονται μόνοι σε μεγαλύτερο βαθμό και ένταση από ότι οι γυναίκες και για αυτό συχνά χρησιμοποιούν ως διεξόδους το διάβασμα, την υπερβολική εργασία, τα ταξίδια, τις εξόδους με φίλους, τη χρήση κάποιας ναρκωτικής ουσίας, για να κατευνάσουν την ανησυχία τους. Στην περίπτωση των γυναικών, όταν υποφέρουν από κατάθλιψη, μπορεί να καταφύγουν πιο εύκολα στη λήψη φαρμάκων από μόνες τους και στη κατάχρηση ηρεμιστικών. Ωστόσο όταν ο πόνος εμμένει, τόσο στη μια όσο και στην άλλη περίπτωση, αυτές οι λύσεις ανακουφίζουν μόνο παροδικά και δεν λύνουν το πρόβλημα από τη ρίζα του (Rodríguez, 2008).

Οι διαζευγμένοι μετά το χωρισμό τους και το διαζύγιο θα πρέπει να περάσουν από ορισμένες φάσεις προκειμένου να ανακτήσουν την ισορροπία τους και να χαράξουν νέα πορεία στη ζωή τους. Οι γονείς, κυρίως, πρέπει να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν πολλά ακανθώδη θέματα (Κυριακίδης, 2000).

Πολλές γυναίκες αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα που τις αναστατώνουν ψυχικά και κοινωνικά. Συχνά έχουν δυσεπίλυτα οικονομικά προβλήματα, προβλήματα σχέσεων και επικοινωνίας με τους συγγενείς, τους γονείς, τα παιδιά, τους συνεργάτες, τους φίλους, ενώ συγχρόνως πρέπει να επιλύσουν προσωπικά προβλήματα άγχους και μοναξιάς. Συχνά μετά το διαζύγιο αλλάζει απέναντί τους και η συμπεριφορά των δήθεν πρώην φίλων. Συνήθως οι γυναίκες νιώθουν περισσότερο έντονα στιγματισμένες από ένα διαζύγιο συγκριτικά με τους άνδρες. Εξάλλου, η πιθανότητα ενός δεύτερου γάμου στις γυναίκες είναι μικρότερη από την αντίστοιχη των ανδρών (Κυριακίδης, 2000).

Ωστόσο το διαζύγιο δεν σταματά τη ροή του χρόνου και τη ζωή. Οι χωρισμένοι σύζυγοι οφείλουν να διατηρούν την ψυχραιμία και την αυτοκυριαρχία τους. Να μην χάνουν την πίστη στον εαυτό τους και την ελπίδα για ξανακτίσιμο του γκρεμισμένου σπιτικού τους. Να μην αποκόπτονται από τις κοινωνικές τους δραστηριότητες, αλλά αντίθετα να δυναμώνουν τις συγγενικές και φιλικές τους σχέσεις. Να μην παραμελούν τον εαυτό τους, φροντίζοντας με επιμέλεια την υγεία και τη ψυχαγωγία τους (Δραγάση-Σηφάκη, 1999).

Τέλος οι γονείς που χωρίζουν θα βοηθηθούν εάν παραδεχτούν ότι για το διαζύγιο τους και οι δύο έχουν μερίδιο ευθύνης. Όταν το αναλάβουν, αισθάνονται ανακούφιση και μπορούν να κοιτάζονται χωρίς ενοχές και να επιτελούν τα γονεϊκά τους καθήκοντα με δικαιοσύνη και αμοιβαία κατανόηση. Σε τελική ανάλυση το τέλος ενός γάμου δεν εμποδίζει την ύπαρξη μιας φιλίας για το συμφέρον όλων (Δραγάση-Σηφάκη, 1999).

Μια οικογένεια αν δεν λειτουργεί σωστά τότε το ίδιο το άτομο δέχεται αρνητικές επιπτώσεις και πρώτα απ' όλα τα παιδιά είναι αυτά που εισπράττουν όλες τις στρεβλώσεις. Ένα άτομο που ζει μέσα σε μια προβληματική οικογένεια υποφέρει και υποβαθμίζεται σε όλους τους τομείς (Γαλάνης, 1995).

Οι καλές σχέσεις και η επικοινωνία των παιδιών και με τους δύο γονείς, καθώς και η κοινή στάση, συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη των γονέων στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποτελούν τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες για τη θετική προσαρμογή των παιδιών στο χωρισμό των γονέων. Η ποιοτική επικοινωνία των γονέων με τα παιδιά βασίζεται σε στενές σχέσεις με διαφορετικούς ρόλους, με εκδηλώσεις τρυφερότητας και αγάπης, αλλά και με σταθερά όρια, έλεγχο και επίβλεψη των παιδιών, καθώς και με σταθερές προσδοκίες ανάλογα με την ηλικία και τις ικανότητές τους (Χατζηχρήστου, 1999).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΗΛΙΚΙΑΣ 6-12 ΕΤΩΝ

3.1 Βοήθεια! Η μαμά και ο μπαμπάς χωρίζουν

Η οικογένεια είναι το κύτταρο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί. Αυτή του παρέχει σταθερότητα και συναισθηματική ασφάλεια, απαραίτητα στοιχεία για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Ο χωρισμός των γονιών του αποτελεί για αυτό μια αιτία ψυχικού τραυματισμού και επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη ζωή του. Το παιδί αισθάνεται ότι χάνει τον ένα γονιό του, συνήθως τον πατέρα. Περνάει μια φάση αβεβαιότητας για το μέλλον, άγχος και πανικού, η οποία ακολουθείται από μια περίοδο τραυματικής προσαρμογής. Ο κόσμος γύρω του γκρεμίζεται, αισθάνεται μόνο και εγκαταλειμμένο, διακατέχεται από ενοχές και θλίψη γιατί θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο για το χωρισμό των γονέων του ιδίως αν δεν έχουν μεσολαβήσει οι αναγκαίες συζητήσεις. Όλη αυτή η διαδικασία αποκαλείται «άγχος αποχωρισμού» προκαλώντας στο παιδί αντιδράσεις θρήνου και ενοχών (Καππάτου, 1999; Rodriguez, 2008).

Πολλές φορές οι γονείς μέσα στην απελπισία τους και απασχολημένοι με όλες τις επικείμενες αλλαγές ίσως αγνοήσουν τα μηνύματα που τους στέλνουν τα παιδιά τους. Έτσι πολλές φορές τα παιδιά νιώθουν να παραμελούνται και αφήνονται σε ένα συναισθηματικό κενό, υποφέρουν σιωπηλά ή μεγαλόφωνα περιμένοντας πως κάποια στιγμή οι γονείς τους θα τα ακούσουν και θα τα καταλάβουν. Βέβαια κάθε παιδί αντιδρά με το δικό του τρόπο σε τέτοιου είδους κατάσταση. Η επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά και η μετέπειτα προσαρμογή τους εξαρτάται από αρκετές παραμέτρους όπως η ηλικία, η ψυχική ωριμότητα του παιδιού, το φύλο, οι προϋπάρχουσες σχέσεις στην οικογένεια, η σχέση του παιδιού με τον γονέα που αποχωρεί, η διάρκεια του διαστήματος έντασης που προηγήθηκε του διαζυγίου αλλά και το πως το παιδί βίωσε όλο αυτό το διάστημα. Όσο πιο μακρύ είναι το διάστημα της συγκρουσιακής ατμόσφαιρας στην οικογένεια, τόσο πιο δυσάρεστες είναι οι επιπτώσεις στο παιδί ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται ως ενδιάμεσος ή σύμμαχος ή όταν γίνεται αντικείμενο διαμάχης προκειμένου οι γονείς να λύσουν τις προσωπικές τους διαφορές.

Η αντιπαλότητα αυτή βιώνεται από το παιδί με αισθήματα άγχους, ανασφάλειας, θλίψης, θυμού και ενοχών (Καπάτου, 1999; Κούρος, 1993). Ορισμένα παιδιά αντιδρούν στην ψυχική τους οδύνη εκφράζοντας αναίτια για το περιβάλλον τους επιθετικότητα, με την οποία ασυνείδητα αυτοπροστατεύονται από την επώδυνη κατάσταση. Άλλα παιδιά αποστασιοποιούνται από τη γονική διαμάχη δείχνοντας μια σχεδόν παθητική συμπεριφορά, ενώ επιδιώκουν να ασχολούνται με εξοοικογενειακές δραστηριότητες όπως σπορ, χόμπι κλπ. Πολλά παιδιά έχουν την τάση να δραπετεύουν από την πραγματικότητα μέσω μιας διαρκούς ονειροπόλησης, φαντάζοντας την επανένωση των γονέων τους ή άλλες ευχάριστες στιγμές από την οικογενειακή τους ζωή (Καπάτου, 1999).

" Αν ένα παιδί ζει μέσα στην κριτική, μαθαίνει να κατακρίνει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην έχθρα, μαθαίνει να καυγαδίζει. Αν ζει μέσα στη ειρωνεία, μαθαίνει να είναι ντροπαλό. Αν ζει στη μέση στη ντροπή, μαθαίνει να είναι ένοχο. Αν (όμως), ζει μέσα στη κατανόηση, μαθαίνει να είναι υπομονετικό. Αν ζει μέσα στην ενθάρρυνση, μαθαίνει να έχει εμπιστοσύνη. Αν ζει μέσα στον έπαινο, μαθαίνει να εκτιμά. Αν ζει μέσα στη δικαιοσύνη, μαθαίνει να είναι δίκαιο. Αν ζει μέσα σε ασφάλεια, μαθαίνει να πιστεύει. Αν ζει μέσα σε επιδοκιμασία, μαθαίνει να έχει αυτοεκτίμηση. Αν ένα παιδί ζει μέσα σε παραδοχή και φιλία, μαθαίνει να βρίσκει την αγάπη στον κόσμο" (Παπαϊωάννου, 2000, σ. 25).

3.2 Πώς αντιλαμβάνεται το παιδί το διαζύγιο

Τα παιδιά είναι περίφημοι παρατηρητές, όμως τα συμπεράσματα που βγάζουν από τις παρατηρήσεις τους είναι πολύ συχνά λαθεμένα. Προκειμένου να συμμορφωθούν τα παιδιά οι γονείς συχνά χρησιμοποιούν απειλητικές λέξεις όπως π.χ «αν δεν είστε καλά παιδιά θα σας εγκαταλείψω», άλλες πάλι φορές ο ένας γονιός απειλεί το παιδί λέγοντας του ότι ο άλλος γονιός θα το εγκαταλείψει. Αυτές οι εκφράσεις είναι λίγο πολύ συνηθισμένες σε κάθε σπίτι, αλλά δεν είναι ο καλύτερος τρόπος για να επιβάλλουν οι γονείς πειθαρχία στο παιδί. Έτσι κατά τη περίοδο της διαδικασίας του διαζυγίου αυτό γυρίζει μπούμερανκ δημιουργώντας τύψεις και ευθύνες στα

παιδιά για το χωρισμό τους. Δεν αποκλείεται λοιπόν κάποιο παιδί με βάση τις απειλές που έχει ακούσει, να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι γονείς του χώρισαν εξαιτίας του επειδή δεν ήταν καλό παιδί (Πιντέρης, 2008; Χατζηβασίλης, 1997).

Μερικές από τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει στο παιδί μια τέτοια συμπεριφορά από το γονιό του, ίσως σημαδέψουν έντονα την μετέπειτα ζωή του. Το παιδί βρίσκεται φορτισμένο με τις ενοχές ενός λάθους, ανήμπορο να κάνει κάτι για να επανορθώσει με αποτέλεσμα να είναι μελαγχολικό. Η μελαγχολία αυτή επηρεάζει το παιδί κάνοντας το απόμακρο προς τους συνομηλίκους του με αποτέλεσμα τα άλλα παιδιά να το αποφεύγουν. Έτσι το παιδί καταλήγει σε λαθεμένο συμπέρασμα ότι οι άλλοι δεν το πλησιάζουν γιατί δεν αξίζει ως άνθρωπος. Μια τέτοια αρνητική εικόνα του παιδιού για το άτομο του μπορεί να γίνει η αιτία για πολλαπλά μελλοντικά προβλήματα. Παράλληλα, το παιδί το οποίο πιστεύει πως είναι υπεύθυνο για το χωρισμό των γονιών του, μαθαίνει από πολύ μικρό να θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο για τα λάθη και τις αποτυχίες των άλλων, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε άνθρωπο πολύ ευάλωτο στις ενοχές. Ένα τέτοιο άτομο δυσκολεύεται πολύ να εκφράσει τα συναισθήματά του και να υποστηρίξει τα δικαιώματά του, αφού κυριαρχείται από το φόβο μήπως δυσαρεστήσει τους γύρω του (Πιντέρης, 2008).

Ο τρόπος με τον οποίο ένα παιδί αντιλαμβάνεται το διαζύγιο και επηρεάζεται από αυτό εξαρτάται από διάφορους παράγοντες οι οποίοι παρουσιάζονται πιο κάτω:

- Τα ατομικά χαρακτηριστικά του: Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των παιδιών τα κάνουν πιο ευάλωτα και ευπαθή στο έντονο στρές και την νέα κατάσταση που προκύπτει από το διαζύγιο, ενώ κάποια άλλα χαρακτηριστικά τους προσδίδουν ψυχική αντοχή. Έτσι τα παιδιά με δύσκολη ιδιοσυγκρασία και προβλήματα είναι πιο δύσκολο να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα ενός διαζυγίου από τα παιδιά που έχουν αναπτύξει κοινωνική ωριμότητα και υπευθυνότητα.
- Τη σύνθεση της οικογένειας: Η απουσία του ενός γονέα έχει σαν επίπτωση την ελλιπή κοινωνικοποίηση του παιδιού και την απουσία

προτύπου ταύτισης του με αποτέλεσμα την προβληματική εξέλιξη της προσωπικότητας του και τη διαμόρφωση των σχέσεων με το άλλο φύλο. Εδώ σημειώνεται και μείωση της επίβλεψης και της πειθαρχίας των παιδιών από τους χωρισμένους γονείς.

- Την οικονομική εξέλιξη της οικογένειας: Εξαιτίας της επιπλέον απασχόλησης των διαζευγμένων μητέρων προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη νέα οικονομική κατάσταση και την μείωση του χρόνου που διαθέτουν στα παιδιά τους έχουν σαν αποτέλεσμα τη χαμηλού επιπέδου εκπαίδευση των παιδιών, τη μείωση της σχολικής τους επίδοσης καθώς επίσης και τη μείωση των εξωσχολικών δραστηριοτήτων.
- Την ψυχολογική κατάσταση των γονέων: Η μειωμένη ικανότητα των γονέων να αντιμετωπίζουν τα πολλαπλά προβλήματα που τους δημιουργεί το διαζύγιο έχει σαν αποτέλεσμα τη μειωμένη ικανότητα τους να ανταπεξέλθουν στο γονεϊκό τους ρόλο.
- Τη λειτουργία της οικογένειας: οι μεταβολές των σχέσεων μεταξύ των γονέων και μεταξύ γονέων και παιδιών επηρεάζουν επίσης το παιδί και το τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τις καταστάσεις γύρω του. Οι συγκρούσεις τόσο πριν όσο και μετά το διαζύγιο σηματοδοτούν την προσαρμογή των παιδιών στο διαζύγιο. Έρευνες έχουν δείξει ότι η συνεχής εχθρότητα μεταξύ των γονέων και το αντίστοιχο συναισθηματικό κλίμα που προκαλείται δημιουργεί άγχος, στρες, ανασφάλεια, κατάθλιψη καθώς και ποικίλα προβλήματα στη συμπεριφορά των παιδιών. Αντίθετα, οι καλές σχέσεις και η ποιοτική επικοινωνία μεταξύ παιδιών και γονέων μετά το χωρισμό βοηθά στη καλή προσαρμογή των παιδιών και στην άμβλυση των προβλημάτων (Σαραντοπούλου, 2010).

3.3 Προσαρμογή των παιδιών στο χωρισμό των γονέων τους

Το διαζύγιο είναι ένα βαθύτατα οδυνηρό γεγονός το οποίο αναμφισβήτητα κλονίζει τον ψυχικό κόσμο του παιδιού, αφήνοντας αρνητικά κατάλοιπα στη μετέπειτα ζωή του. Πολλά παιδιά ερμηνεύουν το διαζύγιο ως απόρριψη ή εγκατάλειψη των ιδίων. Δεν κατανοούν ή δεν μπορούν να κατανοήσουν όλες τις επιπτώσεις που έχει ένας δυστυχισμένος γάμος στους ενήλικες με αποτέλεσμα να βγάζουν λάθος συμπεράσματα (Herbert, 1998; Βάλλερσταϊν, 2005).

Η έρευνα σήμερα απορρίπτει την ιδέα πως υπάρχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις που μπορούν να θεωρηθούν αναπόφευκτο αποτέλεσμα του χωρισμού των γονέων στα παιδιά. Το διαζύγιο σίγουρα επιφέρει μεγάλη επίδραση πάνω στα παιδιά όμως έχει διαπιστωθεί ότι το διαζύγιο από μόνο του, δεν συνεπάγεται απαραίτητα αρνητικές ψυχολογικές επιδράσεις για τα παιδιά. Η διαβίωση και η έκθεση κατά την παιδική ηλικία σε περιβάλλον με συνεχείς συγκρούσεις και εχθρότητα για μεγάλα χρονικά διαστήματα πριν καθώς και μετά το χωρισμό έχει μεγαλύτερη συσχέτιση με την εμφάνιση προβλημάτων στα παιδιά από ότι το ίδιο το γεγονός του διαζυγίου. Σύμφωνα με τους Harold and Conger 1997, οι έντονες συγκρούσεις και διαφωνίες των γονέων συσχετίζονται με διαπροσωπικά και ενδοπροσωπικά προβλήματα στα παιδιά (Λάνσκι, 1994; Χατζηχρήστου, 1999).

Αυτό που συμβαίνει με τα παιδιά μοιάζει πάρα πολύ με την πορεία που ακολουθείται σε κατάσταση πένθους, ως επακόλουθο του τελικού χωρισμού και της απώλειας με το θάνατο. Οι ψυχολόγοι λένε ότι ένα διαζύγιο είναι ελαφρά λιγότερο τραυματικό από το θάνατο ενός γονέα. Σε πολλές περιπτώσεις και τα δύο είναι ένα τρομερό σοκ, αλλά στην περίπτωση του θανάτου το πένθος είναι αποδεκτό και ενθαρρύνεται η εκδήλωση του από φίλους και συγγενείς οι οποίοι συνήθως είναι διαθέσιμοι να βοηθήσουν και να παρηγορήσουν τόσο τους ενήλικες όσο και τα παιδιά. Σε ένα διαζύγιο όμως, τα παιδιά δεν έχουν συνήθως τη στήριξη της οικογένειας και των γονέων τους. Συχνά, οι γονείς είναι οι ίδιοι ανίκανοι να αντιμετωπίσουν την κατάσταση και δεν μπορούν να φροντίσουν το παιδί τους. Ακόμη, οι γονείς μπορεί να μην δείξουν τη λύπη τους για να μην πληγώσουν δήθεν τα παιδιά

τους. Στην πραγματικότητα όμως αυτό δεν επιτρέπει στα παιδιά να περάσουν τη φυσιολογική κατάσταση πένθους που βοηθά στην ανακούφιση τους από τη λύπη (Herbert, 1998; Λάνσκι, 1994).

Τις ημέρες που έπονται του χωρισμού είναι φυσικό τα παιδιά να εκδηλώνουν ακραία συμπεριφορά. Σύμφωνα με διάφορες μελέτες, το συνηθέστερο είναι ότι τα παιδιά κινούνται ανάμεσα στην υπερδραστηριότητα και την απάθεια. Ένα παιδί με συμπτώματα υπερδραστηριότητας παρουσιάζει συγκεκριμένες συμπεριφορές όπως να αφαιρείται εύκολα ή να έχει συνεχώς αποτυχίες στα μαθήματα ή προβλήματα στη σχέση με τους συνομήλικους του. Αντίθετα, οι συμπεριφορές απάθειας είναι εκείνες στις οποίες το παιδί απορρίπτει τη συναναστροφή με άλλα παιδιά ή άλλους ενήλικες, δεν δείχνει ενδιαφέρον και επιπλέον έχει μια στάση στην οποία κυριαρχεί η κούραση, η επιθυμία για ύπνο ή ξεκούραση περισσότερο από το συνηθισμένο, ενώ του είναι δύσκολο να συμμετέχει σε δραστηριότητες (Rodríguez, 2008).

Τα παιδιά όπως και οι ενήλικες απέναντι στην απειλή είναι προικισμένα με ένα έμφυτο ένστικτο επιβίωσης που τα οδηγεί στο να αντιστέκονται ή να ξεφεύγουν. Ο κόσμος του παιδιού είναι γεμάτος ανησυχίες και μετά από έναν αναγκαστικό χωρισμό των γονέων του, οι απαιτήσεις που ξετυλίγονται μπροστά του είναι μεγαλύτερες, ξεπερνώντας τις ικανότητες του. Δεν είναι μόνο οι εξωτερικές πιέσεις που προκαλούν στρες στα παιδιά, αλλά και οι εσωτερικές πιέσεις που βιώνει το παιδί ειδικά όταν υπάρχει ανακολουθία ανάμεσα σε αυτό που το παιδί πιστεύει, αισθάνεται, γνωρίζει να κάνει και αυτό που προσδοκούν οι άλλοι για αυτό να κάνει. Σε άλλες περιπτώσεις, η πίεση που ασκείται στα παιδιά μπορεί να προέρχεται και από τα ίδια τα παιδιά όταν δεν αισθάνονται έτοιμα να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές στις οποίες είναι εκτεθειμένα (Rodríguez, 2008).

Αναμφισβήτητα για ένα παιδί ο χωρισμός των γονέων του είναι μια από τις σημαντικότερες αιτίες που του προκαλούν άγχος και όχι μόνο λόγω της απομάκρυνσης του ενός γονέα. Ως εκ τούτου, τα παιδιά καταβάλλουν υπερπροσπάθεια για να προσαρμοστούν στη νέα οικογένεια, ώστε να βρεθούν κάτω από τη φροντίδα ατόμου που δεν γνωρίζουν πατριό ή μητριά.

Υφίσταται επίσης ανεπαίσθητα τη πίεση από το γονέα, ο οποίος έχει την επιμέλεια κατά κανόνα η μητέρα, που ενίοτε προσπαθεί το παιδί της να είναι το καλύτερο, το ομορφότερο ή το εξυπνότερο με σκοπό να ικανοποιήσει ορισμένες προσδοκίες ή να υιοθετήσει το πρότυπο του ιδανικού παιδιού (Rodriguez, 2008).

Ποικίλοι κοινωνικοί, οικογενειακοί και ατομικοί παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στην επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά και στην μετέπειτα προσαρμογή τους. Κοινωνικές αξίες και πρότυπα επηρεάζουν την αντίληψη των παιδιών για το διαζύγιο και έμμεσα τις αντιδράσεις τους. Όπως ανέφεραν οι Brandwein και Brown και Fox 1974 σε έρευνες τους το ενδεχόμενο κοινωνικό στίγμα και τα αρνητικά στερεότυπα για τους γονείς που έχουν χωρίσει, για τη προσαρμογή των παιδιών και τη λειτουργία της οικογένειας μετά το διαζύγιο επιδρούν αρνητικά σε όλα τα μέλη της οικογένειας (Χατζηχρήστου, 1999).

Η αλληλεπίδραση των παραμέτρων του μακροσυστήματος (πολιτισμικές - κοινωνικές αξίες και στάσεις), του εξωσυστήματος (κοινωνικές παράμετροι του συγκεκριμένου περιβάλλοντος), του μικροσυστήματος (σχέσεις των μελών της οικογένειας) και του οικογενειακού συστήματος (ψυχοκοινωνική επάρκεια και χαρακτηριστικά του παιδιού) παίζουν καθοριστικό ρόλο στη προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων του. Πολυάριθμες έρευνες των Hetherington, Bridges και Insabella 1998 έχουν δείξει ότι οι παράμετροι που συσχετίζονται με τη προσαρμογή των παιδιών μετά το διαζύγιο είναι ποικίλες, αλλά η διερεύνηση της σύνθετης αλληλεπίδρασης των παραμέτρων αυτών προσδιορίζει τους παράγοντες " κινδύνου " καθώς και τους " προστατευτικούς " παράγοντες για την προσαρμογή και την καλή ψυχική υγεία των παιδιών (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα παιδιά των χωρισμένων γονέων και των γονέων που έχουν ξαναπαντρευτεί εμφανίζουν περισσότερες ψυχολογικές δυσκολίες συγκριτικά με τα παιδιά των οποίων οι γονείς δεν έχουν χωρίσει ποτέ. Αποτελέσματα διαχρονικών ερευνών έχουν δείξει ότι το μεγαλύτερο μέρος δυσκολιών των παιδιών και των προβλημάτων στην οικογένεια, που θεωρούνται αποτελέσματα διαζυγίου, προϋπάρχουν του χωρισμού των

γονέων. Πολύ συχνά οι διαζευγμένοι γονείς λανθασμένα περιμένουν ότι οι συγκρούσεις θα εξαφανιστούν μετά το χωρισμό. Στην πραγματικότητα, εκείνη τη περίοδο οι καυγάδες και οι θυμοί συχνά , επηρεάζουν αρνητικά τα παιδιά καθώς τους προσθέτουν περισσότερο άγχος σε αυτό που ήδη αισθάνονται (Χατζηχρήστου, 1999; Λάνσκι, 1994).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία τα παιδιά έχουν διαφορετικές άμεσες, βραχυχρόνιες και μακροχρόνιες αντιδράσεις στο διαζύγιο, δεύτερο η ηλικία και το αντίστοιχο στάδιο ανάπτυξης αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στις άμεσες αντιδράσεις των παιδιών και τρίτο οι συνεχείς συγκρούσεις μεταξύ των γονέων είναι περισσότερο καταστροφικές από ότι ο καθαυτός χωρισμός. Αν και οι γονείς πολλές φορές προσπαθούν να κρύψουν τις διαφωνίες τους από τα παιδιά, αυτά συνήθως αντιλαμβάνονται τα προβλήματα που υπάρχουν στις σχέσεις των γονέων τους. Ακόμα και τα μικρά παιδιά μπορούν να αντιληφθούν τα μη λεκτικά μηνύματα μεταξύ των γονέων τους όπως (θυμωμένες ματιές, έλλειψη σωματικής επαφής και λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ τους) και να αισθανθούν άγχος μέσα στην τεταμένη ατμόσφαιρα του σπιτιού. Παρόλο που κανένα παιδί δεν θα μιλήσει στους γονείς του για την ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκεται, υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις όπως η συχνότητα συγκεκριμένων συμπεριφορών ή ασθένειες του αναπνευστικού, του πεπτικού ή δερματικά προβλήματα που επίσης κρούουν το καμπανάκι (Rodriguez, 2008; Χατζηχρήστου, 1999).

Αν και πολλά παιδιά έχουν πιθανότατα συνηθίσει τους συχνούς καβγάδες μεταξύ των γονέων τους, τους οποίους βιώνουν καθημερινά, δεν παραδέχονται ότι υπάρχει κάποιο σημαντικό πρόβλημα μεταξύ τους. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο ότι προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν αυτή τη δυσάρεστη κατάσταση, αρνούνται ότι υπάρχουν δυσκολίες και εν μέρει στο ότι η κατάσταση αυτή είναι η φυσιολογική καθημερινότητα για τα παιδιά αυτά, γιατί απλώς δεν έχουν γνωρίσει κάτι διαφορετικό. Συνεπώς, τα παιδιά συνήθως εκπλήσσονται όταν μαθαίνουν ότι οι γονείς τους θέλουν να ζήσουν χωριστά. Όλα τα παιδιά εκφράζουν έντονη άρνηση στο χωρισμό των γονέων τους και τρομάζουν για το δικό τους αβέβαιο μέλλον. Πολλές από τις επακόλουθες αλλαγές στη ζωή της οικογένειας εμφανίζονται μετά

το φυσικό χωρισμό των γονέων. Η θεώρηση επομένως του φυσικού χωρισμού ως αρχής της μεταβατικής διαδικασίας, προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια την πορεία των αλλαγών και της προσαρμογής όλων των μελών της οικογένειας (Χατζηχρήστου, 1999).

Η νέα κατάσταση επιφέρει κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές, που επηρεάζουν το γονέα που μένει μόνος με το παιδί. Η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, που συνήθως είναι σημαντική μετά το διαζύγιο και οι αντιξοότητες που αντιμετωπίζει ο γονέας που έχει την επιμέλεια, συνήθως η μητέρα, θεωρούνται από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τη προσαρμογή του παιδιού. Σύμφωνα με τον Elder (1985), σ.186 όπως προκύπτει από διεθνή ερευνητικά δεδομένα, οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι από τις μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες και διατρέχουν κίνδυνο να ζήσουν κάτω από τα όρια της φτώχειας. Πολλές μητέρες οι οποίες μένουν μόνες λόγω διαζυγίου αναγκάζονται να δουλεύουν περισσότερες ώρες, με συνέπεια να διαθέτουν λιγότερο χρόνο στα παιδιά τους, ενώ γενικότερα μειώνονται η ποιότητα ζωής και οι παροχές προς τα παιδιά. Η οικονομική πίεση ωστόσο, δεν αποτελεί από μόνη της σημαντικό παράγοντα για την εμφάνιση προβλημάτων στα παιδιά, παρά μόνο όταν συνδυάζεται με μια ανάλογη στάση των γονέων όπως για παράδειγμα, όταν η μητέρα είναι πολύ φορτισμένη και παραμελεί τα παιδιά της ή όταν τα χρησιμοποιεί ως μέσο εκβιασμού για το πατέρα (Κοντοπούλου, 2007).

Ακόμη ένας παράγοντας που μελετήθηκε ιδιαίτερα είναι η ψυχική κατάσταση του γονιού που μένει με το παιδί και η αποτελεσματικότητα του στον γονεϊκό του ρόλο. Σύμφωνα με τον Bowlby (1973), ο χωρισμός αποτελεί μια τραυματική εμπειρία για τους ίδιους τους γονείς, που έχει επιπτώσεις στο αίσθημα εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στους άλλους. Επιπλέον οι γονείς που μένουν μόνοι με το παιδί βιώνουν συνήθως περισσότερη πίεση λόγω των προβλημάτων που έχουν να αντιμετωπίσουν και αυτό έχει επιπτώσεις στην ψυχική τους κατάσταση και στη σχέση τους με τα παιδιά (Κοντοπούλου, 2007).

Σύμφωνα με τους Melanahan-Booth (1989), ορισμένοι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι στις μονογονεϊκές οικογένειες οι γονείς είναι λιγότερο αποτελεσματικοί ως προς τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Έχει παρατηρηθεί ότι οι μητέρες που μεγαλώνουν μόνες το παιδί τους, έχουν λιγότερες απαιτήσεις και δυσκολεύονται να επιβληθούν. Επομένως, η διαφοροποίηση ως προς την ανατροφή των παιδιών μετά το διαζύγιο μπορεί να συμβάλει στην εμφάνιση προβλημάτων στα παιδιά. Είναι σημαντικό για τον γονέα που έχει την επιμέλεια να έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του, να αισθάνεται ικανός να ελέγχει την κατάσταση και αποτελεσματικός ως προς τη γονεϊκή του ιδιότητα (Κοντοπούλου, 2007).

Ένας ακόμη παράγοντας που έχει μελετηθεί σύμφωνα με τον Simons (1996), είναι η σχέση του παιδιού με το πατέρα, που συνήθως είναι ο απών γονέας. Επειδή το παιδί χρειάζεται και τους δύο γονείς και η μητέρα, είναι φορτισμένη με πολλά πρακτικά και συναισθηματικά προβλήματα, η παρουσία του πατέρα και η σχέση του με τα παιδιά θεωρείται σημαντική για την πρόληψη προβληματικών συμπεριφορών, ιδιαίτερα στα αγόρια. Τα μικρά αγόρια με την απουσία του πατέρα επηρεάζονται πολύ περισσότερο από τα κορίτσια με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσουν δυσκολίες με τους φίλους και δασκάλους τους. Εκδηλώνουν περισσότερο το θυμό τους και τείνουν να είναι περισσότερο επιθετικοί και εκφραστικοί με το σώμα τους. Κάποιες φορές η εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών ίσως δημιουργήσει εντάσεις στις σχέσεις των γονέων δημιουργώντας μεγαλύτερο πρόβλημα από ότι η απουσία του. Έτσι σε κάποιες περιπτώσεις, ιδιαίτερα όταν ο πατέρας έχει ψυχικά προβλήματα είτε φέρεται εκδικητικά, η περιορισμένη εμπλοκή του είναι προτιμότερη (Κοντοπούλου, 2007).

Η ουσιαστική εμπλοκή του πατέρα στον γονεϊκό του ρόλο διαταράσσεται με το διαζύγιο. Οι άνδρες συνήθως απομακρύνονται από την οικογένεια και εμπλέκονται λιγότερο στην ανατροφή των παιδιών όταν χωρίζουν. Σύμφωνα με τον Fustenberg (1987), όταν συναντιούνται με τα παιδιά, συμπεριφέρονται φιλικά και όχι ως γονείς. Το παιδί δεν χρειάζεται μόνο ένα πατέρα που να το διασκεδάζει, αλλά έναν πατέρα που να το στηρίζει, να το ενθαρρύνει, να το καθοδηγεί και να το οριοθετεί. Για ποικίλους λόγους φαίνεται ότι οι πατέρες πολύ λίγο ανταποκρίνονται σε αυτό το ρόλο. Έτσι η

ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τη μητέρα, που συνήθως έχει την επιμέλεια, φαίνεται να είναι καλύτερος προγνωστικός παράγοντας από την παρουσία του πατέρα (Κοντοπούλου, 2007).

Η σχέση των γονέων μετά το διαζύγιο επηρεάζεται καθώς επηρεάζει και τη σχέση τους με το παιδί. Όταν οι γονείς λειτουργούν αντιφατικά και εκδικητικά χρησιμοποιώντας το παιδί για να καλύψει δικές τους ανάγκες, τότε η εμπλοκή των δύο γονέων στη διαπαιδαγώγηση του μπορεί να είναι αρνητική. Η προσαρμογή των παιδιών συνδέεται κυρίως με τις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργούνται και οι οποίες κάνουν τη κατάσταση λιγότερο ή περισσότερο τραυματική. Ένα διαζύγιο αποτελεί πάντα μία πηγή πίεσης και άγχους. Η αναστάτωση που δημιουργείται μπορεί να είναι προσωρινή και να διευθύνεται καθώς τα μέλη της οικογένειας προσαρμόζονται στη νέα κατάσταση. Όταν τα παιδιά διατηρούν καλές σχέσεις και με τους δύο γονείς μετά το χωρισμό ενώ παράλληλα οι γονείς συνεργάζονται για τη διαπαιδαγώγησή τους τότε η προσαρμογή στη νέα κατάσταση διευκολύνεται. Όταν όμως συμβαίνει το αντίθετο, τότε οι χωρισμένοι γονείς δυσκολεύονται να χειριστούν τη νέα κατάσταση και τα προβλήματα των σχέσεων που προκύπτουν (Κοντοπούλου, 2007).

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι ειδικοί συμφωνούν ότι είναι σημαντικό και οι δύο γονείς να εξηγήσουν στο παιδί τους ότι η απόφαση για το πού θα μένει λαμβάνεται από κοινού έχοντας κατά νου το δικό του όφελος. Η απομάκρυνση του ενός από τους δύο γονείς δεν είναι η μόνη αλλαγή, την οποία αντιμετωπίζει ένα παιδί όταν χωρίζουν οι γονείς του. Θα πρέπει να μάθει να ζει σε μια οικογένεια στην οποία θα υπάρχει μόνο μια γραμμή εξουσίας, ένας μόνο γονέας κατά κανόνα η μητέρα, η οποία θα λειτουργεί ως προστάτης της οικογένειας θέτοντας τα όρια της. Η ελαστικότητα και η έννοια του επιτρεπτού για τα παιδιά μιας μονογονεϊκής οικογένειας θα πρέπει επίσης να επαναπροσδιοριστούν, ώστε να μην δημιουργηθεί υπερβολικό δέσιμο ανάμεσα στα παιδιά και τον γονέα που τα φροντίζει σε μόνιμη βάση, ούτε απομόνωση και εσωστρέφεια (Rodriguez, 2008).

Στις περισσότερες μονογονεϊκές οικογένειες μπορεί να υπάρξει χαλάρωση των κανόνων για τη διευκόλυνση του παιδιού που θεωρείται ότι υποφέρει,

αφού ο χρόνος που διαθέτει ο γονέας που ζει με τα παιδιά είναι συνήθως περιορισμένος είτε εξαιτίας της κατάστασης στην οποία βρίσκεται είτε λόγω του ωραρίου εργασίας. Είναι πολύ σημαντικό τόσο ο γονέας που έχει την επιμέλεια όσο και το παιδί να ξαναχτίσουν το γρηγορότερο κοινωνικές σχέσεις, αφού κάποιοι φίλοι απομακρύνονται μαζί με τον γονέα που φεύγει, όπως και οι περισσότεροι συγγενείς του (Rodriguez, 2008).

Μια άλλη επιπλοκή σε αυτό το στάδιο είναι η επιστροφή στην αρχική οικογένεια του γονέα, κυρίως όταν υπάρχει οικονομική βοήθεια. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια της ανεξαρτησίας και της στενής επαφής, αφού οι οικογένειες που αποτελούνται από έναν μόνο γονέα και παιδιά είναι πιο επιρρεπείς σε παππούδες, θείες, θείους και φίλους οι οποίοι μετατρέπονται σε πρόεκταση του γονέα που έχει την επιμέλεια. Η υπερβολική επιρροή αυτών των έξω-οικογενειακών παραγόντων δεν είναι πάντα θετική για το παιδί, αφού παρόλο που βοηθούν την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η οικογένεια και στηρίζουν το γονέα που έχει την επιμέλεια, πρώτιστο μέλημα τους δεν είναι το καλό του παιδιού. Επίσης σε πολλές περιπτώσεις προκαλούν συγκρουόμενα συναισθήματα τόσο σχετικά με τον γονέα που απουσιάζει, όσο και με το γονέα που έχει την επιμέλεια των παιδιών (Rodriguez, 2008).

Τα παιδιά των χωρισμένων γονέων βιώνουν το φόβο, όχι μόνο κατά τη διάρκεια της κρίσης του χωρισμού, αλλά και όταν αυτή φαινομενικά έχει ξεπεραστεί. Η σωστή αντιμετώπιση των προβληματικών συμπεριφορών περιλαμβάνει ανοχή στην επιθετικότητα και το θυμό που νιώθουν τα παιδιά, επιβεβαίωση της αγάπης και από τους δύο γονείς, ενημέρωση των παιδιών για τις κύριες φάσεις των αλλαγών που προκύπτουν με το διαζύγιο καθώς και διάλυση των ενοχών που νιώθουν τα παιδιά για το χωρισμό των γονέων τους. Σύμφωνα με μελέτες που πραγματοποιήθηκαν από ψυχιάτρους, ψυχολόγους και κοινωνιολόγους ένας χρόνος και λίγο περισσότερο αρκεί ώστε το παιδί να ανακτήσει την ψυχική του ισορροπία (Κατώνη, 2010; Rodriguez, 2008).

Πρακτικά, το σημαντικότερο για ένα παιδί μετά το διαζύγιο είναι να υπάρχει ένα τουλάχιστον κεντρικό πρόσωπο-γονέας που να παρέχει

ασφάλεια, αγάπη και στοργή σταθερά και να το βοηθήσει να δεχθεί την αλλαγή και τις επιπτώσεις στη ζωή του, ώστε να προχωρήσει όσο το δυνατό πιο φυσιολογικά στην εξέλιξή του (Rodriguez, 2008).

3.4 Οι πρώτες ερωτήσεις των παιδιών

Τα περισσότερα παιδιά των διαζευγμένων γονέων νιώθουν αιχμάλωτα στην ανάγκη τους να βρίσκονται και με τους δύο γονείς, αν και γνωρίζουν πως αυτό είναι αδύνατο. Δεν είναι παράξενο ότι αντιλαμβάνονται το πόνο τους σαν μια αγιάτρευτη πληγή. Σύμφωνα με τους ειδικούς, η ελαχιστοποίηση του συναισθηματικού αντίκτυπου είναι ζωτικής σημασίας, όχι μόνο παρέχοντας οι γονείς στα παιδιά μια πληροφόρηση προσαρμοσμένη στη δική τους πραγματικότητα, αλλά και δίνοντας τους απαντήσεις ευκολονόητες όταν οι ερωτήσεις είναι αυθόρμητες. Τα παιδιά σε ηλικία έξι ετών και άνω, πιθανότατα να μην καταλάβουν ότι ο χωρισμός των γονέων τους οφείλεται αποκλειστικά σε ασυμφωνία του ζευγαριού. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αυτό γίνεται επειδή τα παιδιά είναι συνηθισμένα να ζουν σε ένα εχθρικό περιβάλλον παρακολουθώντας τις συνεχείς συγκρούσεις των γονέων τους ή γιατί ένας από τους γονείς ανέλαβε να "κουκουλώσει" τα προβλήματα μπροστά στα παιδιά του (Μπέγιερ-Γουίντσεστερ, 2001).

Μπροστά σε τέτοιες καταστάσεις, ενδέχεται τα παιδιά να επιμείνουν επανειλημμένα στην αναζήτηση απαντήσεων για το λόγο που οδήγησε στο χωρισμό των γονέων του. Τότε ξεκινάνε οι ανησυχίες και τα ερωτήματα των παιδιών για θέματα όπως με ποιόν ή πού πρόκειται να μένουν, εάν θα χωρίσουν από τα αδέρφια τους, πότε θα ξαναδούν το γονέα που έχει φύγει. Επίσης ανησυχίες όπως, που θα γιορτάζουν στο εξής τα γενέθλιά τους και τις γιορτές Χριστουγέννων, εάν θα πρέπει να απομακρυνθούν από τους φίλους τους, εάν θα αλλάξουν σχολείο ή οποιοδήποτε άλλο θέμα που αφορά άμεσα τη ζωή τους. Τα παιδιά μεγαλύτερα των εννέα χρονών, επιπλέον παίρνουν τη θέση του γονέα που του παρέχει μεγαλύτερη συναισθηματική ασφάλεια και κρίνει αρνητικά εκείνον που θεωρεί μοναδικό υπεύθυνο για τη δυστυχία του. Παρόλο που κανένα παιδί δεν

μοιάζει με άλλο και το κάθε ένα αφομοιώνει τη διαδικασία του χωρισμού των γονέων του σύμφωνα με το στάδιο ανάπτυξής του, την προσωπικότητά του και την προσωπική του ιστορία, για το παιδί είναι ζωτικής σημασίας ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς χειρίζονται τη διαδικασία του χωρισμού και τα γεγονότα που συμβαίνουν τόσο πριν όσο και μετά την απόφαση του χωρισμού τους (Rodriguez, 2008).

Η ενδόμυχη ερώτηση κάθε παιδιού συνήθως είναι "Μα, τι κακό έκανα;" Ορισμένα παιδιά τρέμουν να μιλήσουν για το χωρισμό των γονέων τους από φόβο μήπως δεν τα καταλάβουν οι γύρω τους ή γιατί αισθάνονται υπεύθυνα. Ακριβώς για αυτόν το λόγο τα σχόλια των παιδιών δεν θα έπρεπε να περνούν απαρατήρητα από τους γονείς, αφού μέσα από τις εκφράσεις τους ψάχνουν τρόπους να επιβληθούν κατά κάποιο τρόπο, παρόλο που δεν το κάνουν συνειδητά. Εάν τόσο ο πατέρας όσο και η μητέρα είναι για το παιδί το σύμπαν και αυτό βρίσκεται στη μέση, όλα όσα συμβαίνουν γύρω του θα είναι η αρχή και το τέλος. Όταν ένα παιδί πειστεί ότι το διαζύγιο των γονέων του επήλθε εξαιτίας του και μεγαλώνει με τη ψευδαίσθηση, ότι μόνο αυτό μπορεί να ενώσει και πάλι τους γονείς του, με το καιρό η πραγματικότητα της απώλειας μπορεί να φανεί στο παιδί ολοένα και πιο φρικτή, αφού όσο και να προσπαθεί, θα αντιληφθεί πως οι προσδοκίες του ποτέ δεν εκπληρώνονται (Rodriguez, 2008).

Πολλά παιδιά των οποίων οι γονείς απομακρύνονται από το πλευρό τους, συνήθως θέτουν το ερώτημα "Γιατί πρέπει να είσαι μακριά μου;", δηλώνοντας με ευθύτητα πως " Τώρα δεν θέλω εγώ να σε δώ". Αυτή η απάντηση των παιδιών είναι μια άμυνα στον πόνο που νιώθουν. Όσο και να έχουν ανάγκη τους δύο γονείς δίπλα τους, όταν υπάρχουν αρνητικές παρεμβάσεις όπως για παράδειγμα ένας γονέας θυμωμένος με τον άλλο ή σχόλια ξένων ανθρώπων τα οποία ασκούν μεγάλη επιρροή, τότε τα παιδιά επαναστατούν και αντιδρούν με περιφρόνηση, όταν πιστεύουν ότι ο χωρισμός είναι αδικία προς αυτά. Σε άλλες περιπτώσεις, η αποστασιοποίηση που μπορεί να νοιώσει ένα παιδί δεν οφείλεται στο γεγονός ότι ο απών γονέας σταματά να το βλέπει, αλλά στο ότι νοιώθει πως έχει αλλάξει πολύ και έχει γίνει ένας άγνωστος. Όταν εκεί που μοιράζονταν την καθημερινότητά τους ξαφνικά περνάνε στο μοτίβο του γονέα του

σαββατοκύριακου, με βόλτες σε χώρους ψυχαγωγίας, μακροπρόθεσμα το παιδί ενδέχεται να σκεφτεί πως αυτός ο γονέας δεν ενδιαφέρεται πια για αυτό (Rodriguez, 2008).

Σύμφωνα με διάφορες μελέτες, τα παιδιά έχουν μια σχέση πολύ παιχνιδιάρικη με τον πατέρα παρά με τη μητέρα. Όταν οι γονείς χωρίζουν και συνήθως η μητέρα που έχει την επιμέλεια των παιδιών γίνεται υπερπροστατευτική χωρίς να δίνει τον απαιτούμενο χρόνο στον πατέρα να έχει ελεύθερη σχέση με το παιδί, τότε το παιδί μπορεί να είναι πολύ φορτισμένο. Έτσι το παιδί χρειάζεται να έχει τις δικές του εμπειρίες τόσο με τον ένα γονέα όσο και με τον άλλο, ώστε να μάθει την πολυπλοκότητα των σχέσεων και να ανακαλύπτει νέες μορφές επικοινωνίας με τα δικά του όρια (Rodriguez, 2008).

3.5 Τι ρόλο παίζει το φύλο του παιδιού

Σύμφωνα με τον Guidubaldi, μέσα από μια έρευνα του, κατέληξε πως μια από τις σημαντικότερες παραμέτρους που σχετίζονται με τις αντιδράσεις του παιδιού μετά το διαζύγιο, είναι το φύλο του. Τα κορίτσια χωρισμένων γονέων δείχνουν συστηματικά καλύτερη προσαρμογή από τα αγόρια σε τομείς που κυμαίνονται από τις κοινωνικές τους δεξιότητες έως τους σχολικούς τους βαθμούς. Τα μικρά αγόρια φαίνεται να επηρεάζονται πολύ περισσότερο από το διαζύγιο των γονιών τους, ίσως επειδή ο πατέρας είναι αυτός που συνήθως εγκαταλείπει το σπίτι (Λανσκή, 1994).

Η έλλειψη ενός γονιού και ιδίως του πατέρα δημιουργεί προβλήματα στην ανάπτυξη του παιδιού. Η απουσία του από τη ζωή του αγοριού παρεμποδίζει την ταυτοποίηση μαζί του, διαδικασία η οποία είναι απαραίτητη για την ολοκλήρωση της ταυτότητας του. Τα αγόρια συχνά για να μπορέσουν να διαχειριστούν τα συναισθήματα της απώλειας τους μπορεί να στρέψουν την επιθετικότητα τους προς τους άλλους, να αναπτύξουν αντικοινωνική και παραπρωματική συμπεριφορά, είτε να χαρακτηρίζονται από ανασφάλεια και ανωριμότητα. Ενδέχεται τα παιδιά να αντιμετωπίσουν δυσκολίες με τους φίλους τους και τους δασκάλους στο σχολείο γιατί είναι

πιθανότερο, σε σύγκριση με τα κορίτσια, να εκδηλώσουν το θυμό τους. Τα αγόρια εάν δεν βρίσκονται σε επαφή με το πατέρα που δεν έχει την επιμέλεια τους, τα καταφέρνουν στο σχολείο τόσο καλά όσο και οι υπόλοιποι μαθητές, ενώ τα αγόρια που έχουν την κοινή επιμέλεια και των δύο γονέων προσαρμόζονται πολύ καλύτερα από τα αγόρια που έχουν μόνο την μητρική επιμέλεια. Σύμφωνα με την Krein (1988) σε μια έρευνα της κατέληξε ότι τα αγόρια περισσότερο από τα κορίτσια που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες έχουν περισσότερες πιθανότητες από τα άλλα παιδιά να τύχουν ελλιπέστερης εκπαίδευσης αφού η σχολική παρακολούθηση αυτών των παιδιών υπολείπεται κατά 1,7 χρόνια (Λανσκή, 1994), (Ντέκοβα, 2010).

Αντιθέτως τα προβλήματα των κοριτσιών που συνδέονται με το φύλο τους στην απουσία του πατέρα τους δημιουργεί διαστρεβλωμένη εικόνα για το αντρικό πρότυπο με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται στις σχέσεις με το άλλο φύλο. Επίσης, τα κορίτσια στρέφουν την επιθετικότητα τους προς τον εαυτό τους, παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, ενώ παράλληλα νοιώθουν φόβο εγκατάλειψης και απόρριψης από το αντίθετο φύλο. Μερικές φορές, μια κόρη θα σκεφτεί ότι ο πατέρας της έφυγε γιατί δεν πήγαινε καλά με την ίδια (Ντέκοβα, 2010).

Στην πραγματικότητα, ο γονέας του αντίθετου φύλου, είτε πρόκειται για κορίτσι είτε για αγόρι, επηρεάζει σημαντικά την αυτοπεποίθηση του παιδιού για την έλξη που ασκεί στο αντίθετο φύλο όπως και τη στάση του έναντι των ανδρών και των γυναικών. Έρευνες έχουν δείξει ότι το διαζύγιο αποτελεί ένα αβάσιμο δείκτη πρόβλεψης για την ψυχική υγεία, την χαμηλή επίδοση και την εγκληματικότητα των παιδιών (Λάνσκι, 1994).

Σύμφωνα με τις πιο πάνω έρευνες, φαίνεται ότι τα παιδιά που ζουν με τον γονέα του ίδιου φύλου τα καταφέρνουν καλύτερα στην προσαρμογή τους της καινούργιας ζωής τους. Τα αγόρια τα οποία ζουν με τη μητέρα τους μπορεί να υποφέρουν από την απουσία του πατρικού μοντέλου, ενώ η παρουσία ενός παππού, ενός αγαπημένου θείου ή ενός φίλου από το συγγενικό περιβάλλον της οικογένειας μπορεί να αποτελέσουν το αντρικό

πρότυπο προσφέροντας μακροχρόνια θετική επίδραση στο παιδί (Λάνσκι, 1994).

3.6 Άμεσες αντιδράσεις των παιδιών στο χωρισμό των γονέων του

Το διαζύγιο θεωρείται η πιο αγχογόνα κατάσταση για το παιδί γιατί συνδέεται με αναπόφευκτες αλλαγές στη σύνθεση της οικογένειας και με την απομάκρυνσή του ενός γονέα, ή και αδελφών. Η ανατροπή της δομής της οικογένειας, που αποτελεί ένα σημαντικό πλαίσιο αναφοράς για το παιδί, προκαλεί ένα αίσθημα ανασφάλειας. Σύμφωνα με τον Τσιάντη, 1991 η φυσική ή η ψυχολογική απουσία ενός από τους δύο γονείς βιώνεται ως σημαντική απώλεια από το παιδί. Έτσι συχνά παρατηρείται έντονο άγχος αποχωρισμού και αντιδράσεις αντίστοιχες με αυτές που εκδηλώνονται μετά το θάνατο ενός γονέα. Όταν μάλιστα η απουσία ενός γονέα συνοδεύεται από μια αρνητική εικόνα για αυτόν, οι επιπτώσεις στο παιδί μπορεί να είναι σοβαρότερες από την απώλεια του λόγω θανάτου (Κοντοπούλου, 2007).

Τα συναισθήματα και οι αντιδράσεις των παιδιών όταν η οικογένεια διαλύεται, καθώς και οι επιπτώσεις στην εξέλιξή τους, ποικίλλουν και συνδέονται τόσο με τις κοινωνικές και οικογενειακές συνθήκες που διαμορφώνονται και τη στήριξη που δέχονται, όσο και με τα χαρακτηριστικά του ίδιου του παιδιού, όπως το φύλο, την ηλικία, την ψυχική συγκρότηση του και την θέση που κατέχει στη σειρά των αδερφών του (πρωτότοκος, δευτερότοκος, μοναχοπαιδί). Ο τρόπος που το κάθε παιδί κατανοεί και βιώνει το χωρισμό των γονέων του εξαρτάται από το εξελικτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται. Το είδος του προβληματισμού που αναπτύσσει το παιδί, η φύση της σχέσης του με τους γονείς του, οι τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ψυχολογική του ανάπτυξη, η οποία πάλι συνδέεται με την ηλικία. Σύμφωνα με την Ντόλτο, 1997 ιδιαίτερα ευαίσθητη θεωρείται η περίοδος μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών, λόγω της εξάρτησης των παιδιών από τους γονείς τους. Η αρχική αντίδραση των παιδιών είναι πάντα το άγχος που προκαλείται από την αλλαγή του οικογενειακού πλαισίου και την αβεβαιότητα για το μέλλον τους. Όσο μικρότερο είναι το παιδί τόσο

λιγότερα εφόδια έχει για να επεξεργαστεί το άγχος του και τόσο πιο έντονες είναι οι αντιδράσεις σε σωματικό και συμπεριφοριστικό επίπεδο (Κοντοπούλου, 2007).

Οι ψυχολογικές θεωρίες οι οποίες εξετάζουν το φαινόμενο του χωρισμού ως μια διεργασία που εκτυλίσσεται σε φάσεις αναφέρονται στα χαρακτηριστικά για κάθε βάρη στρες που έχουν να αντιμετωπίσουν τα παιδιά. Τα στρες αυτά προέρχονται είτε από το περιβάλλον των παιδιών είτε από δικές τους εσωτερικές πηγές, από τον εαυτό τους. Για τα παιδιά όλων των ηλικιών κύριες πηγές εξωτερικού στρες είναι: α) οι συνεχιζόμενες συγκρούσεις ανάμεσα στους γονείς, β) η απώλεια της σχέσης με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια και γ) η συναισθηματική αποσταθεροποίηση ενός γονιού, κυρίως αυτού που έχει την επιμέλεια. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν προκύπτουν όλο και νέες εσωτερικές πλέον πηγές στρες, που σχετίζονται με τις αντιλήψεις και τα πιστεύω του παιδιού, τις φαντασίες και τις εσωτερικές του συγκρούσεις (Αντωνιάδου και συν, 1994).

Η ψυχολογική ανάπτυξη, όπως διαφοροποιείται με την ηλικία του κάθε παιδιού, οδηγεί σε διαφορετικούς κάθε φορά τρόπους αντιμετώπισης των στρες που δημιουργούνται, σε διαφορετικούς και διαφοροποιημένους μηχανισμούς άμυνας και σε νέες κάθε φορά μορφές εκδηλώσεων στο επίπεδο της συμπεριφοράς. Για παράδειγμα τα πολύ μικρά παιδιά, επειδή έχουν λιγότερες αναμνήσεις από το παρελθόν τους, προσαρμόζονται πιο γρήγορα στη νέα κατάσταση των πραγμάτων μετά το διαζύγιο των γονέων του και συνήθως αναστατώνονται λιγότερο από τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Ένα παιδί προσχολικής ηλικίας δεν καταλαβαίνει απόλυτα τις επιπτώσεις του χωρισμού και του διαζυγίου, βιώνει όμως την απουσία ενός γονιού και συνήθως διακατέχεται από τον φόβο της εγκατάλειψης. Τα παιδιά ηλικίας έξι, επτά ή οχτώ χρονών θλίβονται ιδιαίτερα. Ένα παιδί εννέα ή δέκα ετών θα αισθανθεί θυμό και ότι είναι θύμα μιας κατάστασης την οποία δεν μπορεί να ελέγξει, ενώ ένας έφηβος μπορεί να θυμώσει με το γονιό που εκείνος θεωρεί ότι φταίει και να νιώσει ενοχλημένος από την όλη κατάσταση. Τα περισσότερα παιδιά εξαιτίας του φυσιολογικού τους εγωκεντρισμού, ανησυχούν για τις τυχόν αλλαγές στη ζωή τους από το που

θα μένουν στο εξής, μέχρι το αν θα αλλάξουν σχολείο (Λάνσκι, 1994; Αντωνιάδου και συν, (1994).

Σύμφωνα με τον Prugh-Harllow (1966) το διαζύγιο είναι διεθνώς παραδεκτό ότι αποτελεί μια αιτία πολύ πιθανόν βλαπτική για τη ψυχολογική ισορροπία των παιδιών. Βέβαια μπορεί να είναι και πηγή ανακούφισης, όταν υπάρχει ανοιχτή βία μεταξύ του ζευγαριού, οπότε είναι λάθος να διατηρηθεί ο γάμος με κάθε μέσο για χάρη των παιδιών. Η συγκεκριμένη αποστέρηση, που δεν οφείλεται σε φυσική απουσία του ενός ή και των δύο γονιών αλλά είναι το αποτέλεσμα διαταραγμένων ενδοοικογενειακών σχέσεων, μπορεί να προκαλέσει βλάβη στη ψυχική υγεία των παιδιών παρόμοια με αυτή που οφείλεται σε φυσικό αποχωρισμό, δηλαδή διαζύγιο, θάνατο κ.ά. (Κούρος, 1993).

Σε κάθε περίπτωση, τα παιδιά παρουσιάζουν ψυχοσωματικά συμπτώματα μέσα από τα οποία εκφράζουν έντονη θλίψη ή και τις ενοχές τους για το χωρισμό των γονιών τους, ενώ πασχίζουν να επανακτήσουν τον έλεγχο της ζωής τους τον οποίο θεωρούν ότι ξαφνικά χάνουν (Σαραντοπούλου, 2010).

3.6.1 Γενικοί παράγοντες:

Σύμφωνα με τον Κούρο (1993), οι γενικοί παράγοντες που επηρεάζουν το παιδί είναι:

α) το άγχος από τη διακοπή του συνηθισμένου τρόπου ζωής της οικογένειας (αλλαγή κατοικίας, σχολείου, φίλων κ.ά.)

β) η εξελικτική διαδικασία προς το διαζύγιο με ένταση στις σχέσεις των γονέων, έλλειψη επικοινωνίας, μέχρι και τη ανοιχτή βία στις σχέσεις των γονέων, αποτελεί μια διαταραχή της ισορροπίας όλης της οικογένειας με κατάληξη την αποδιοργάνωσή της. Τα παιδιά νιώθουν τα πάντα, φοβούνται το χωρισμό των γονιών τους, πολύ πριν συμβεί αυτός και συχνά καταβάλλουν φιλότιμες προσπάθειες να τον αποτρέψουν, ενώ αποστερούνται της ανταπόκρισης (από τους γονείς), στις συναισθηματικές

τους ανάγκες και είναι ήδη ψυχολογικά επηρεασμένα όταν επέρχεται ο χωρισμός των γονέων.

γ) οι κοινωνικές επιπτώσεις του διαζυγίου είτε με την έννοια του κοινωνικού στίγματος είτε με την έννοια της έλλειψης ή όχι υποστήριξης από το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου που πήρε διαζύγιο.

δ) η μεταβολή στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας και τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτήν λόγω χάρη, η αναγκαστική έναρξη μιας εργασίας της μάνας μετά το διαζύγιο, ευτελέστερα ρούχα ή παιχνίδια για το παιδί κ.ά.

3.6.2 Ειδικοί παράγοντες:

Οι δε ειδικοί παράγοντες, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα είναι:

α) η ηλικία του παιδιού και ο χρόνος κατά τον οποίο γίνεται η εκτίμηση της επίδρασης του διαζυγίου. Οι ψυχικές διαταραχές των παιδιών ποικίλουν και μπορούν να πάρουν τη μορφή της νευρωτικής διαταραχής, των διαταραχών της συμπεριφοράς και του χαρακτήρα και πιο σπάνια της ψύχωσης (έως σχιζοφρένειας). Συχνά συναντάται μια πτώση στη σχολική επίδοση του παιδιού και συμπτώματα παλινδρόμησης ψυχολογικής σε συμπεριφορές μικρότερης ηλικίας (το παιδί που ήδη είχε τον έλεγχο των σφιγκτήρων του ξαναβρέχεται στο κρεβάτι του, πιπίλισμα του μεγάλου δακτύλου όπως συνήθιζε να κάνει σε μικρότερη ηλικία, πισωγύρισμα σε νηπιακή ομιλία, ενώ είδη φοιτούσε κανονικά στο σχολείο, επιμένει να ξαναγυρίσει για ύπνο στο κρεβάτι του γονιού ενώ κοιμόταν στο δωμάτιο του, άρνηση του παιδιού να πηγαίνει στο σχολείο κ.ά.

β) το φύλο του παιδιού και το φύλο του γονέα που είναι μακριά παίζουν ρόλο, με την έννοια της συναισθηματικής αποστέρησης και της δυσχέρειας στους μηχανισμούς ταύτισης με το φύλο, με αποτέλεσμα διαταραχές στις

διαπροσωπικές σχέσεις αργότερα στη ζωή ανάλογα με την ηλικία που έγινε ο χωρισμός. Ενδεικτικά, η απουσία της μητέρας προκαλεί συναισθηματική ρηχότητα για τα παιδιά και των δύο φύλων και επίσης, συχνά προκαλεί νεύρωση στις γυναίκες. Αντίθετα η απουσία του πατέρα προκαλεί σεξουαλική παραπρωματικότητα στις γυναίκες και τάσεις για διαταραχές στην ταύτιση με το φύλο στα αγόρια καθώς επίσης προβλήματα πειθαρχίας και αντίδρασης σε κάθε εξουσία.

γ) η ποιότητα των σχέσεων του παιδιού με τους γονείς του πριν και μετά το διαζύγιο είναι θεμελιώδους σημασίας. Το παιδί πρέπει να διατηρεί ικανοποιητικές σχέσεις και με τους δύο γονείς και να μη γίνεται το "μπαλάκι" στο πεδίο μάχης των διαφορών μεταξύ των γονέων του. Η μεγαλύτερη καταστροφή για ένα παιδί είναι όταν η επιμέλεια ανατεθεί σε ένα πρόσωπο με το οποίο το παιδί δεν έχει δεσμούς ή σε ένα γονέα, ο οποίος χρησιμοποιεί το παιδί για δικούς του παθολογικούς λόγους. Στη σημερινή εποχή είναι γνωστό πως υπάρχουν αδιάφορες ή σχιζοφρενείς μητέρες, ενώ κάποιοι πατέρες εμφανίζουν μια αξιοζήλευτα στοργική και ζεστή συμπεριφορά.

3.7 Αναμενόμενες και Τυπικές αντιδράσεις των παιδιών στο διαζύγιο των γονέων τους

Μερικές από τις αναμενόμενες και τυπικές αντιδράσεις των παιδιών στο χωρισμό και το διαζύγιο των γονέων τους, σύμφωνα με τους Ερμέλ (2006) and Bacus (2005) είναι:

- άρνηση, τα παιδιά δεν μπορούν ή δεν θέλουν να αποδεχτούν τη διάλυση της οικογένειάς τους, ζώντας με ψευδαισθήσεις πως απλά όλα θα γίνουν όπως πριν.
- φόβος εγκατάλειψης, μερικά παιδιά αισθάνονται ότι οι γονείς τους θα χωρίσουν και δεν θα υπάρχει κανείς να τα φροντίζει και να τα νοιάζεται. Στεναχωριούνται για τη δική τους ή την ασφάλεια των άλλων, εκφράζουν φόβους για την υγεία τους και για το ποιός θα τα φροντίζει στο μέλλον, γίνονται πολύ γκρινιάρικα και αναζητούν

συνεχώς προσοχή και διαβεβαίωση για την αγάπη των γονέων τους και ότι όλα είναι εντάξει.

- **Θυμός και επιθετικότητα**, τα παιδιά μπορεί να εκφράσουν επιθετικότητα και θυμό απέναντι στα αδέρφια, τους συνομηλίκους, τους συγγενείς ή τους γονείς (ιδιαίτερα ενάντια στο γονιό στον οποίο το παιδί καταλογίζει το φταίξιμο). Ακόμη μπορεί να παρουσιάσουν πτώση στις σχολικές επιδόσεις ή να προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν το διαζύγιο για να ασκήσουν εξουσία και να διεκδικήσουν δικαιώματα.
- **λύπη**, τα παιδιά μπορεί να φαίνονται λυπημένα συνεχώς ή κατά διαστήματα, να κλαίνε, να νιώθουν κουρασμένα, υπερκινητικά ή αποσυρμένα.
- **ενοχή**, συχνά τα παιδιά αισθάνονται ότι φταίνε αυτά για τις συγκρούσεις των γονιών τους. Μπορεί να πιστεύουν ότι ρίζα των γονεϊκών συγκρούσεων βρίσκονται κάποια δικά τους λάθη. Αυτή η πεποίθηση ενισχύεται ιδιαίτερα όταν οι γονείς συγκρούονται μπροστά στα παιδιά και μάλιστα με αφορμή την αντιμετώπιση των προκλητικών συμπεριφορών των παιδιών.
- **Αλλαγές ύπνου και υγείας**, διαρκώς υπνηλία, διαταραχή του ύπνου ή της διατροφής, τα παιδιά έχουν τάσεις απομόνωσης, έχουν άσχημα όνειρα και εφιάλτες με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές να φοβούνται να κοιμηθούν μόνο τους.
- **Παλινδρόμηση**, πολλά παιδιά επιστρέφουν στο προηγούμενο στάδιο ανάπτυξης και λειτουργικότητας όπως για παράδειγμα να ζητάνε κάποιο προηγούμενο αγαπημένο αντικείμενο για να κοιμηθούν , βρέχονται τη νύχτα κτλ. Αυτά συνήθως υποχωρούν με αρκετή κατανόηση από τους γονείς χωρίς κατηγορίες και κριτική.
- **Υπερωριμότητα**, σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά φέρονται σαν να είναι ενήλικες, κρύβουν τη λύπη τους ώστε να ανακουφίσουν και να παρηγορήσουν τον γονέα που έχει την επιμέλεια.

- Ανασφάλεια, τα παιδιά συνεχώς κρέμονται από τον/την γονέα, αρνούνται να πηγαίνουν στο σχολείο, έχουν αυξημένη κτητικότητα για ανθρώπους, ζώα και αντικείμενα, τραβάνε τα πράγματα στα όρια τους και ελέγχουν τα όρια που θέτουν οι γονείς τους ειδικά όταν πηγαίνουν από το σπίτι του/της ενός γονιού στο σπίτι του/της άλλης, αναζητώντας υποκατάσταση των γονιών τους (παππούς, γιαγιά) για ανακούφιση.
- Προσπάθειες συμφιλίωσης-εναντίωσης, μια ακόμη αντίδραση των παιδιών στο χωρισμό των γονέων τους είναι η άρνηση τους για αλλαγή κατοικίας στις μέρες που ορίζει ο διακανονισμός ή αρνούνται με κάθε τρόπο να μιλήσουν ή να συναντήσουν τον ένα από τους δύο γονείς. Ακόμα μπορεί να συμμαχήσουν με τον αδύνατο ή αδικημένο γονιό και να εναντιώνονται, να κακολογούν ή να απορρίπτουν τον άλλο.

3.7.1 Θετικές επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά

Σύμφωνα με την Σφήκα (2006), οι θετικές επιπτώσεις του διαζυγίου είναι:

- Κατά κύριο λόγο τα παιδιά απαλλάσσονται από το αρνητικό κλίμα των συνεχών συγκρούσεων μέσα στην οικογένεια
- Οι γονείς συνήθως έχουν πιο ποιοτική και στενή επαφή με τα παιδιά μετά το χωρισμό παρά πριν. Αφιερώνουν περισσότερο χρόνο και είναι πρόθυμοι να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες των παιδιών τους (δώρα, βόλτες, ταξίδια κτλ).

3.8 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά

Σύμφωνα με τους Hetherington-Bridges (1998), η ερμηνεία της σχέσης του διαζυγίου και της προσαρμογής των παιδιών βασίζεται στις πέντε ακόλουθες θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες αναλύονται πιο κάτω : α)

ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με αυξημένο κίνδυνο και ευπάθεια, β) η σύνθεση της οικογένειας – απουσία του ενός γονέα, γ) το στρές και η δυσμενής κοινωνικό – οικονομική κατάσταση, δ) επιβαρυσμένη ψυχολογική κατάσταση των γονέων και ε) λειτουργία της οικογένειας.

3.8.1 Ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με αυξημένο κίνδυνο και ευπάθεια:

Η προσέγγιση με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με αυξημένο κίνδυνο ευπάθεια, αναφέρεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενηλίκων και των παιδιών που μπορεί να επηρεάσουν την έκθεση τους και την προσαρμοστικότητα τους σε αντίξοες συνθήκες και τραυματικές εμπειρίες .

Ορισμένα χαρακτηριστικά των παιδιών είτε κάνουν τα παιδιά πιο ευάλωτα και μειώνουν την προσαρμοστικότητα τους στο έντονο στρες από τις μεταβολές της συζυγικής κατάστασης των γονέων τους είτε τα προστατεύουν και έχουν την ψυχολογική επάρκεια και αντοχή για να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες των μεταβολών αυτών. Τα χαρακτηριστικά αυτά αναφέρονται κυρίως στην προσωπικότητα και την ιδιοσυγκρασία, στο στάδιο ανάπτυξης, στην ηλικία και στο φύλο των παιδιών. Τα παιδιά με εύκολη ιδιοσυγκρασία, κοινωνική ωριμότητα και επάρκεια, υπευθυνότητα και με λόγια προβλήματα συμπεριφοράς – σε αντίθεση με τα παιδιά με δύσκολη ιδιοσυγκρασία και προβλήματα συμπεριφοράς – είναι πιο ικανά να αντιμετωπίσουν το χωρισμό των γονέων τους και είναι περισσότερο πιθανό να έχουν πιο θετική αντιμετώπιση και στήριξη από τους γονείς τους και από άλλα άτομα του περιβάλλοντος τους. Σε κάθε στάδιο ανάπτυξης τα παιδιά έχουν διαφορετικές αντιδράσεις και ανάγκες. Όσον αφορά το φύλο, ενώ σε παλιότερες έρευνες υπήρχαν συχνές αναφορές ότι τα αγόρια αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα προσαρμογής μετά το χωρισμό των γονέων τους σε σύγκριση με τα κορίτσια, νεότερες έρευνες έχουν δείξει ότι οι διαφορές μεταξύ των δυο φύλων δεν είναι τόσο εμφανείς και σταθερές όσο είχε προηγουμένως αναφερθεί.

3.8.2 Η σύνθεση της οικογένειας – απουσία του ενός γονέα:

Η προσέγγιση με βάση τη σύνθεση της οικογένειας. Πολύ σημαντικό παράγοντα για την ομαλή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών αποτελεί η παρουσία και των δύο βιολογικών γονέων στην οικογένεια. Σύμφωνα με την παραδοσιακή άποψη, οποιαδήποτε απόκλιση στη δομή της οικογένειας – πέρα από την παραδοσιακή μορφή της πυρηνικής οικογένειας με τους δύο βιολογικούς γονείς μπορούν να παρέχουν πολλαπλά πρότυπα ρόλων στα παιδιά τους, καθώς και να συμμετέχουν και να αλληλοϋποστηρίζονται, στη διαπαιδαγώγηση, την επίβλεψη, τη φροντίδα και την πειθαρχία των παιδιών (Χατζηχρήστου, 1999).

Οι αρνητικές επιπτώσεις του διαζυγίου οφείλονται στην ελλιπή κοινωνικοποίηση και τις ελλειπείς διαδικασίες ταύτισης του παιδιού που μεγαλώνει με τον ένα από τους δύο γονείς. Η ψυχαναλυτική άποψη δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην επίλυση του οιδιπόδειου συμπλέγματος και στην ομαλή μετέπειτα ταύτιση του παιδιού με το γονέα του ίδιου φύλου στην προσχολική ηλικία. Έτσι, ο χωρισμός των γονέων θεωρείται ότι έχει ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στα μικρά παιδιά, κυρίως στα αγόρια, στο βαθμό που συνήθως ο πατέρας είναι εκείνος από τους δύο γονείς που δεν έχει την επιμέλεια των παιδιών και δεν μένει μαζί τους. Η θεωρία της προσκόλλησης αναφέρεται στη σπουδαιότητα της συναισθηματικής σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στο παιδί και στη μητέρα του ή / και προς άλλα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος του που το περιποιούνται και το φροντίζουν κατά τη νηπιακή ηλικία. Η σταθερότητα των σχέσεων αυτών κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού είναι σημαντική για τη μετέπειτα ψυχοκοινωνική του εξέλιξη. Το διαζύγιο επιφέρει την απουσία και την αποστέρηση του ενός γονέα, συνήθως του πατέρα, με αποτέλεσμα τη ρήξη των συναισθηματικών δεσμών μεταξύ γονέα και παιδιού, όποτε θεωρείται ότι έχει περισσότερες αρνητικές επιδράσεις στη μικρή κυρίως ηλικία (Χατζηχρήστου, 1999).

Το διαζύγιο ακολουθείται από μια μεταβολή της σχέσης των παιδιών με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια ως προς τη χρονική διάρκεια της επαφής και την ποιότητα της σχέσης. Συνήθως, τα περισσότερα παιδιά δεν έχουν

συχνή επαφή με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια, συνήθως των πατέρα, ενώ ακόμα και όταν υπάρχει συχνή επαφή, περιορίζεται σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Απόψεις σχετικές με την ελλιπή κοινωνικοποίηση των παιδιών και την έλλειψη πατρικού μοντέλου στην οικογένεια τονίζουν τη σημασία της απουσίας του ενός γονέα στην εφηβική κυρίως ηλικία για την εξέλιξη της προσωπικότητας και τη διαμόρφωση των σχέσεων με το άλλο φύλο. Πολλές μητέρες που έχουν την επιμέλεια, εξαιτίας των διαφορετικών συνθηκών ζωής μετά το διαζύγιο, διαθέτουν λιγότερο χρόνο και ενέργεια για τα παιδιά, γεγονός που συνδέεται και με τη μείωση της επίβλεψης, της πειθαρχίας και της βοήθειας προς τα παιδιά (Χατζηχρήστου, 1999).

3.8.3 Το στρες και δυσμενής κοινωνικό – οικονομική κατάσταση:

Η προσέγγιση που αναφέρεται στη δυσμενή μεταβολή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας μετά το διαζύγιο ερμηνεύει τις επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά με βάση τη σημαντική μείωση του οικογενειακού εισοδήματος στις μονογονεϊκές οικογένειες και τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι περισσότερες από τις οικογένειες αυτές αμέσως μετά το χωρισμό των γονέων. Η μεταβολή της οικονομικής κατάστασης στις μονογονεϊκές οικογένειες έχει πολλές φορές ως συνέπεια την αλλαγή κατοικίας και τη μετακόμιση σε πιο υποβαθμισμένες περιοχές καθώς και την αλλαγή σχολείου για τα παιδιά. Έχει παρατηρηθεί επίσης αλλαγή και στην εργασία και την απασχόληση των μόνων – μητέρων για την αντιμετώπιση οικονομικών δυσκολιών. Πολλές μόνες – μητέρες αναγκάζονται να δουλέψουν για πρώτη φορά ή να αυξήσουν τις ώρες εργασίας, με συνέπεια να διαθέτουν λιγότερο χρόνο για τα παιδιά τους (Χατζηχρήστου, 1999).

3.8.4 Η επιβαρημένη ψυχολογική κατάσταση των γονέων :

Η προσέγγιση των γονέων που αναφέρεται στην επιβαρημένη ψυχολογική κατάσταση των γονέων ερμηνεύει την επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά με βάση την ψυχολογική κατάσταση των γονέων και την ικανότητα τους

στο γονικό ρόλο. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι αντιδράσεις των παιδιών από αυτό καθεαυτό το στρες, και η επιβάρυνση της ψυχικής υγείας των γονέων συνδέεται με την προσαρμογή των παιδιών, επειδή έχει συνήθως ως αποτέλεσμα – ιδιαίτερα κατά την αρχική περίοδο μετά το χωρισμό – τη μειωμένη ικανότητα στο γονικό ρόλο (Χατζηχρήστου, 1999).

Το διαζύγιο είναι μια εξελικτική διαδικασία και πριν από αυτό συνήθως επικρατεί ένταση στις σχέσεις των γονέων. Η ένταση αυτή έχει διακυμάνσεις, που μπορεί να κυμαίνονταν από έλλειψη επικοινωνίας μέχρι και ανοιχτή βία στις σχέσεις τους. Με αποτέλεσμα είναι μια διαταραχή της ισορροπίας όλης της οικογένειας, που τελικά καταλήγει στην αποδιοργάνωση της. Αυτή η διαταραχή της ισορροπίας, όσο και αν οι γονείς προσπαθούν να την κρύψουν, περνάει στα παιδιά με αποκορύφωμα το διαζύγιο, που συχνά βλέπουμε ότι τα παιδιά φοβούνται ότι θα συμβεί αρκετό καιρό πριν το χωρισμό των γονέων τους. Η συνέπεια των παραπάνω είναι ότι οι γονείς δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών τους. Το περιβάλλον, δηλαδή, ήταν ένα περιβάλλον αποστέρησης και τα παιδιά είναι ήδη ψυχολογικά επηρεασμένα από αυτή την κατάσταση, όταν γίνεται ο χωρισμός των γονέων. (Τσιάντης, 1991)

3.8.5 Η λειτουργία της οικογένειας

Η προσέγγιση με βάση τη λειτουργία της οικογένειας αναφέρεται στις μεταβολές και τις διαταραχές των σχέσεων μεταξύ των πρώην συζύγων, καθώς και στις μεταβολές των σχέσεων των γονέων με τα παιδιά. Οι συνεχείς έντονες συγκρούσεις και η εχθρικότητα μεταξύ των γονέων πριν και μετά το διαζύγιο αποτελεί έναν από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες που συσχετίζεται με τα προβλήματα προσαρμογής των παιδιών. Η συνεχής εχθρότητα μεταξύ των γονέων και το αντίστοιχο συναισθηματικό κλίμα στο σπίτι προκαλούν άγχος, στρες, ανασφάλεια, κατάθλιψη καθώς και ποικίλα προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης στα παιδιά, τόσο στις οικογένειες με δυο γονείς όσο και στις μονογονεϊκές οικογένειες.

Όλες οι παραπάνω προσεγγίσεις μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικές. Η συνεκτίμηση όλων των προσεγγίσεων είναι απαραίτητα για μια πληρέστερη κατανόηση των ποικίλων παραμέτρων που σχετίζονται με την προσαρμογή των παιδιών και των σύνθετων τρόπων αλληλεπίδρασης τους που είναι καθοριστικό για τον προσδιορισμό και για την εξισορρόπηση των παραγόντων <κινδύνου> και των <προστατευτικών> παραγόντων για την προσαρμογή όλων των μελών της οικογένειας μετά το διαζύγιο (Χατζηχρήστου, 1999).

3.9 Σχολική ηλικία 6-12 χρονών

Η ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών αυτής της ηλικίας διευκολύνει την κατανόηση της συμπεριφοράς, των αντιδράσεων και των συναισθημάτων τόσο των άλλων όσο και του εαυτού τους. Αυτό όμως δε σημαίνει πως τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν ακόμη την ικανότητα για μια πληρέστερη ερμηνεία των αναδράσεων τους, των συναισθημάτων και των αιτιών που σχετίζονται με το χωρισμό των γονέων τους. Οι αναμενόμενες αντιδράσεις των παιδιών της σχολικής ηλικίας στην κρίση του χωρισμού των γονέων τους και των επακόλουθων αλλαγών χαρακτηρίζονται συνήθως από έντονη θλίψη, απόσυρση, ντροπή, φόβος, άγχος, φαντασιώσεις για προσωπική ευθύνη, θυμός, οργή, μετάθεση του θυμού για το διαζύγιο σε άτομα του οικογενειακού και του σχολικού περιβάλλοντος, προβλήματα διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς στο σπίτι και στο σχολείο, αναζήτηση των αιτιών και επεξηγήσεων για το διαζύγιο και έντονες εσωτερικές συγκρούσεις προκειμένου να πάρουν "θέση" υπέρ του ενός ή του άλλου γονέα (Χατζηχρήστου, 2005).

Οι αντιδράσεις των παιδιών αυτής της ηλικίας χαρακτηρίζονται από την έντονη σύγκρουση αισθημάτων θυμού, οργής και αφοσίωσης προς τον ένα γονέα ή και τους δύο γονείς. Τα παιδιά σε αυτή την αναπτυξιακή περίοδο είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στις πιθανές απαιτήσεις να πάρουν θέση στις

διαμάχες υπέρ του ενός ή του άλλου γονέα και να είναι αφοσιωμένα, αντίστοιχα, προς τον ένα ή τον άλλο γονέα. Αυτό συμβαίνει γιατί ίσως οι γονείς θεωρούν τα παιδιά τους ώριμα και αρκετά μεγάλα ώστε να τα έχουν ως σύμμαχό τους ενώ παράλληλα τα θεωρούν αρκετά μικρά ώστε να μπορούν να προκαλούν και να ενισχύουν τέτοιες μορφές συμπεριφοράς. Η σύγκρουση όμως αυτή επιτείνεται και από την ικανότητα των παιδιών να εμπλέκονται στη δυναμική των σχέσεων της οικογένειας, να επηρεάζουν ενεργητικά και να κατευθύνουν με επιδέξιους τρόπους τις σχέσεις και την επικοινωνία των μελών της οικογένειας μετά το χωρισμό. Από την άλλη πλευρά, αποτελέσματα ερευνών έχουν επίσης επισημάνει πως:

- τα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας αμύνονται προσπαθώντας να παραμείνουν ουδέτερα και αφοσιωμένα και στους δυο γονείς ώστε να διασφαλίσουν την αγάπη τους, ενώ
- τα μεγαλύτερα παιδιά της σχολικής ηλικίας θεωρούν τη συμμαχία τους με τον ένα γονέα-κυρίως το γονέα που έχει την επιμέλεια-πηγή υποστήριξης και σταθερότητας. Επιπλέον, τη θεωρούν πηγή άμυνας για την αντιμετώπιση του άγχους τους, καθώς έχουν τη δυνατότητα εκφόρτισης του θυμού τους στο γονέα που δεν έχει την επιμέλεια (Χατζηχρήστου, 2005).

Τα παιδιά της σχολικής ηλικίας χωρίζονται σε δύο ομάδες. Εκείνα της πρώτης σχολικής ηλικίας (6-8 χρονών) και τα μεγαλύτερα παιδιά της σχολικής ηλικίας (9-12 χρονών). Τα παιδιά αυτής της ηλικίας αντιλαμβάνονται και κατανοούν καλύτερα το χωρισμό των γονιών τους, καθώς οι γνωστικές ικανότητες τους αναπτύσσονται σταθερά. Έτσι έχουν την ικανότητα να φαντάζονται καλύτερα διάφορες μελλοντικές εκδοχές για τη ζωή τους. Ταυτόχρονα μπορούν να αναπτύξουν και περισσότερες δικές τους αghογόνες φαντασιώσεις για το τι μπορεί να συμβεί. Η συναισθηματική ανεξαρτησία τους μεγαλώνει, διατηρώντας όμως έντονη την ανάγκη της σταθερής βάσης του σπιτιού. Τα παιδιά αγαπούν πολύ και με λιγότερη αμφιθυμία τους γονείς τους και καθώς περνούν από τις αποκλειστικά δυαδικές σχέσεις σε μια ευρύτερη αντίληψη των οικογενειακών σχέσεων, αποκτούν μια δική τους αίσθηση της έννοιας της

οικογένειας ως μονάδας. Πλέον, μπορούν να διακρίνουν τις δικές τους αντιλήψεις από αυτές των άλλων και τις δικές τους σχέσεις από τις σχέσεις των άλλων μεταξύ τους π.χ. των γονέων τους. Καθώς αναπτύσσεται ο κοινωνικός ρόλος του φύλου, τα παιδιά έχουν ιδιαίτερη ανάγκη από τη σχέση του πατέρα είτε για να σταθεροποιήσουν την αρσενική τους ταυτότητα, είτε για να ενισχύσουν τη θηλυκή τους ταυτότητα ως κορίτσια μέσα από την εκτίμηση και αποδοχή της από τη μεριά του πατέρα (Αντωνιάδου και συν, 1994).

Παράλληλα με τα παραπάνω αναπτύσσεται η ικανότητα των παιδιών να εκφράζονται με το λόγο και να κατανοούν καλύτερα το λόγο των άλλων. Διατηρούν ωστόσο ακόμη χαρακτηριστικά μικρότερων ηλικιών και ιδιαίτερα του εγωκεντρικού τύπου σκέψης. Στις εξωτερικές πηγές στρες προστίθενται φαντασιώσεις που φοβίζουν το παιδί (φόβοι π.χ. ότι κάποιος γονιός θα πάθει κάτι ή ότι θα το εγκαταλείψουν), καθώς επίσης και αυτοκατηγορίες όπως π.χ. ότι δεν αξίζει την αγάπη του πατέρα γι' αυτό ο μπαμπάς έφυγε ή δεν έρχεται να το επισκεφτεί (Αντωνιάδου και συν, 1994).

Τα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας κατά την περίοδο του χωρισμού των γονέων τους δείχνουν λύπη και θλίψη, εκδηλώσεις θρήνου και συντριβής παρόμοιες με αυτές στη διαδικασία του θρήνου μετά το θάνατο, σε σημείο που να μην είναι σε θέση να λειτουργούν αυτόνομα. Στη θλίψη τους τα παιδιά μπορεί να αντιδράσουν με οργή ή θυμό. Το άγχος και η οργή που νιώθουν τα παιδιά στο χωρισμό των γονέων τους εκφράζεται μέσα από τις ενοχές που έχουν οι οποίες συχνά οδηγούν σε σωματοποιήσεις (με κοιλόπονους ή κεφαλόπονους), διάφορες νευρικές συνήθειες (φάγωμα νυχιών, μάσημα μαλλιών κ.ά.). Τα παιδιά στη προσπάθεια τους να παραμείνουν αφοσιωμένα και στους δύο γονείς εκφράζουν έντονα τους φόβους και το άγχος τους για την ασταθή οικογενειακή τους κατάσταση, καθώς και τις έντονες ελπίδες για συμφιλίωση των γονέων τους (Χατζηχρήστου, 1999; Αντωνιάδου και συν, 1994).

Πολλά από τα παιδιά ιδιαίτερα τα αγόρια νιώθουν έντονη θλίψη στην απώλεια του πατέρα τους, ανεξάρτητα από την ποιότητα της σχέσης τους μαζί πριν το χωρισμό, επιθυμούν συχνότερη επικοινωνία μαζί του ενώ για

αρκετά παιδιά η ανάγκη ύπαρξης του πατέρα είναι τόσο έντονη που ζητούν από τις μητέρες τους να ξαναπαντρευτούν. Οι ερευνητές θεωρούν ότι η ανάγκη των παιδιών αυτής της ηλικίας για τον πατέρα συνδέεται με θέματα πειθαρχίας, ελέγχου, ταύτισης με το ανδρικό πρότυπο και με φόβους παλινδρόμησης στην επίλυση του οιδιπόδειου συμπλέγματος (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα συναισθήματα των παιδιών για τη μητέρα που έχει την επιμέλεια πολλές φορές είναι λιγότερο θετικά απ' αυτά που δείχνουν για τον πατέρα που τα επισκέπτεται ενώ, τα αγόρια που είναι ιδιαίτερα πληγωμένα από τη στέρηση του πατέρα μερικές φορές εκφράζουν θυμό προς τη μητέρα. Πολλά από τα παιδιά όμως μεταθέτουν το θυμό τους και την οργή τους για το διαζύγιο στα αδέρφια τους, τους φίλους ή τους δασκάλους τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Αρκετό διάστημα μετά το χωρισμό, πολλά παιδιά εκφράζουν με λύπη την αποδοχή τους για το διαζύγιο, αν και αρκετά αγόρια συνεχίζουν να τρέφουν ελπίδες για συμφιλίωση των γονέων τους και να επιθυμούν συχνότερη επικοινωνία με το πατέρα τους. Προσπαθούν να παραμένουν αφοσιωμένα και στους δύο γονείς παρά τις αντίθετες, συνήθως, προσπάθειες των γονέων ενώ παράλληλα κάνουν προσπάθειες να επιλύσουν της συγκρούσεις αφοσίωσης με ψυχολογική απομάκρυνση από το γονέα που έχει ανάλογες απαιτήσεις. Τα παιδιά αντιδρούν στο χωρισμό με τρόπους απροσάρμοστους όπως α) αίσθηση παραίτησης: το παιδί ενδέχεται να αποτραβηχτεί από την οικογενειακή και σχολική ζωή. Αυτός είναι ένας ψυχολογικός μηχανισμός άμυνας που ονομάζεται "συναισθηματική απομόνωση", β) επιθετικότητα: το παιδί ενδέχεται να εκδηλώσει τον εσωτερικό πόνο, τη δυσαρέσκεια, τη σύγχυση ή την ταραχή του γινόμενο επιθετικό προς τους άλλους, γ) υποκατάσταση: το παιδί ίσως ψάξει να βρει ένα υποκατάστατο του πατέρα ή της μητέρας (Χατζηχρήστου, 1999; Herbert, 1998).

Η εξωτερίκευση του θυμού των παιδιών ιδιαίτερα των αγοριών στο σχολικό περιβάλλον, με ποικίλες μορφές επιθετικότητας, αντίδρασης και απειθαρχίας διευκολύνει τα παιδιά να επανακτήσουν την ισορροπία τους σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Τα μεγαλύτερα παιδιά σχολικής ηλικίας (9-12 χρονών) μπορούν να κατανοήσουν περισσότερο ρεαλιστικά

το διαζύγιο χάρη στις αναπτυσσόμενες γνωστικές ικανότητες τους. Αυτό όμως δεν δηλώνει πως τα παιδιά δέχονται εύκολα ότι το διαζύγιο συμβαίνει «σ' αυτά», ακόμη μάλιστα και σε οικογένειες που προϋπήρχαν έντονες συγκρούσεις ανάμεσα στους γονείς. Σ' αυτή την ηλικία όμως τα παιδιά έχουν είδη αποκτήσει μεγαλύτερη ανεξαρτησία από το σπίτι τους επενδύοντας περισσότερο χρόνο και ενέργεια στο σχολείο, στις φιλίες τους και σε άλλες δραστηριότητες. Δεν παύουν όμως να έχουν ανάγκη από το σταθερό πλαίσιο του σπιτιού, ενώ παρ' όλες τις μεγαλύτερες αφαιρετικές ικανότητες, η σκέψη είναι απόλυτη, τα πράγματα «άσπρα-μαύρα», οι γονείς «καλοί ή κακοί» (Χατζηχρήστου, 1999).

Καθώς τα παιδιά ενδιαφέρονται για το πώς τα βλέπουν οι άλλοι, ντρέπονται συχνά για την οικογενειακή τους κατάσταση (την οποία μάλιστα πολλές φορές κρύβουν ή αποσιωπούν). Η έντονη, αλλά ακόμη αδιαφοροποίητη έννοια της δικαιοσύνης που έχουν, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για τις σχέσεις των γονέων μεταξύ τους και η ανάγκη απόδοσης «δικαίου» και ευθυνών τα οδηγεί στην πιο χαρακτηριστική για την ηλικία αυτή σύγκρουση, τη σύγκρουση νομιμοφροσύνης. Η τάση του παιδιού να πάρει θέση στις διαμάχες υπέρ του ενός γονιού έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη του να είναι νομιμόφρον και προς τους δύο γονείς και να αγαπιέται και από τους δύο. Η χρησιμοποίηση, συνειδητή ή ασυνειδητή, του παιδιού ως συμμάχου του ενός από τους δύο γονείς μπορεί να εντείνει αβάσταχτα αυτήν τη σύγκρουση νομιμοφροσύνης. Το δεύτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του τρόπου επεξεργασίας σε αυτήν την ηλικία είναι η χρησιμοποίηση πιο επεξεργασμένων ψυχολογικών μηχανισμών άμυνας ενάντια στη συναισθηματική αναταραχή (Χατζηχρήστου, 1999).

Καθώς το παιδί μεγαλώνει, στις εσωτερικές πηγές στρες των προηγούμενων ηλικιών (φαντασιώσεις για το τι μπορεί να συμβεί και του εγωκεντρικού τύπου απόδοσης ευθυνών) προστίθενται νέες τάσεις από ανταγωνιστικές ανάγκες και συναισθήματα. Αυτές οι νέες συγκρούσεις μπορεί να είναι ιδιαίτερα οδυνηρές, καθώς το παιδί παλεύει π.χ. ανάμεσα στο θυμό του για τον ένα γονέα ή και για τους δύο γονείς και την αγάπη του γι' αυτούς, ή ανάμεσα στην επιθυμία να βρίσκεται με τους φίλους του και την ανάγκη να μείνει κοντά να βοηθήσει τον αναστατωμένο γονιό του. Οι συγκρούσεις

αυτές όπως και η σύγκρουση νομιμοφροσύνης δεν γίνονται συνήθως μ' αυτόν τον άμεσο τρόπο αντιληπτές ούτε από τα ίδια τα παιδιά ούτε από το περιβάλλον τους. Ψυχολογικοί μηχανισμοί άμυνας μπαίνουν σε λειτουργία και οδηγούν σε συμπεριφορές και συναισθήματα χωρίς ορατές συνδέσεις με την αφετηρία τους. Διανοητικοποίηση (ερμηνεία δυσάρεστων καταστάσεων χωρίς συναίσθημα), άρνηση («δεν με νοιάζει»), μετάθεση (ενοχλητική συμπεριφορά π.χ. προς τα αδέρφια), σωματοποίηση (πονοκέφαλοι, κοιλόπονοι), αντισταθμιστικά συναισθήματα (υπερβολική αφοσίωση στο γονέα αντί για το θυμό απέναντί του), ταύτιση με τον απόντα πατέρα (με την υιοθέτηση στάσεων, χειρονομιών, ενδιαφερόντων αντί για την δήλωση της έλλειψης από την απουσία του) είναι οι πιο συνηθισμένοι μηχανισμοί άμυνας (Χατζηχρήστου, 1999).

Τα παιδιά σχολικής ηλικίας δείχνουν να αντιλαμβάνονται με λύπη την πραγματικότητα της διάλυσης της οικογένειας τους και της σύγκρουσης των γονέων τους. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας παρουσιάζουν πολύ μικρή παλινδρόμηση σε μορφές συμπεριφοράς μικρότερης ηλικίας και προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματα τους και τους φόβους με τους ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω. Αυτό πολλές φορές δυσκολεύει τα άτομα του περιβάλλοντός τους να καταλάβουν τα πραγματικά τους συναισθήματα. Τα παιδιά χρησιμοποιούν την άρνηση, την αποφυγή των σκέψεων για το διαζύγιο, την αναζήτηση υποστήριξης από τους άλλους, τη συνεχή κίνηση και την ενασχόληση τους με νέες δραστηριότητες ως μηχανισμούς αντιμετώπισης των οδυνηρών συναισθημάτων τους και του θρήνου τους για τη διάλυση της οικογένειας τους, των συναισθημάτων αδυναμίας και μοναξιάς και των φόβων τους για το αβέβαιο μέλλον τους. Τα παιδιά αυτά αισθάνονται ντροπή για τη διάλυση της οικογένειας τους, για τους γονείς τους και τη συμπεριφορά τους, καθώς και για την απόρριψη που νιώθουν με τη φυγή του πατέρα (Χατζηχρήστου, 1999).

Σε αντίθεση με τα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας τα οποία φοβούνται να εκφράσουν το θυμό τους και αμφιβάλλουν για την ικανότητα τους να τον ελέγξουν, τα μεγαλύτερα παιδιά σχολικής ηλικίας χρησιμοποιούν το θυμό ως άμυνα στα συναισθήματα αδυναμίας και γνωστικής σύγχυσης για την

πλήρη κατανόηση των διαπροσωπικών παραμέτρων των λόγων του διαζυγίου. Παράλληλα εκφράζουν έντονο συνειδητό θυμό, ο οποίος στρέφεται συχνά ενάντια στο γονέα που πιστεύουν ότι προκάλεσε το διαζύγιο. Πολλά παιδιά είναι θυμωμένα με τη μητέρα τους, άλλα με τον πατέρα τους και κάποια και με τους δύο γονείς. Ο θυμός τους εκφράζεται με διάφορους τρόπους όπως, εκρήξεις νεύρων, αύξηση οργής, διαπληκτισμών και απαιτήσεων, ή αυταρχικές στάσεις και συμπεριφορές. Ακόμη, πολλά παιδιά εκφράζουν σύγχυση και αστάθεια στην αντίληψή τους για τον εαυτό τους, ενώ μερικά παιδιά αναφέρουν πόνους στο στομάχι, που συνδέονται με τις συγκρούσεις των γονέων και τις επισκέψεις τους. Επίσης, πολλά παιδιά από τα μεγαλύτερα παιδιά σχολικής ηλικίας παρουσιάζουν πτώση στη σχολική τους επίδοση και δυσκολίες στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Όσο αφορά τη σχολική προσαρμογή των παιδιών, έρευνες έδειξαν ότι σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών και των γονέων, ιδιαίτερα τα αγόρια που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες εκδηλώνουν συχνότερα επιθετική συμπεριφορά απ' ό,τι τα κορίτσια, δέχονται λιγότερο την κριτική, έχουν χαμηλότερη επίδοση στο σχολείο και εμπλέκονται περισσότερο σε φασαρίες στο σχολείο σε σύγκριση με τα παιδιά τα οποία ζουν και με τους δύο γονείς. Αποτελέσματα ερευνών έχουν επισημάνει ότι η χαμηλή σχολική επίδοση των παιδιών από χωρισμένους γονείς δεν οφείλεται στην αρνητική επίδραση που ασκεί το διαζύγιο στη νοητική ικανότητα και τη γνωστική τους ανάπτυξη, αλλά στο ότι η απείθαρχη συμπεριφορά τους στην τάξη και η ενασχόλησή τους με θέματα του διαζυγίου εμποδίζουν τη συγκέντρωσή τους στα μαθήματα. Τέλος, οι δυσκολίες προσαρμογής των παιδιών στο σχολείο συσχετίζονται με την έλλειψη πληροφόρησης από τους γονείς, της επικοινωνίας και της συζήτησης μαζί τους και της κατανόησης από τα παιδιά των αιτιών του διαζυγίου των γονέων τους (Χατζηχρήστου, 1999).

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα διάφορων ερευνών δείχνουν ότι οι αναμενόμενες αντιδράσεις των παιδιών της σχολικής ηλικίας στη κρίση του χωρισμού των γονέων τους και στη διάλυση της οικογένειάς τους είναι η έντονη θλίψη, απόσυρση, ντροπή, φόβος, άγχος, φαντασιώσεις για προσωπική ευθύνη, θυμός, οργή, αργή μετάθεση του θυμού για το διαζύγιο

σε άτομα του οικογενειακού και του σχολικού περιβάλλοντος, προβλήματα διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς στο σπίτι, αναζήτηση των αιτιών και επεξηγήσεων για το διαζύγιο και έντονες εσωτερικές συγκρούσεις προκειμένου να πάρουν θέση υπέρ τους ενός ή του άλλου γονέα. Τα αγόρια παρουσιάζουν περισσότερα εσωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς στο σπίτι και στο σχολείο και μείωσης της σχολικής τους επίδοσης, ενώ τα κορίτσια έχουν περισσότερα εσωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς. Οι αντιδράσεις των παιδιών αυτής της ηλικίας χαρακτηρίζονται από την έντονη σύγκρουση μεταξύ αισθημάτων θυμού, οργής και «αφοσίωσης» προς τον ένα ή τον άλλο γονέα, γιατί τα παιδιά έχουν την ανάγκη να διασφαλίσουν την αγάπη και των δύο γονέων (Χατζηχρήστου, 1999).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των αντιδράσεων των παιδιών, ιδιαίτερα των μεγαλύτερων παιδιών σχολικής ηλικίας, είναι η χρησιμοποίηση ποικίλων ψυχολογικών μηχανισμών άμυνας για την αντιμετώπιση των συναισθημάτων τους, των φόβων και των εσωτερικών συγκρούσεων, με αποτέλεσμα να είναι πολλές φορές ιδιαίτερα δύσκολο για τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς να καταλάβουν τα πραγματικά συναισθήματα, τους, τους φόβους, τους προβληματισμούς των παιδιών και να τα στηρίζουν αποτελεσματικά. Η βοήθεια για την εξωτερίκευση των συναισθημάτων, των φόβων και των συγκρούσεων των παιδιών στο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον είναι σημαντική για την διευκόλυνση της προσαρμογής των παιδιών αυτών (Χατζηχρήστου, 1999).

ΜΕΡΟΣ Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Μεθοδολογία Έρευνας

4.1 Εισαγωγή

Έχοντας μελετήσει το διαζύγιο και την αντιμετώπιση των γονέων απέναντι στα παιδιά τους, θεωρήθηκε πολύ σημαντικό να διερευνηθεί και στο πως νιώθουν οι γυναίκες μετά το χωρισμό τους. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε η παρούσα έρευνα, όπου μέσα από τις συνεντεύξεις που

πάρθηκαν από ομάδα διαζευγμένων γυναικών ήταν κατορθωτό να σκιαγραφηθεί η συναισθηματική τους κατάσταση. Η μελέτη επικεντρώθηκε στο πώς νιώθουν μετά το χωρισμό τους, πώς επηρέασε τη ψυχολογία τους, την αντιμετώπιση τους από το κοινωνικό και οικογενειακό τους περιβάλλον, τις αντιδράσεις των παιδιών τους καθώς και τη στάση που κράτησαν απέναντι στα παιδιά τους.

4.2 Είδος Έρευνας

Το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική έρευνα. Επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα διότι το κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι πρέπει να βασίζεται σε συγκριτικά μικρό αριθμό περιπτώσεων, δώδεκα διαζευγμένων γυναικών. Οι ποιοτικές έρευνες αναφέρονται στο είδος και στο συγκεκριμένο χαρακτήρα του φαινομένου. Στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις ποιοτικές μεθόδους είναι ότι έχουν μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενες από τον ερευνητή, δίνοντας την δυνατότητα στον ερευνητή να μπορεί να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοεί τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα έχουν δεχτεί. Ο ερευνητής που ακολουθεί ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις, συλλέγει και αναλύει δομημένα διηγηματικά υλικά, δίνοντάς του ελεύθερη από περιορισμούς πρόσβαση στο πλούσιο δυναμικό των αντιλήψεων και της υποκειμενικότητας των διαζυγμένων γυναικών. Οι ποιοτικές μέθοδοι δίνουν επίσης την ευκαιρία στον ερευνητή να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τις διαζευγμένες γυναίκες η εμπειρία για την οποία μιλούν, με άλλα λόγια, να εμβαθύνει στο πρόβλημά τους. Πέρα, όμως, από τη λεπτομερή ανάλυση, οι ποιοτικές μέθοδοι καταγράφουν τη «φωνή» του υποκειμένου και τις εκφράσεις αυτών των γυναικών (Δημητρόπουλος, (2007); Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα ενδιαφέρεται για τους ανθρώπους και τα περιβάλλοντά τους, σε όλες τις πολυπλοκότητες τους, χωρίς περιορισμούς και ελέγχους από τον ερευνητή. Στόχος είναι, όχι η ανακάλυψη των γενικών τάσεων αλλά η διαμόρφωση μιας ολικής εικόνας για κάθε περίπτωση, στο

τρόπο που οι διαζευγμένες γυναίκες σκέπτονται, αισθάνονται και συμπεριφέρονται (Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

4.3 Ερευνητικές Υποθέσεις

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί αύξηση του αριθμού των διαζυγίων και κατ' επέκταση των μονογονεϊκών οικογενειών σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες (Σαραντοπούλου, 2010). Για το λόγο αυτό αποφασίστηκε η διερεύνηση του θέματος με τα πιο κάτω ερευνητικά ερωτήματα:

A) Αντιμετωπίζουν πολλαπλά προβλήματα οι διαζευγμένες γυναίκες μετά το χωρισμό;

B) Πώς αντιμετωπίζουν οι διαζευγμένες γυναίκες τις αντιδράσεις των παιδιών τους κατά το χωρισμό;

4.4 Πληθυσμός - Δείγμα

Η έρευνα θα διεξαχθεί στην Κύπρο και συγκεκριμένα στην επαρχία Λεμεσού. Το κριτήριο, με βάση το οποίο επιλέχθηκε το δείγμα της έρευνας ήταν η τυχαία δειγματοληψία, μετά από καθοδήγηση και συνεργασία με τις Κοινωνικές Υπηρεσίες Ευημερίας Λεμεσού. Υπάρχει αντικειμενικότητα επιλογής του δείγματος της έρευνας διότι δεν υπήρχε εμπλοκή των ερευνητών στη διαδικασία επιλογής του δείγματος το οποίο αποτελείται, από δώδεκα διαζευγμένες γυναίκες, ηλικίας 30-50 ετών (Κορώσης, 2002).

4.5 Εργαλείο Έρευνας

Ως μέθοδος για τον καλύτερο τρόπο συλλογής πληροφοριών επιλέχθηκε η συνέντευξη. Η συνέντευξη αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη μέθοδο άντλησης ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες. Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο παίρνει πολλές μορφές: μπορεί να είναι

αυστηρά δομημένη δηλαδή βασισμένη σε ένα δομημένο σχέδιο συνέντευξης ή ερωτηματολόγιο, μπορεί να είναι συνέντευξη πρόσωπο με πρόσωπο, τηλεφωνική συνέντευξη κτλ (Robson, 2005).

Ο λόγος που επιλέχθηκε η συνέντευξη, ερευνητή με συνεντευξιαζόμενου είναι γιατί επιτρέπει την άμεση παρουσία του ερευνητή για την καλύτερη παρατήρηση των λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων καθώς και τη στάση τους κατά τη διεξαγωγή της έρευνας .

Όσον αφορά το περιεχόμενο της συνέντευξης αποτελείται από ημικατευθυνόμενο ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Με αυτό τον τρόπο δίνεται η ευκαιρία στις ερωτηθήσες γυναίκες να εκφραστούν ελεύθερα χωρίς να τους κατευθύνει ο ερευνητής, σε θέματα διαζυγίου, διατροφής των παιδιών και τις επιπτώσεις που παρουσιάστηκαν σε αυτές και στα παιδιά τους.

4.6 Τόπος και χρόνος έρευνας

Για τη διαδικασία της έρευνας, υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία για το καθορισμό της ημερομηνίας όπου θα πραγματοποιούνταν οι συνεντεύξεις.

Ο τόπος που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων είναι στην κατοικία των διαζευγμένων γυναικών ώστε να παρατηρηθεί ο χώρος διαμονής τους και οι συνθήκες διαβίωσης. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε η δυνατότητα στις διαζευγμένες γυναίκες να αισθανθούν άνετα στο δικό τους προσωπικό χώρο εκφράζοντας ευκολότερα τα συναισθήματά τους.

Αρχικά χρησιμοποιήθηκε η πιλοτική έρευνα με σκοπό να ελεγχθεί η ορθότητα, η πληρότητα, η ρεαλιστικότητα και η αποτελεσματικότητα της διαδικασίας έρευνας που έχει σχεδιαστεί. Είναι ανάγκη να αξιολογηθεί και στην πράξη ένας έλεγχος των μέσων που χρησιμοποιούνται στη έρευνα και της καταλληλότητάς τους. Επιβάλλεται να γίνει δοκιμαστική χρήση των ερωτήσεων ώστε να ελεγχθούν και να εξασφαλιστούν τα απαραίτητα χαρακτηριστικά τους (κύρος, αξιοπιστία κτλ). Ο χρόνος της συνέντευξης που διήρκεσε, ήταν 20-25 λεπτά (Δημητρόπουλος, 1994).

4.7 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

4.7.1 Αξιοπιστία ποιοτικής έρευνας

Η αξιοπιστία αναφέρεται στην εμπιστοσύνη για την αλήθεια των δεδομένων. Για την τεκμηρίωση και την βελτίωση της αξιοπιστίας στη ποιοτική έρευνα ο ερευνητής πρέπει να διαθέτει επαρκή χρόνο στις δραστηριότητες συλλογής δεδομένων, ώστε να μάθει την κουλτούρα της υπό μελέτη ομάδας, να ελέγξει για λανθασμένες πληροφορίες και διαστερβλώσεις και να κερδίσει την εμπιστοσύνη των μελών της ομάδας. Οι ερωτηθήσες πληροφορήθηκαν πως οι συνεντεύξεις διεξάγονται με σκοπό να συμπεριληφθούν στην πτυχιακή έρευνα για την προσκόμιση του πτυχίου. Διατηρήθηκε πλήρης εχεμύθεια και το απόρρητο των πληροφοριών. Ακολούθως τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις συνεντεύξεις καταστράφηκαν για το λόγο ότι περιέχουν προσωπικά δεδομένα (Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

4.7.2 Εγκυρότητα ποιοτικής έρευνας

Ένα όργανο δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην έρευνα, αν δεν έχει προηγουμένως εγκαταστήσει ένα ελάχιστο επίπεδο εγκυρότητας. Η εγκυρότητα αναφέρεται στην σχετικότητα του οργάνου μέτρησης και στη μαρτυρία ότι το όργανο μετρά πραγματικά ό,τι προτίθεται να μετρήσει. Έχει σχέση με το πόσο σωστή είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων που προκύπτει από την έρευνα. Επίσης έχει σχέση και με το όργανο μέτρησης της θεωρίας. Το όργανο μέτρησης δηλαδή, οι δώδεκα διαζευγμένες γυναίκες πρέπει να καλύπτει αποκλειστικά την θεωρητική έννοια για την οποία κατασκευάστηκε (Κυριαζή, 2005).

Σύμφωνα με τον Maxwell 1992, οι απειλές που μπορεί να προκύψουν στην εγκυρότητα είναι:

1. Η μη έγκυρη περιγραφή από μέρους του ερευνητή αυτών που είδε, το οποίο οδηγεί στην μη ορθότητα και την ατέλεια των δεδομένων (Robson, 2007). Στη παρούσα μελέτη οι ερευνήτριες θα λάβουν υπόψη όλα τα

δεδομένα των συνεντεύξεων προκειμένου να τηρηθεί η ορθότητα των αποτελεσμάτων.

2. Απειλή σε μια έγκυρη ερμηνεία. Δηλαδή μπορεί να δοθεί ένα πλαίσιο ή ένα νόημα σε αυτό που συμβαίνει αντί να το αφήσουν να προκύψει από αυτά που έμαθαν από την εμπλοκή τους από το περιβάλλον (Robson, 2005). Στη προκειμένη έρευνα θα πρέπει να ληφούν υπόψη οι εμπειρίες των διαζευγμένων γυναικών προκειμένου να υπάρχει έγκυρη ερμηνεία του θέματος.

3. Απειλή στην θεωρία. Η κύρια απειλή εδώ είναι στο να μην θεωρούνται εναλλακτικές εξηγήσεις ή κατανοήσεις για το φαινόμενο που μελετάτε, (Robson, 2005), στη προκειμένη περίπτωση εξετάζονται τα συναισθήματα των διαζευγμένων γυναικών.

4.7.3 Υποκειμενικότητα – Αντικειμενικότητα

Προκειμένου να αποφευχθεί η υποκειμενικότητα ζητήθηκε από τους ερευνητές η επιλογή του δείγματος να γίνει από τους Κοινωνικούς Λειτουργούς των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας Λεμεσού. Έτσι θα μπορέσει να κρατηθεί όσο γίνεται περισσότερο η αντικειμενικότητα του δείγματος. Το δείγμα αποτελείτο από δώδεκα άγνωστες προς τους ερευνητές διαζευγμένες γυναίκες ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε συναισθηματική εμπλοκή (Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

4.7.4 Σεβασμός στη Ιδιωτική Ζωή

Η ιδιωτικότητα καθιστά ικανό ένα άτομο να συμπεριφέρεται και να σκέπτεται α) χωρίς παρεμβάσεις και β) χωρίς την πιθανότητα ότι η ιδιωτική συμπεριφορά ή οι σκέψεις του μπορεί να χρησιμοποιηθούν αργότερα για να το εμβάλουν σε αμηχανία ή να το βιώσουν. Στην παρούσα διεξαγωγή της έρευνας ο σεβασμός στην ιδιωτική ζωή του δείγματος τηρήθηκε, διαβεβαιώνοντας και δίνοντας υπόσχεση στο δείγμα, ότι με την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας, την παρουσία της και τη

αποφοίτηση, όλες οι απαντήσεις των συναιντευξιαζόμενων, θα καταστραφούν (Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

4.7.5 Εμπιστευτικότητα

Εμπιστευτικότητα σημαίνει ότι κάθε πληροφορία που δίνει ένα υποκείμενο δεν θα δημοσιοποιηθεί ή διατεθεί σε άλλους. Ο ερευνητής πρέπει να διατηρήσει την εμπιστευτικότητα των πηγών δεδομένων περιορίζοντας την πρόσβαση στα δεδομένα από άτομα άλλα εκτός από τον κύριο ερευνητή. Αν υπάρχει απειλή απώλειας εμπιστευτικότητας καταστρέφονται όλες οι αναγραφές και οι δεσμοί με την ταυτότητα του υποκειμένου. Τα υποκείμενα πληροφορήθηκαν για τα μέτρα που θα χρησιμοποιηθούν για την διατήρηση εμπιστευτικότητας και την προστασία της ιδιωτικότητάς τους (Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

4.8 Συλλογή δεδομένων

Τα δεδομένα είναι πληροφορίες που συλλέγει ο ερευνητής από τα υποκείμενα. Στη προκειμένη περίπτωση το όργανο που επιλέχτηκε για αυτό το σκοπό ήταν οι συνεντεύξεις. Με τον τρόπο που είναι δομημένες οι συνεντεύξεις θα χρησιμοποιηθεί ποιοτικοποιημένη ανάλυση των δεδομένων για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία.

Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν δύο διαζευγμένες γυναίκες. Επιλέχθηκαν μέσα από φιλικό περιβάλλον και αποτέλεσαν ιδανικό δείγμα για τη συγκεκριμένη μελέτη. Οι ερωτηθήσες βρήκαν ενδιαφέρον τη συνέντευξη απαντώντας με ευκολία σε όλα τα ερωτήματα. Η πιλοτική αυτή έρευνα πραγματοποιήθηκε ώστε να γίνουν κάποιες διορθώσεις καθώς και σχολιασμός των ερευνητικών ερωτημάτων για επιβεβαίωση και αντικειμενικότητα στη συλλογή των δεδομένων.

4.8.1 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων

Για τη διεξαγωγή μιας έρευνας θεωρείτε πολύ σημαντικό να τηρούνται από τους ερευνητές ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα τηρήθηκαν η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της ποιοτικής έρευνας, η υποκειμενικότητα-αντικειμενικότητα, ο σεβασμός στην ιδιωτική ζωή και τέλος η εμπιστευτικότητα. Αποκλείστηκε η ανωνυμία, διότι κατά τη συνέντευξη ο ερευνητής έρχεται σε επαφή με τον ερωτώμενο επομένως η ανωνυμία είναι αδύνατο να διατηρηθεί.

4.8.2 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας

Πλεονεκτήματα: η ποιοτική έρευνα έχει χαρακτηριστεί ως συστηματική διερεύνηση, που ενδιαφέρεται για την κατανόηση των ανθρώπινων υπάρξεων και τη φύση των συναλλαγών μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους. Η ποιοτική έρευνα περιγράφεται συχνά ως ολιστική (δηλαδή, ενδιαφέρεται για τους ανθρώπους και τα περιβάλλοντά τους σε όλες τις πολυπλοκότητες τους) και φυσική (δηλαδή, χωρίς περιορισμούς και ελέγχους που επιβάλλονται από τον ερευνητή). Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε να χρησιμοποιηθεί η ποιοτική έρευνα η οποία στηρίζεται στην υπόθεση ότι η γνώση για τους ανθρώπους είναι αδύνατη χωρίς τη περιγραφή την ανθρώπινης εμπειρίας όπως αυτή βιώνεται και όπως περιγράφεται από τους ίδιους τους εκτελεστές, που στη προκειμένη περίπτωση αποτελούν οι διαζευγμένες γυναίκες. Οι ερευνητές ποιοτικών μελετών συλλέγουν και αναλύουν δομημένα, διηγηματικά υλικά, που τους δίνουν ελεύθερη πρόσβαση στο πλούσιο δυναμικό των αντιλήψεων και της υποκειμενικότητας των ανθρώπων.(Σαχίνη-Καρδάση, 2000).

Παράλληλα, πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας αποτελούν η αμεσότητα της επικοινωνίας και η δυνατότητα διευκρινίσεων και επεξηγήσεων των πληροφοριών που συλλέγονται από τις συνεντεύξεις. Υπάρχει η δυνατότητα ταυτόχρονης παρατήρησης των αντιδράσεων του υποκειμένου και είναι πιο εύκολη η παροχή συμπληρωματικών στοιχείων. Επίσης η ποιοτική έρευνα

δεν είναι χρονοβόρα διαδικασία και ούτε πολυέξοδη δότι δεν χρειάζεται να σταλούν ερωτηματολόγια, φακέλοι και ειδικοί για τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων της έρευνας. Το δείγμα δεν χάνεται και ο ερευνητής έχει την δυνατότητα ανα πάσα στιγμή να έρθει σε επαφή με το δείγμα, σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα που υπάρχει ο κίνδυνος να χαθούν ερωτηματολόγια (Δημητρόπουλος, 1994).

Μειονεκτήματα: Τα μειονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας είναι ότι δεν επιτρέπει τη σύνδεση δυο ή περισσότερων χαρακτηριστικών σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων. Επίσης σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα ο ερευνητής δεν έχει την δυνατότητα να προσεγγίσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού το οποίο είναι βασικό στοιχείο για τον αυστηρό και έγκυρο έλεγχο των αποτελεσμάτων και στη σύγκριση τους. Εξαρτάται αρκετά από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή και από τα επικοινωνιακά του προσόντα. Ακόμη η συνεντεύξη δεν προσφέρει ανωνυμία καθώς ο συνεντευκτής γνωρίζει τον ερωτόμενο και πολλά λεπτομερή στοιχεία του. Ο ερωτόμενος μπορεί να επηρεαστεί από την παρουσία του συνεντευκτή και να μην είναι αρκετά αντικειμενικός κατά τη συνεντεύξη του. Τέλος τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη φαινομένου μπορεί να τροποποιηθούν με τη συμμετοχή ή την εμπλοκή του ερευνητή κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων (Ιωσιφίδης, 2003; Kalpini - Papadopoulos, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας

5.1 Τα γενικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων

Τα ονόματα που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα δεν είναι τα πραγματικά του δείγματος της έρευνας. Η ηλικία του δείγματος είναι 30-50 ετών.

5.1.1 Δημογραφικά στοιχεία συνεντευξιζόμενων διαζευγμένων γυναικών:

1. Η Β.Π είναι 37 ετών, οικοκυρά. Είναι διαζευγμένη εδώ και 3 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 2 παιδιά.
2. Η Α.Γ είναι 43 ετών και εργάζεται ως πωλήτρια. Είναι διαζευγμένη εδώ και 5 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 3 παιδιά.
3. Η Ν.Π είναι 48 ετών και εργάζεται ως πωλήτρια. Είναι διαζευγμένη εδώ και 2 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 3 παιδιά.
4. Η Μ.Κ είναι 45 ετών και εργάζεται σε αρχιτεκτονικό γραφείο. Είναι διαζευγμένη εδώ και 15 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 2 παιδιά.
5. Η Φ.Χ είναι 38 ετών, οικοκυρά. Είναι διαζευγμένη εδώ και 1 χρόνο όπου δεν έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 4 παιδιά.
6. Η Μ.Ξ είναι 39 ετών και εργάζεται ως πωλήτρια. Είναι διαζευγμένη εδώ και 3 χρόνια όπου δεν έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 4 παιδιά.

7. Η Μ.Π είναι 49 ετών, εργάζεται ως σχεδιάστρια. Είναι διαζευγμένη εδώ και 2 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 2 παιδιά.
8. Η Ε.Φ είναι 50 ετών, Ιδιωτικός Υπάλληλος. Είναι διαζευγμένη εδώ και 10 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 3 παιδιά.
9. Η Γ.Μ είναι 45 ετών, Ιδιωτικός Υπάλληλος. Είναι διαζευγμένη εδώ και 8 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 2 παιδιά.
10. Η Δ.Χ είναι 47 ετών, γραμματέας. Είναι διαζευγμένη εδώ και 9 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 3 παιδιά.
11. Η Μ.Β είναι 35 ετών, οικοκυρά. Είναι διαζευγμένη εδώ και 5 χρόνια όπου δεν έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 2 παιδιά.
12. Η Δ.Σ είναι 35 ετών, πωλήτρια. Είναι διαζευγμένη εδώ και 10 χρόνια όπου έχει προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Από το γάμο της απέκτησε 1 παιδί.

5.2 Θεματικές ενότητες – ανάλυση δεδομένων

Τα αποτελέσματα της έρευνας θα αναλυθούν σύμφωνα με τις ερωτήσεις που θα υποβληθούν στις ερωτηθείσες γυναίκες . Οι ερωτήσεις θα περιλαμβάνουν τέσσερις θεματικές ενότητες: α) οικονομική κατάσταση μετά το διαζύγιο, β) ψυχολογική κατάσταση μετά το διαζύγιο, γ) οι σχέσεις των διαζευγμένων γυναικών με τον πρώην σύζυγο, δ) κοινωνικός περίγυρος.

5.2.1 Λόγοι που οδήγησαν στο διαζύγιο

Απαντήσεις ερώτησης 1: Το 75 % των ερωτηθέντων γυναικών απάντησαν πως ο λόγος που κατέληξαν στο διαζύγιο ήταν η απιστία από τον πρώην

σύζυγο τους. Από το υπόλοιπο 25% λόγοι διαζυγίου όπως ανέφεραν οι διαζευγμένες γυναίκες ήταν ο εθισμός στον τζόγο, η ασυμφωνία χαρακτήρων και η σωματική βία.

Μια από αυτές που αναφέρθηκε στον εθισμό του πρώην συζύγου της στον τζόγο απάντησε:

[...]ήταν εθισμένος στο τζόγο με αποτέλεσμα να λείπει συνέχεια ψέματα, να απουσιάζει πολλές ώρες από το σπίτι, να υστερεί οικονομικά την οικογένειά του με τελικό αποτέλεσμα να μας καταχρεώσει. Αυτό επέφερε πολλά ψέματα, άσχημους τσακωμούς και δυσκολία στη συμβίωση της οικογένειάς μας.

Δ.Σ

[...]Υπήρχαν πολλές διαφορές ανάμεσα μας[...]Η πρώην σύζυγος του πρώην συζύγου μου επενέβαινε μεταξύ μας και υπήρχαν πολλά προβλήματα που δεν άντεχα άλλο και αποφάσισα να χωρίσω. Ήμουν πολύ μικρή μόλις 23 ετών.

Ε.Φ

Απαντήσεις ερώτησης 2: Από τις 12 ερωτηθείσες γυναίκες οι 10 απάντησαν πως κατά την διάρκεια του γάμου τους πριν και μετά το διαζύγιο υπήρχαν καυγάδες και άσχημες συζητήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι μια από αυτές τις γυναίκες απάντησε:

[...]Γέλιο[...]Υπήρξαν πολλά προβλήματα μεταξύ μας λόγω οικονομικών προβλημάτων και μερικές φορές δημιουργούσε πρόβλημα χωρίς λόγο. Με ζήλευε υπερβολικά χωρίς λόγο και μου δημιουργούσε προβλήματα[...] Όταν του ανακοίνωσα την απόφασή μου να χωρίσουμε αυτός δεν έφευγε από το σπίτι μόνο και μόνο για να μου δημιουργήσει ψυχολογικά προβλήματα.

Γ.Μ

[...]Πάντα!(Κλάμα)[...]Δεν θυμάμαι να πέρασε μια μέρα που να μην υπήρξαν καυγάδες μεταξύ μας. Με κτυπούσε πολύ συχνά και με ζήλευε υπερβολικά, όμως επειδή δεν άντεχα αποφάσισα να χωρίσω.

Φ.Χ

Οι άλλες 2 από τις 12 ερωτηθείσες γυναίκες σ' αυτή τη ερώτηση απάντησαν πώς χώρισαν φιλικά με τον πρώην σύζυγο τους για χάρη των παιδιών τους.

5.2.2 Ψυχολογική κατάσταση πριν και μετά το διαζύγιο

Απαντήσεις ερώτησης 5: Από τις 12 διαζευγμένες γυναίκες οι 9 απάντησαν πως ο χωρισμός επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ψυχολογία τους.

Η μία από αυτές απάντησε:

[...] Ναι οπωσδήποτε δεν είναι εύκολο όταν ζεις με ένα άνθρωπο για πολλά χρόνια ξαφνικά να διαλύεται η ζωή σου...[...] όμως βρήκα την δύναμη να διότι δεν άντεχα άλλο να ζω σε αυτές τις συνθήκες γιατί εκτός από εμένα είχε αντίκτυπο και στα παιδιά μου.

B.Π

[...]Βέβαια με επηρέασε πάρα πολύ. Πέρασα δύσκολες καταστάσεις στο γάμο μου, ζούσα σε μια κόλαση και ο πρώην σύζυγος μου, καθημερινά μου έκανε ψυχολογικό πόλεμο.

M.Ξ

Οι υπόλοιπες 3 διαζευγμένες γυναίκες από τις 12 ανέφεραν πως το διαζύγιο τους δεν τις επηρέασε αρνητικά όσον αφορά την ψυχολογία τους. Μάλιστα αξίζει να σημειωθεί η απάντηση μίας από τις τρεις γυναίκες:

[...] Καθόλου, αντιθέτως με βοήθησε να ανταπεξέλθω στις δυσκολίες μου και να μάθω να μην εμπιστεύομαι τυφλά τους ανθρώπους.

Δ.X

[...]Όχι δεν με επηρέασε καθόλου ο χωρισμός με τον πρώην σύζυγο μου διότι ήμασταν σε διάσταση αρκετά χρόνια πριν. Έτσι έμαθα να ζω μόνη μου.

M.K

5.2.3 Οι σχέσεις των διαζευγμένων γυναικών με τον πρώην σύζυγο τους και τα παιδιά μετά το διαζύγιο

Απαντήσεις ερώτησης 6: Το 99% των διαζευγμένων γυναικών απάντησαν πως μετά το διαζύγιο ανέλαβαν χρέη μητέρας και πατέρα προς τα παιδιά τους. Ένιωθαν περισσότερο υπεύθυνες για τα παιδιά τους και δεν κατηγόρησαν ποτέ τον πρώην σύζυγο τους μπροστά στα παιδιά τους.

Μία από τις ερωτηθείσες γυναίκες απάντησε ότι:

[...]Μετά το διαζύγιο το χάος, όχι και ότι καλύτερο. Υπήρξαν και εξακολουθούν να υπάρχουν εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ εμένα, των παιδιών μου και του πρώην συζύγου μου.

Δ.Σ

[...]Συμπεριφέρομαι όπως συμπεριφερόμουν και πριν το διαζύγιο, δεν άλλαξε κάτι. Έγινα πιο υπομονετική και αφιερώνω περισσότερο χρόνο και προσπαθώ όσο μπορώ να αναπληρώσω τον πατέρα των παιδιών μου.

Ε.Φ

Απαντήσεις ερώτησης 7: Από τις 12 ερωτηθείσες γυναίκες οι 10 απάντησαν πως προετοίμασαν και εξήγησαν στα παιδιά τους λόγους και τα προβλήματα που υπήρχαν μεταξύ τους και τους οδήγησαν στο χωρισμό.

[...]Ναι εξήγησα τους λόγους για το πρόβλημα που υπήρχε με τον πατέρα τους και ότι θα ήταν καλύτερα να ζούμε χωριστά για να μην ζουν και να βλέπουν καθημερινούς καυγάδες. Τους εξήγησα όμως ότι δεν παύει να είναι πατέρας τους και ότι θα τον βλέπουν όποτε θέλουν.

Α.Γ

Δύο μόνο γυναίκες από τις ερωτηθείσες απάντησαν πως δεν προετοίμασαν καθόλου τα παιδιά τους για την απόφαση του διαζυγίου. Μάλιστα μία μας ανέφερε ότι:

[...]όχι, ούτε τον εαυτό μου δεν πρόλαβα να προετοιμάσω. Μέσα σε ένα βράδυ έγιναν όλα, παραμονή Χριστουγέννων[...]

M.B

Απαντήσεις ερώτησης 8: Το 99% των απαντήσεων που πάρθηκαν ήταν πως με την ανακοίνωση του χωρισμού των γονέων τους οι αντιδράσεις ήταν κλάμα, στεναχώρια και ενοχές των παιδιών για το χωρισμό των γονέων τους. Μια μόνο ερωτηθείσα γυναίκα ανέφερε ότι:

[...]Το παιδί μου όταν χώρισα ήταν 6 χρονών. Δεν κατάλαβε πολύ καλά τι είχε συμβεί όμως ήταν πολύ νευρικό. Βέβαια δεν το άφησα να ζήσει για αρκετό χρονικό διάστημα την απώλεια του πατέρα γιατί μετά από ενάμισι χρόνο ξαναπαντρεύτηκα με το σύζυγό μου με τον οποίο εξακολουθώ να είμαι μέχρι και σήμερα.

M.K

[...](Κλάμα)Αρνητική αντίδραση από τα παιδιά μου την οποία ζω μέχρι και σήμερα. Με απέρριψαν και δεν ήθελαν να μου μιλούν γιατί πίστευαν ότι εγώ ευθύνομαι για τον χωρισμό μου με τον πατέρα τους.

M.Π

Απαντήσεις ερώτησης 9: Οι 11 από τις 12 ερωτηθείσες γυναίκες απάντησαν πως προσπαθούν να έχουν καλές σχέσεις μεταξύ τους και να συνεργάζονται φιλικά προς όφελος και μόνο των παιδιών τους.

[...]Πάρα πολύ καλή η σχέση μας. Όποτε τον χρειαστώ είναι δίπλα μου.

N.Π

Μία από της ερωτηθείσες γυναίκες απάντησε:

[..]Καμία επαφή.

M.K

5.2.4 Κοινωνικός περίγυρος

Απαντήσεις ερώτησης 3: Από τις 12 ερωτηθείσες γυναίκες οι 8 απάντησαν πως μετά το διαζύγιο υπήρξαν συγγενικά τους πρόσωπα που τις στήριξαν ψυχολογικά και βοήθησαν οικονομικά να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν μετά το διαζύγιο. Οι υπόλοιπες γυναίκες ανέφεραν πως δεν είχαν καμία στήριξη από το οικογενειακό τους περιβάλλον αφού ήταν εναντίον τις απόφασης αυτής.

[...]Απόρριψη από όλους και πόλεμο νεύρων καθημερινά. Εκτός από τους γονείς μου όπου με στήριξαν κανείς μα κανείς από την οικογένεια του πρώην συζύγου μου δεν μου στάθηκε.

M.Π

[...]Πολλοί απόμακροι, απόρριψη από όλους. Έμεινα μόνη μου γιατί δεν τους εξήγησα το λόγο του διαζυγίου και δεν ήθελαν οι γονείς μου να χωρίσω.

N.Π

5.2.5 Οικονομική κατάσταση μετά το διαζύγιο

Απάντηση ερώτησης 4: Όλες οι ερωτηθείσες γυναίκες απάντησαν πως μετά το διαζύγιο αντιμετώπισαν πάρα πολλές οικονομικές δυσκολίες. Από της 12 διαζευγμένες γυναίκες οι 5 ανέφεραν πως μετά το διαζύγιο δημιουργήθηκαν χρέη.

[...]Πάρα πολλές δυσκολίες, δεν δούλευα ποτέ μου όμως μετά το χωρισμό με τον πρώην σύζυγο μου αναγκάστηκα να κάνω δύο δουλειές για να μπορέσω να ανταπεξέλθω στις δυσκολίες που αντιμετωπίζω, αφού κανένα από τα συγγενικά μου άτομα δεν με υποστήριξε.

Φ.Χ

[...]Αντιμετώπισα πάρα πολλές δυσκολίες. Δεν δούλενα ποτέ, ούτε και σήμερα[...] τα βγάζω από το επίδομα που παίρνω από τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας.

Δ.Σ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις

6.1 Συζήτηση

Από όσα έχουν αναφερθεί στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και με βάση των αποτελεσμάτων τις πιο πάνω έρευνας προκύπτει ότι το διαζύγιο, ανεξάρτητα από την ηλικία του παιδιού αποτελεί τραυματικό γεγονός. Στη μακρόχρονη αυτή διαδικασία δεν εμπλέκονται μόνο τα παιδιά αλλά και οι γονείς. Κύριος στόχος λοιπόν ήταν να καταδειχθούν όσο το δυνατό εκτενέστερα οι επιδράσεις που έχει ένα διαζύγιο στη ζωή των παιδιών. (Χατζηχρήστου, 2000).

Τα πιθανά προβλήματα των παιδιών συνδέονται με πολλούς παράγοντες πριν και μετά το χωρισμό. Η ηλικία και το αντίστοιχο στάδιο ανάπτυξης των παιδιών, το φύλο, το χρονικό διάστημα από το χωρισμό, οι σχέσεις από τους δύο γονείς αποτελούν θα λέγαμε καθοριστικούς παράγοντες για τις αντιδράσεις και τη προσαρμογή των παιδιών, καθώς και για την ένταση, το βαθμό και τη διάρκεια των δυσκολιών των παιδιών κατά τις μεταβατικές φάσεις της συζυγικής κατάστασης των γονέων τους. Στο αρχικό διάστημα του χωρισμού των γονέων, όπως αναφέρει και η πιο πάνω έρευνα, οι αντιδράσεις των παιδιών είναι «αναμενόμενες» αντιδράσεις, κατά τη διάρκεια της κρίσης που περνά η οικογένεια (Παπαϊωάννου, 2000).

Είναι απαραίτητο ακόμη να επισημανθεί, ότι τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων παρουσιάζουν δυσκολίες διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς. Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση παρατηρήθηκε πως το διαζύγιο επιφέρει επιπτώσεις στην ανάπτυξη των παιδιών, τραυματίζει το ψυχικό τους κόσμο ενώ παρουσιάζονται ιδιαίτερα σημαντικές δυσκολίες στη σχολική τους επίδοση.

Σίγουρα ένα διαζύγιο είναι καλύτερο από μια μόνιμη αρνητική και επιβαρυντική κατάσταση στο σπίτι. Αν και οι ίδιοι οι γονείς είναι δυστυχισμένοι αυτό μεταφέρεται και στο παιδί. Επίσης, πρέπει να γίνεται αντιληπτό ότι και οι γονείς σαν άνθρωποι έχουν και αυτοί δικαίωμα στην προσωπική ευτυχία. Πρέπει, όμως, οι γονείς να είναι σίγουροι και να έχουν φτάσει σε αυτή την επιλογή μετά από ώριμη σκέψη, ειδικά όταν υπάρχουν και παιδιά. Αυτό ενδείκνυται και μέσα από τη παρούσα έρευνα κατά την οποία το μεγαλύτερο ποσοστό των διαζευγμένων γυναικών ανέφεραν, πως η απόφασή τους για το διαζύγιο προήλθε μετά από αρκετά προβλήματα – συγκρούσεις με τον πρώην σύζυγό τους.

Ένα σημαντικό θέμα που προκύπτει, μέσα από τις συνεντεύξεις των διαζευγμένων γυναικών της έρευνας, είναι ότι μετά από το διαζύγιο των δύο γονέων, τα παιδιά ζουν μόνο με τον ένα από τους δύο γονείς. Έτσι έχουμε τις μονογονεϊκές οικογένειες. Μέσα από τη μελέτη διαπιστώνεται ότι στη μονογονεϊκή οικογένεια η ανάγκη του διπλού ρόλου του μόνου γονέα είναι ακόμη πιο έντονη, γιατί όταν η οικογένεια στηριχθεί σε ένα μόνο γονέα καθίσταται πλέον άμεσο και αναγκαίο ο γονέας αυτός να είναι σε θέση να παίξει δύο ρόλους: γυναίκας και άντρα, πατέρα και μητέρας. Επίσης μέσα από την έρευνα επισημαίνεται το οικονομικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες μετά το διαζύγιο αφού πλέον τα έξοδα και οι υποχρεώσεις των οικογενειών αυτών αυξάνονται σημαντικά (Χατζηχρήστου, 2000).

Οι γονείς πρέπει πάντα να λάβουν υπόψη τους ότι τα παιδιά έχουν δική τους προσωπικότητα, δικές τους απόψεις και ιδέες και υποχρέωσή τους είναι να τους δίνουν την ανάλογη ελευθερία και πρωτοβουλία για να εκφράζονται. Τα παιδιά δεν είναι μικρογραφία των μεγάλων κι έτσι πρέπει να αντιμετωπίζονται, με σεβασμό και με την ανάλογη προσοχή από τους μεγάλους, βοηθώντας τα να αναπτυχθούν ομαλά μέσα σε κλίμα μιας ήρεμης και ευτυχισμένης οικογενειακής ατμόσφαιρας, όπου επικρατεί η αγάπη, η συνεργασία, η ομόνοια και ο διάλογος (Λάνσκι, 1994).

Συμπερασματικά από την παρούσα έρευνα φαίνεται ότι ο τρόπος χειρισμού των συνθηκών και των σχέσεων των γονέων μεταξύ τους είναι αυτός που θα

βοηθήσει το παιδί να προσαρμοστεί. Πολλά παιδιά προσαρμόζονται στην νέα κατάσταση χωρίς μακροχρόνιες συνέπειες, όπως αναφέρει το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος. Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις παρατηρούνται σοβαρές επιπτώσεις του διαζυγίου των γονέων στην ποιότητα ζωής των παιδιών, όπως αποκάλυψε ένα μέρος των γυναικών του δείγματος της παρούσας μελέτης. Ενώ η έρευνα απέδειξε ότι υπάρχει αύξηση των διαζυγίων, τα ζευγάρια ως επί το πλείστον επιδιώκουν να χωρίσουν συναινετικά προκειμένου να πληγώσουν όσο γίνεται λιγότερο το παιδί τους. Ενώ κατά την συνέντευξη αναφέρουν ότι το διαζύγιο ήταν αναπόφευκτο σχεδόν όλες οι ερωτηθείσες δήλωσαν ότι έπρεπε να συνεργασθούν με τον πρώην σύζυγό τους προς όφελος του παιδιού τους. Τέτοιου είδους συμπεριφορά μπορεί να μειώσει την τραυματική εμπειρία που περνάει ένα παιδί όταν έρχεται αντιμέτωπο με το χωρισμό των γονιών του (Χατζηχρήστου, 2000).

6.2 Συμπεράσματα:

Μπορεί ο γάμος να είναι μια δύσκολη ιστορία, αλλά το διαζύγιο είναι μια απίστευτα οδυνηρή απόφαση, σαν όλες τις αποφάσεις χωρισμού. Μόνο που το διαζύγιο συνοδεύεται από σωρεία προβλημάτων, μια σειρά από επώδυνες διαδικασίες: το μοίρασμα των πραγμάτων, οι δικηγόροι, τα δικαστήρια, οι απαντήσεις στις απορίες φίλων και συγγενών, οι αντιδράσεις των παιδιών, η οικονομική ανασφάλεια και το άγχος.

Στην παρούσα πτυχακή μας εργασία έγινε μια προσπάθεια για την ολιστική προσέγγιση του θέματος του διαζυγίου και των επιπτώσεων αυτού στα παιδιά. Σε θεωρητικό επίπεδο καλύφτηκε επαρκώς ένα ευρύ φάσμα θεματολογίας σχετικά με τις παραμέτρους του διαζυγίου. Ασχοληθήκαμε με τις αιτίες και τους λόγους του διαζυγίου, των ρόλο των γονιών και με τις επιπτώσεις των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Αυτό που προκύπτει από την μελέτη αυτή, συμπερασματικά είναι ότι το διαζύγιο αποτελεί μια νέα πραγματικότητα, μια συνέπεια των γρήγορων αλλαγών, στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο. Το διαζύγιο

είναι μια μακρόχρονη διαδικασία πολλών σταδίων στην οποία εμπλέκονται τα παιδιά. Αυτό διαπιστώθηκε και μέσα από τις συνεντεύξεις που πάρθηκαν από τις διαζευγμένες γυναίκες της πιο πάνω έρευνας.

Ένα διαζύγιο σε κάθε οικογενειακό περιβάλλον επιφέρει απώλειες για τον ίδιο το γονέα, ο οποίος είχε συνηθίσει να πορεύεται στην ζωή του με τον σύντροφο του, ενώ ταυτόχρονα μένει μόνος, αναλαμβάνοντας ένα διπλό ρόλο. Διαπιστώνεται ότι στην μονογονεϊκή οικογένεια ο διπλός ρόλος του γονέα, είναι περισσότερο απαραίτητος και έντονος. Προσπαθεί με όλες του τις δυνάμεις να αναλάβει καθήκοντα και τρόπους συμπεριφοράς του γονέα που απουσιάζει από την καθημερινότητα του παιδιού του, επιδιώκοντας να καλύπτει τις καθημερινές ανάγκες του.

Διαζευγμένη μητέρα, αναλαμβάνει καθήκοντα του συζύγου της προσπαθώντας να εργαστεί σκληρά για να σταθεί αντιμέτωπη με τις οικονομικές δυσκολίες που καθημερινά αυξάνονται. Περιορισμένος έως ελάχιστος είναι ο προσωπικός της χρόνος, καθώς προσφέρει τα μητρικά καθήκοντα μέσα στο σπίτι, αλλά και τα πατρικά καθήκοντα έξω από το σπίτι, με σκοπό την σωστή ανατροφή και διαβίωση των παιδιών της.

Διαζευγμένος πατέρας, γίνεται πιο συναισθηματικός, πιο τρυφερός και πιο ζεστός με τα παιδιά του (όταν έχει την επιμέλεια αυτών). Καθώς αναλαμβάνει και καθήκοντα μητέρας, βρίσκεται δε περισσότερο χρόνο μέσα στο σπίτι και ασχολείται μαζί τους.

Παιδιά διαζευγμένων γονέων, παρουσιάζουν διαπροσωπικές και ενδοπροσωπικές δυσκολίες την συμπεριφορά τους. Παρατηρήθηκε πώς το διαζύγιο επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη αυτών των παιδιών, και τραυματίζει τον ψυχικό τους κόσμο. Αισθάνονται την απώλεια του ενός γονέα, καθώς μένουν με τον άλλο γονέα που θα αναλάβει την ανατροφή τους.

Τα πιθανά προβλήματα των παιδιών θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνδέονται με πολλούς παράγοντες, πριν και μετά το χωρισμό. Πολλοί από αυτούς αναφέρονται στο περιβάλλον (κυρίως στους γονείς) και άλλοι αφορούν περισσότερο τα ίδια τα παιδιά (φύλο, ηλικία, ιδιοσυγκρασία κ.α).

οι παράγοντες αυτοί καθιστούν το παιδί λιγότερο ή περισσότερο τρωτό στις δυσμενείς καταστάσεις και άλλοτε το προστατεύουν.

Για ορισμένα παιδιά το τραύμα είναι δυνατό να μετριαστεί αν οι γονείς διευθετήσουν με τέτοιο τρόπο τα πράγματα ώστε τα παιδιά τους να προστατευτούν από τα δυσάρεστα χαρακτηριστικά ενός γάμου που θα επιδείνωσε την κατάσταση.

Αυτό που προκύπτει από την έρευνα αυτή είναι ότι το διαζύγιο πάντα θα αποτελεί αίτια ψυχικής αναστάτωσης, έντασης και στεναχώριας τόσο για τους ίδιους τους γονείς όσο και για τα παιδιά όπως αναφέρθηκε από το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών. Τα παιδιά σύμφωνα με τις περισσότερες από τις ερωτηθείσες διαζευγμένες γυναίκες, έχουν το φόβο της απόρριψης και τις εγκατάλειψης, αλλά επίσης και νοσταλγία για τον απόντα γονέα με τον οποίο επιθυμούν να έχουν όσο το δυνατόν περισσότερη επαφή.

Επίσης από την παρούσα έρευνα προκύπτει ότι ο σημαντικότερος λόγος του διαζυγίου είναι η απιστία η οποία προκαλεί μεγάλη αναστάτωση στον ψυχικό κόσμο των γυναικών. Ακόμη παρατηρήθηκε πώς μετά το διαζύγιο το κυριότερο πρόβλημα που απασχολεί τις διαζευγμένες γυναίκες είναι το οικονομικό, αφού έχουν όλη την ευθύνη όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών τους και τυχών χρέη από τον γάμο τους όπως δήλωσαν το μεγαλύτερο δείγμα της έρευνας.

6.3 Προτάσεις

Κάθε εξελισσόμενη και σύγχρονη κοινωνία, έχει χρέος να προστατέψει τον θεσμό της οικογένειας και να δείχνει το ανάλογο ενδιαφέρον απέναντι σε αυτή και τα μέλη της.

Σε μία χώρα, όπως η Κύπρος καθώς παρατηρείται ραγδαία αύξηση των διαζυγίων η αρμόδιοι σε θέματα οικογενειακής στήριξης και προστασίας οφείλουν να ευαισθητοποιηθούν στο μεγαλύτερο βαθμό και να δώσουν επιπλέον προσοχή, στις μονογονεϊκές οικογένειες αλλά και στο γονέα που

έχει την επιμέλεια των παιδιών. Μετά απ' όσα προαναφέρθηκαν παρατίθενται κάποιες προτάσεις που πιθανό να δημιουργήσουν καλύτερες συνθήκες για τις διαζευγμένες οικογένειες.

- Προτείνεται η ένταξη κοινωνικών λειτουργών στα πλαίσια κάθε σχολικής κοινότητας με σκοπό την αντιμετώπιση των δυσκολιών των παιδιών χωρισμένων οικογενειών. Η ένταξη ειδικού επαγγελματία σε κάθε σχολείο θα δέχεται τους γονείς και θα ακούει τα προβλήματα που απασχολούν το παιδί και να προτείνει τις λύσεις που ενδείκνυται εξατομικευμένα.
- Οι γονείς θα πρέπει να ενημερώνονται για τους φορείς και τις υπηρεσίες που θα μπορούσαν να στηριχθούν. Όπως ειδικά σεμινάρια επιμόρφωσης και ψυχολογικής στήριξης για διαζευγμένους ή εν διαστάσης γονείς, καθώς και για άγαμες μητέρες.
- Ακόμη κρίνεται απαραίτητο να ιδρυθούν σχολές γονέων, ή να ενεργοποιηθούν οι ίδιοι υπάρχουσες, που θα μεριμνούν για την εκπαίδευσή τους στις επιπτώσεις ενός πιθανού διαζυγίου στην επίλυση των προβλημάτων από ειδικούς.
- Η διαδικασία του διαζυγίου να γίνεται όσο το δυνατό με ομαλότερο τρόπο, ώστε να μειώνονται στο ελάχιστο οι αρνητικές επιπτώσεις που ίσως αυτή επιφέρει στη ψυχολογία του παιδιού.
- Θα ήταν πολύ βοηθητική η οργάνωση σεμιναρίων, διαλέξεων, συζητήσεων και άλλων εκδηλώσεων για την ενημέρωση και επιμόρφωση των παιδαγωγών, δασκάλων, καθηγητών και άλλων επαγγελματιών, όπως και για την ευαισθητοποίηση του ευρέως κοινού αναφορικά με τις σύγχρονες αντιλήψεις για την οικογένεια, τις σχέσεις μέσα σ' αυτή, το διαζύγιο κ.α.
- Προτείνουμε στους νέους ερευνητές οι οποίοι θα επιλέξουν το θέμα του διαζυγίου, να μελετήσουν και να ερευνήσουν το ρόλο του διαζευγμένου πατέρα όταν αυτός έχει την επιμέλεια των παιδιών του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ασκητής Θ.Ε, (1997), *Η σεξουαλική αφύπνιση της εφηβείας*, Καστανιώτη, Αθήνα
- Βαλλερσταϊν Μ, (2005), *Παιδιά και διαζύγιο, Οδηγός αντιμετώπισης του διαζυγίου ανα ηλικιακή φάση των παιδιών*, Μίνωας, Αθήνα
- Γαλάνης Γ.Ν, (1995), *Οικογένεια με ένα γονέα*, Παπαζήσης, Αθήνα
- Γκαρμπαρ. Κ, Τεοντόρ. Φ, (1986), *Η οικογένεια, Μωσαικό*, Πατάκη, Αθήνα
- Δημητρόπουλος Ε, (1994), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας*, "ΕΛΛΗΝ", Αθήνα
- Δημόπουλος Γ, (2007), *Συναισθήματα: Ο καθρέφτης της ψυχής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Δραγάση- Σηφάκη Ε, (1999), *Σωστοί Γονείς, ευτυχισμένα παιδιά* Καστανιώτη, Αθήνα
- Ερλέμ Φανί Κ, (2006), *Διαζύγιο: Απαντώντας στις ερωτήσεις των παιδιών*, Lector, Αθήνα
- Ζαφείρης Γ.Α, Ζαφείρη Α.Ε, Μουζακίτης Μ.Χ, (1999), *"Η οικογενειακή θεραπεία, θεωρία και πρακτικές αλλαγές"*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Ιωσηφίδης Θ, (2006), *Ποιοτική κοινωνική έρευνα, μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*, Κριτική, Αθήνα
- Ιωσηφίδης Φ, (2003), *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Κριτική, Αθήνα
- Καλπίνη- Παπαδοπούλου Χρυσή- Δρίτσας Ι, (2009), *Ψυχοκοινωνική μονογονεϊκότητας στην Ελληνική Κοινωνία 21ου αιώνα: εικόνες κοινωνικού αποκλεισμού*, σελ. 469-494 στο Οικογένεια και το

σχολείο: Ως πρόκληση για την κοινωνική εργασία, Appleprint, Αθήνα

- Καππάτου Α, (1999), *Γνωρίστε το παιδί σας*, Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα
- Κογκίδου Δ, (2005), *Μονογονεϊκές οικογένειες, Πραγματικότητα, Προοπτικές, Κοινωνική Πολιτική*, Α.Α Λιβάνη, Αθήνα
- Κοκκίνου Δ.Μ, (2009), *Οικογένεια σε κρίση*, Ακρίτας, Αθήνα
- Κοντοπούλου Μ, (2007), *Παιδί και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες, Μια ψυχοδυναμική οπτική*, Gutenberg, Αθήνα
- Κόρωσης Κ, (2002), *Έφηβοι και οικογένεια*, Gutenberg, Αθήνα
- Κούρος Ι, (1993), *Ψυχολογικά θέματα παιδιών και εφήβων:Εταιρεία ψυχολογικής ψυχιατρικής ενηλίκου και παιδιού*, Ελληνικά Γράμματα σελ.25-28 στο Οι επιδράσεις του διαζυγίου στα παιδιά, Αθήνα
- Κυριαζή Ν, (1999), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Κυριακίδης Α. Π, (2000), *Η οικογενειακή σχέση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Λάνσκι Β, (1994), *Αντιμετωπίζοντας το παιδί μετά το διαζύγιο*, Αναστασιάδη, Αθήνα
- Μούσουρου Μ. Α, Στρατηγάκη Μ, (2004), *Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής*, Gutenberg, Αθήνα
- Μουσούρου Μ.Α, (2006), *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Gutenberg, Αθήνα
- Μπαμπινιώτης Γ, (2006), *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Λεξιλογίας, Αθήνα
- Μπέγιερ Ρ. Γουιντσεστερ Κ, (2001), *Μιλώντας για το διαζύγιο*, Κέδρος, Αθήνα
- Παϊπιάς Γ, (1996), *"Λεξικό εννοιών- Πολιτικών-Κοινωνικών επιστημών και γενικής παιδείας"*, Σταμούλης Α, Αθήνα
- Παπαιωάννου Κ, (2000), *Παιδιά-Γονείς- Κοινωνικοί λειτουργοί*, "Ελλην", Αθήνα
- Παπαργυροπούλου Σ, (2001), *Δημιουργία νέων οικογενειών διαζευγμένων γονέων με παιδιά σχολικής ηλικίας 6-12*

- Πιντέρης Γ, (2008), *Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό από την απελπισία στην ανανέωση*, Θυμάρι, Αθήνα
- Σαχίνη- Καρδάση Α, (2000), *Μεθοδολογία Έρευνας, εφαρμογές στο χώρο της Υγείας*, ΒΗΤΑ ιατρικές ΜΕΠΕ, Αθήνα
- Σιδέρης Ν, (2009), *Τα παιδιά δεν θέλουν ψυχολόγο, Οι γονείς θέλουν*, Μεταίχμιο, Αθήνα
- Σλίμον Λη Μ, (2010), *Διαζύγιο, όταν η αγάπη εκπίπτει.*, Ακρίτας, Αθήνα
- Τζωρτζακάκη Κ, (2008), *Μαμά κόψε το κύρηγμα (κι εσύ μπαμπά επίσης)*, Καψέντης, Αθήνα
- Τσαούση Δ.Γ, (1998), *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Gutenberg, Αθήνα
- Τσιάντης Γ, (1991), *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*, Τεύχος Α΄, Καστανιώτη, Αθήνα
- Χατζηβασίλης Β, (1997), *Το διαζύγιο στην Κύπρο, χθές και σήμερα και η παρένθεση*, Λευκωσία
- Χατζηχρήστου Χ.Γ, (1999), *Ο χωρισμός των γονέων, στο διαζύγιο και τα παιδιά, Η προσαρμογή των παιδιών στη δυπηρινική οικογένεια*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Χατζηχρήστου Χ.Γ, (2005), *Ο χωρισμός των γονέων, στο διαζύγιο και τα παιδιά, Η προσαρμογή των παιδιών στη δυπηρινική οικογένεια*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Χουντουμάδη Α, (1994), *Παιδιά και Γονείς στο ξεκίνημα μιας σχέσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Ξένη Βιβλιογραφία

- Amatto P, (2001), *Children's of Divorce in the 1990s: An update of the Amatto and Keith (1991) meta-analysis*
- Amatto P.R & Afifi T, (2006), *Feeling caught between parents: Adult children's relation with parents and subjective well-being*. Journal Marriage and family, 68, 222-235

- Bacus A, (2005), *Οι γονείς Ρωτούν οι ψυχολόγοι απαντούν*, Lector, Αθήνα
- Buchanan, C.M, Maccoby, E.E., & Dornbusch, S.M, (1996), *Adolescents after Divorce*, Cambridge, M.A, Harvard University Press
- Dahan J,Lamy A, (2008), *Γονιός...Μόνος στο σπίτι, μεγαλώνοντας χωρίς σύντροφο το παιδί μου*, Κριτική, Αθήνα
- Gonzales S, (2000), *Ένας πατέρας χωρίζει και ανακαλύπτει τον εαυτό του, τα συναισθήματα του, τα δικαιώματα του, τη σχέση του με τα παιδιά του*, Θυμάρι, Αθήνα
- Herbert M, (1998), *Χωρισμός και διαζύγιο, Βοηθώντας τα παιδιά να το αντιμετωπίσουν*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Kalpini- Papadopoulos C, (2010), *An exploratory study of child care and protection in western Greece*, Unpublished PhD Thesis in university of Duudee, UK
- Kirk M, (2002), *Διαζύγιο, Το οδυνηρό πέρασμα από τον έγγαμο βίο στο μη έγγαμο και... η ζωή συνεχίζεται*, Άγκυρα, Αθήνα
- Parke R.D, (1987), *Ο πατέρας, η συμβολή του στη διαμόρφωση του παιδιού*, Π. Κουτσούμπος Α.Ε
- Robson C, (2005), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου, Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*, Gutenberg, Αθήνα
- Rodriquez R, (2008), *Βοήθεια, Ο μπαμπάς και η μαμά χωρίζουν*, Καλοκάθη, Αθήνα
- Waller stein J, Blakeslee S, (2003), *What about kids*. New York
- Whiteshide, M., Becker, B.J, (2000), *Parental Factors and the young child's post divorce adjustment A meta-analysis with implications for arrangements. Journal of family psychology*, 14 (1), 5-26

Διαδίκτυο

- Δαδασκαλόπουλος Θ, (Copyright 2006-2011), <http://psi-gr.tripod.com>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2009), www.ec.europa.eu
- Καπόνη Κ, (22.02.2010), <http://www.360vr.gr/rodini/2010-02-22-19-15-55/40-pos-vionoun-to-xorismo-ton-gonion-tous>
- Ντέκοβα Α, (3.12.2010), www.iatronet.gr Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά
- Παπαδημητρίου Β, (8/8/2010)
- <http://www.gonis.gr/index.php?pN=dimosieumata&txtWebPageID=160>
- Τσαύλου Ε, (27.11.2010), <http://hamomilaki.wordpress.com>
- Τσαχτάρλης Α. Η, (7.7.2010), www.a-diki.gr
- Φραγκομίχαλου Π, (12.1.2007), www.alithia.gr Κέντρο Στήριξης Οικογένειας Χίου

Άρθρα

- Αντωνιάδου Μ., Αμπατζόγλου Μ., Λαζαρίδου Α., Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτσαμπάση Α., Μαρακοβίτης Ν., Χριστιανόπουλος Κ, (Επιστημονική εταιρεία για οικογένειες σε χωρισμό. Διαζύγιο και παιδιά- Ψυχολογικά και νομικά θέματα), (1994), Διαλαγή, Θεσσαλονίκη
- Σαραντοπούλου Β, Κλινική Ψυχολόγος Σύμβουλος Ανθρωπινων Σχέσεων, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού (8.12.2005), Διαζύγιο Μέρος Α΄ Αιτίες
- Σφήκα Δ, (10.10.2006), Παιδί και διαζύγιο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη συνέντευξη ήταν οι ακόλουθες:

Ερώτηση 1: Ποιοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στη λήξη του γάμου σας;

Ερώτηση 2: Κατά τη διάρκεια του γάμου σας υπήρξαν εντάσεις μεταξύ σας?

Ερώτηση 3: Ποιά ήταν η στάση του κοντινού σας περιβάλλοντος μετά το διαζύγιο;

Ερώτηση 4: Αντιμετωπίσατε οικονομικές δυσκολίες μετά το διαζύγιο;

Ερώτηση 5: Πιστεύετε ότι το διαζύγιο επηρέασε την ψυχολογία σας;

Ερώτηση 6: Ποιά στάση κρατήσατε απέναντι στα παιδιά σας μετά το διαζύγιο.

Ερώτηση 7: Προετοιμάσατε τα παιδιά σας για την ανακοίνωση του χωρισμού σας?

Ερώτηση 8: Ποιές ήταν οι αντιδράσεις των παιδιών σας μετά την ανακοίνωση του χωρισμού σας;

Ερώτηση 9: Ποια η σχέση εσάς και των παιδιών σας με τον πρώην συζυγό σας;

Ερώτηση 10: Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε στα θέματα που συζητήσαμε;

